

१३०८
६३५६-५८ ६३

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. १३०८-१

Title तिथिनिर्णयः

Author अनन्तभट्टः

Extent ६३ पन्ना Age सं. २००१

Subject ज्योतिष (धर्मशास्त्र)

चरणा

ति. उक्तमः शिवाय जयातिपन्नश्रीमदारखुधुजस्यप्रगातसुरसमूहोत्तंग
१ मौलिप्रद्युषानि गालित्तमाशोकरागायन्संगमासाद्यशब्दास्मृतिगत्त
फलहेतुलज्जायन्तेमरशीशं १ समेस्तवस्त्रदयसंनिरोधिविभिन्नमेकुं व्य
हारसिद्धे तिप्यादिभिः कल्पितभेदमीशं नमामि कलंकलुषाय
तुत्रे २ जगद्गुरुं सर्वविदं प्रणाम्य मरुदुं मृडानीवरदं च देवी तयो
प्रसादातिथिनिरायिषु किं विद्यति प्ये स्वधिर्वैदुरूपं ३ सिद्ध
येनेकपालस्योपदिष्टानामेकभक्तुदीनामंगभूतासुप्रानिपदा
दितिथिषु साधारणा निरायिः प्रथमप्रसूयते तेनेकमन्त्रकलत्त
रांगीदनाद्भुतमगयतीति भुज्यन्ते नियमेन यत्त एकमन्त्रमिति प्रो
क्तमनस्तत्तस्यादिग्येव हि तत्र मध्याह्नव्यापिन्याकर्तव्यं मध्यं च
द्वे व्यापिनीयास्यादेकभक्ते सदान्तिाप्ये रिति वचनान् अत्रपं
चधमाविभक्तस्याद्भुतः तृतीयो विभागो मध्याह्नो ग्राह्यः उक्तं च
मुहूर्तत्रिनयं प्रातस्तवातिवत्संगवः मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तस्यादपरद्भो
पिताह्णः सायाह्नस्त्रिमुहूर्तोप्यसर्वधर्मवर्हिः कृत इति श्रुतिरपि
वध्नाविभागान्द्भोदुर्शयति आदित्यस्त्रिवसर्वततवोयदेवोदेष्ट
प्यवसंतोयदासंगवोप्यग्रीष्मोयदामध्यादिनोप्यवर्षायादापराद्भो
प्यशरद्यदेवास्तमेन्यप्यहेमन्त इति श्रुतिः अप्यवा पूर्वाह्नः प्रहसंसा
र्द्धमध्याह्नः प्रहसंतप्या आन्दनीयादपरद्भुतः सायाह्नश्चतुर्तः परमिति

स्मृतिहृद्योर्मध्याद्गोत्राद्यः एतस्यामध्याह्न्यादपि न्यामेकमेकमि
त्योक्त्यापरान्तिष्विसंवाधिन्योद्गासवृद्धीनयाद्ये कर्मयोगेयमवयवः का
लतत्कालव्यापिनीतिविधिः तयाकर्मोक्तिरुक्तवर्गनहासवृद्धीतिका
संगमिति न्यायप्रतिषेधान्न एकमन्तेयद्यापित्रयोदशमिधिका
मास्तहृद्योदशीपर्यन्तियद्यदिकात्मकोमध्याह्नस्तयोपकतरस्मि
नचाटिकाप्रयेककर्तव्यं दिनद्वेसमयेनीजेरिति वचनात् यदमध्या
ह्नाद्द्वैमेकमन्त नीतिप्रवर्तनेन दत्तस्यैकमन्तैककार्ये मध्या
ह्नव्यापिनीत्यस्य क्वचनस्यानर्पकप्रसंगान्न तस्मादुभयवचना
नुरोधेन मध्याह्नशब्देनैकदेशलाघंसायोपरितनंचाटिकात्रयवे
द्य बलवन्ते यामोदश्चः पर्यटोदगुह्यतिका यदा पुनर्नैकास्ति तत्रपिदि
नेकास्ति मध्याह्नव्यापिनीतिभिर्ने किंतु पूर्वस्वल्पमध्याह्नं
स्पृशति उत्तरापिनावतमेव तदा सर्वव्यापिमेव व्याहृता स्वर्षद
पौर्णमासीत्युक्तत्वात् एतेनैतिविधुप्रवर्तमाना नृणां हस्ते वाव
द्रां ज्ञेयानेहृद्रेतेडासाने मध्याह्नप्रथमे मध्याह्नमवतः माभ्या
समाभ्यामुत्तराध्याह्नमीयाथैकमन्तगादिकमिति विधिविनि
यतावत्तदा मध्याह्नमिदमन्तगादिकमिति विधिविनि
यतावत्तदा मध्याह्नमिदमन्तगादिकमिति विधिविनि

उक्तं

ति. सर्वोदरपक्ष्याहिंसात्रिविधंतिथिलक्षणां स्ववर्दपौपरोएन्योहिं
२ सास्यात्सर्वकारिणी स्ववर्नामतिथिः साम्यंदर्पोवृद्धिः हिंसाक्षयः य
द्येकभक्तादिकर्मतिथिः स्वर्वात्तदापरदिनगताग्राह्या स्ववर्दपौपरो
३ पूज्योऽत्युक्तत्वात् अथैकस्मिन्कर्मतिथिभूयसीएकस्मिन्नल्पा
तदाविश्रायिद्वधर्मसमवायेभूयसास्यान्तसधर्मत्वमितिन्यायेनभूय
सीग्राह्य सोयमेकभक्तादितिथिषुकर्मकालव्यापिनीषूयवात्सा
तिथिव्यतिरिक्तासुसाधारणोत्पयोनुसर्तव्य अथनक्ततिथि
तिथिः कसः प्रदोषव्यापिनीग्राह्यातिथिर्नक्तव्रतेसदा एका
दशीविनासर्वाशुक्लेष्टाहमेसमाः सद्यः प्रदोषपरिभारात्सक
दपुराणाउक्तं उदयान्त्राक्रान्तीसंध्याघटिकात्रयमुच्यते सा
यंसंध्यात्रिघटिकाअस्वादुपरिभास्वतः त्रिमूर्तिप्रदोषः स्या
इवावसंगतिस्ततिनलुषट्घटिकान्तमकेप्रदोषेपूर्वघटिका
त्रयसंध्याशब्दाच्च तत्र चत्वारिमातिकाभिर्ग्रासंध्यायापरि
वर्जयेत् आहारंमेषुननिद्रांस्वाध्यायंतुचतुर्थकमिति भी
जनप्राप्तयेध्मइतरघटिकात्रयेनक्तंप्राप्नोत्येकभक्तवत्
नेतदेवं मुख्यसंध्याशब्दार्थापरिज्ञानात् नप्याहि संपूर्णादि
त्यमं इलोपलक्षितः कालोदिवसः आदित्यादृशविपलक्षि

३५

३५

३५

३५

३५

३५

३५

३५

तः कालो निशांतयोः संधिः खंडमंडलोपलक्षितः समयस्तस्य
 चाल्पज्ञानसंधौ भवा संध्या कालविहितप्रतिविद्ययोः कर्म
 योगपर्याप्तिति ति न्यासस्तः पूर्वः परो वापर्याप्तः कालो गृह्य
 ने सचदर्शितो यान्यवल्कादिभिः जपत्रासीतसावित्रीप्रत
 गात्ता रकोदयान् इत्यस्तमयादि ज्ञानारकोदयान् समुखः स
 ध्याकालः ॥ स्मरणांतरं च । नतदृष्टिर्ज्ञानं ध्यासाय तत्परः स्थि
 तं । तत्परारजर्तुमीया तत्र ध्यासाय पारित्यजेत् । अस्तमयादृष्टं संध्या
 न साचनवदृष्टिवाच्येः पूर्व । तत्परस्य सायं संध्याभिधातौ रे । सा
 यं ध्यावसिष्टः प्रदोषः तस्या संध्या प्राक् प्रातरेव स्थितिश्चेदास्
 र्थदर्शनादिति । किंचिदालक्ष्यता रको कालात्सुखे द्यवाधि
 संध्या कालो नवयोदाश्रितः । तावत्तु मेरुदेहे संध्या काले संध्या
 निमीषो विधिप्रतिषेधो प्रवर्तते । यद्युपरिभाषि नो धाटिका
 त्रयात्मकः संध्या कालस्तस्मिन् बद्धमनुपनियत तिगर्हितः ।
 तादिकविमित्तयोर्विधिप्रतिषेधयोः संप्रबद्धते । संवत्तवा
 य सुधाटिकात्रयान्मकसंध्याकाले भोजनप्रतिषेधः । सतस्य ९
 ह्यार्यत्वान्न कर्तव्ये नतदृष्टिदर्शने भोजनविधिना वाधिप्यते ।
 अथपुनरप्यहोरात्रप्रतिषेधः कर्तव्ये नतदृष्टिदर्शने भोजनविधिना
 विधिना । पश्येत्तं विधिप्रमाणं । अहोरात्रेति दिनं नतं

ति- प्रवर्दति मती धिराः । न तत्र दर्शना नक्त महमन्ये गणाधिपेति ।
 ३ अत्र वचने दिनमेवमुहूर्त्तं तं नक्त गिति व्यपदिश्यते । विहित नक्त
 तिथि भोजनाप्यं । उत्तरार्द्धं तु न तत्र दर्शना नक्त महमन्ये इति नक्त
 वदर्शने सति नक्त विहितं भोजनं विधत्ते । न तत्र दर्शनादिति यः ।
 दादिकृ योगि पंचमी तदा न तत्र दर्शना नक्तमित्यर्थः । यदा त्यज्ये
 पे पंचमी तदा न तत्र दर्शना प्राप्येत्यर्थः । फलतस्तत्त्वं एवार्थः
 संपद्यते । न तत्र दर्शने सति । यदा तु परमहासे दिनद्वये विप्रदो
 नेऊन- यव्यापिनी न स्यात् ॥ तदा दिनां निर्मेमुहूर्त्तं नक्त तिथि मध्ये न
 तं कर्तव्यं । तथा च स्कंदपुराणे । प्रदोय व्यापिनी न स्यादिवान
 न्तं विधीयते । आत्मनो द्विगुराग छाये मंदी भवति भास्करे ॥
 तत्र नक्तं नक्त मित्याहुर्न नक्तं तिथि भोजनं । एवं ज्ञात्वा ततो
 विद्वान् सायाह्ने तु भुजिक्रियां । कुर्यान्नक्तं व्रती नक्तं फलं न
 व्रती निश्चिनमिति । त्याग्यं प्रचेतत् प्रदोये दिनद्वयेपि
 ये भावोपि । तथा हि । संदिश्यते । किं दिनां ने विहितं नक्त तिथि
 मध्ये नक्तं कर्तव्यं । किं वा प्रदोयेति प्ये रभावेपि । एवं संदेहे
 प्रदोयपारित्यागे न हितस्यां दिवानक्तं तिथौ नक्तं कर्तव्यं । ति
 थि विशेषो हिन नक्तं व्रतोत्पत्ति वाकोचोद्यते । प्रदोये व्यापिनी पादिना
 वाकां तद्विरास्तत्रिथा विवोत्पन्निकर्मणि प्रदोयो विधीयते । तेनो

त्रिभिः शिष्टिभिः विशेषविरोधे पश्चादुत्पन्नप्रदोषे विशेषत्वात्
 बाध्यते। एतदभिप्रेत्य दिवा तक्तमित्युक्तं॥ अतः सर्वप्रदोषव्या
 नीभावेऽपि यदा प्रदोषे देवैः राजा भोजनपर्याप्तातिथिर्दृश्यते। त
 दातिथिप्रदोषयोरैकत्र संभवे तत्रैव तक्तविरोधात्कर्तव्यं। एषा
 दिक्॥ इति तक्तनिरासः॥ अथायाचितं। तद्विद्यते याचितं
 यास्मिन्नभ्यवहारी तदा याचितं नाम। अभ्यवहार्यविषयता
 चास्य शिष्टसमाचारादेवाभ्यवहार्या लक्ष्येय। चोद्याणि।
 पंचेताति अभ्यवहार्याणि। दंतैस्वस्वंड्यावस्वंड्या यन्निगीयते। त
 द्भक्ष्यं। दंतावस्वंडमन्तरेण यन्निगीयते। तद्भोज्यं। लेह्यं नाम जिह्वा
 ग्रहीत्वा यदन्तर्गिह्यते तद्देह्यं। पेयं प्रासिद्धं। द्रव्यान्तर्गतं साररसंगुलं
 दंतव्यापारेण ग्रहीत्वा गिह्यते। तस्यामुफलेन दकाडादीनामसा
 रमन्यत्रयज्याति। तच्चोष्यं। एवं वेदात्मीयमद्रायादसेव्यतो तदा
 नायाचितं दुष्येत्। मेवं। अथाचितं मेवाभ्यवहारीति प्राक्तः
 संकल्पनात्॥ याचितं हि प्राथितं मन्थनात् पतद्मुच्यते। तद्विरुद्धमया
 चितं। यदप्राथितं मन्थन एव तत्तु। तस्मात्तानादः स्वयंग्रहणं, या
 चित्वा विरुद्धत्वात्। याचितं विरुद्धधर्मवद्यज्ञोऽयाचितं। अथा
 वायाचितेन साहचर्यमन्यतो लक्ष्यत्वात् साहचर्यादयाचितं द्रव्यादयं

दिग्ग्रहिता

ति
४

५

यनयन्ते पवीनादिना ब्राह्मणेन सह शोराजन्यादिर ब्राह्मणाः ।
 न च केनचित् तसा धर्मसा स्वयंगृहीतमया चित्तं सह शं ॥ फलञ्चान्य
 तोलभ्यतानमया चित्तमन्नं भोजनव्यमेव उपवासा विधानात् । अभ्यव
 हरिष्यामीति संकल्पाच्च तदेतदया चित्तमहर्हयपित्त्यातिथ्योया
 मध्याह्नव्यापि नीतस्या भोजनं वदनुद्येयं । अस्या ध्येक भक्त रूपवान् ।
 एक भक्तादि सर्व कर्म क्षिपिना मेव साधारणो निरायः । अथोपवास
 विषये साधारणो विषे किंचिद्विचार्यते तत्र यदोदयादारभ्योदयान्त
 रं प्राप्या नंतरं तिथिर्वर्द्धते । सा चेत्परोषोप्या । तृतीयादि भवति ।
 तद्वितीये ह निघटिका चतुष्टय उदये तद्देः सिद्धांते न सो यो व्यतिर्के
 श्चिदुच्यते । ननुक्तं । उपवासोऽहोरात्रो नित्योद्योयनो नस्तस्या स
 र्गसाध्यामहोरात्रव्यापिन्या मुपवास कर्म कालव्यापित्वा इव
 वा सोपुज्यते । यन्तुते रेवोक्तं । एवंपिखंडतिथिरेव । तिथ्यादि
 त भवेद्यावा न सो वृद्धिः प ॥ १॥ नि । तावान्प्रायः स एव चुर
 दृष्टोपि स्व कर्मगतीति वचनात् । यावन्ती परे द्विवृद्धिः सावती सर्व
 तिथ्ये रुदया हूं मा सोतीति । एवंपिखंड तिथिरेवेति नोपवास
 कालकालव्यापिनीति से परे वोपो व्यति । तदेतदसां प्रतं । सा स
 वृद्धिग्रहा वाक्ये हि स्व कर्मगतीत्युच्यते । यस्यो नित्यो यदि हि
 कर्म जन्तस्याः स्व कर्म । तृतीयायां विहित मुपवासवर्तते तृतीयाया

एव स्वकर्म। नहि द्वितीयायाः। अतः स्वकर्मविषये स्वकर्मणि विहि
 तं ह्यसद्विग्रहं तृतीयायाः त्रते द्वितीयायां निःप्रमाणांकं। कर्म।
 रोग यस्य यः कोलतत्कालव्यापिनीति प्यिः। तया कर्मणि एव क
 र्यात्तहा सद्विग्रहं नकारणमिति। अत्र कर्मकालव्यापित्या लभ्यमा
 नाया हा सद्विग्रहोः ति प्येः पूर्वतपरत्वे प्रतिकारणात् त्वतिराकरणाच्च ॥
 अविद्यमानं सद्विग्रहं प्रयोजनं यद्व्यतेन दर्शयतासीति।
 तदपि स्वाभिप्रेतेऽप्येव च न ह्यते रुदाहृतोति प्यिः सशल्यापरि
 वर्जनीया धर्मीयं कृत्ये युवधैर्मनुष्यैः विहीन शल्यापि च वर्जनी
 या यस्य दाग्रतोऽद्विमुपेति पतः। यस्या मलिस्तुतः पूर्वदेवो मासस्तया
 न्नरः। त्याज्याति प्यिस्तया एव द्विद्वौ ग्राह्यास दोत्तरा। तत्रा एव च तमेकादशी वि
 षये ज्ञेयं। सत्रा त्यादशमी विहा विहीन शल्या संहरा एकादशी। सा द्विविधा
 पित्याज्या। याद परे द्वौ कादशी किं विद्वत्तः वदत। संहरा कादशी यत्र प्रभाते पु
 नरेव सेत्यते त समाना प्यं। तदत्यासति प्यि यु योजितं। उत्तरं तु वचनं। रवर्वद
 पौषिणो पूज्या वित्यनेन समाना प्यं। तदनास्तुति प्यि यु योजितं। तसंहराति प्यो
 पारित्यागेनो उपवास विषयं त प्या वचना प्यं दप्रतीनेरिति प्यि उत्तरं सर्वं
 व्यामूढभाषितं मेतत्। अथ प्रतिपदादि ति प्यि यु विशेषतः निरायि आरभ्यते।
 तत्र निगमवाक्यं। युगमाग्निपुगमस्तानां वरामन्योर्वसु रंध्रयोः। सद्ग्राहा
 दशी युक्ता चतुर्दश्या चं र्णिमा। प्रतिपद्यस्य मावास्या ति प्यो युगमं। श्री
 रामाः महाकलं। पतस्तं महादीवं हन्ति पुनरपुनरुत्तमं। युगमं नि युग

वि

एवं विद्वेदं पेठी न सिवचनात् । सर्वापि द्वितीया तृतीया चित्तै वो पोष्या । एका
दश्यष्टमी षष्ठी द्वितीया च चतुर्दशी । त्रयोदशी अमावास्या युयोष्या सः परा
न्विता इति वचनात् । तृतीया चतुर्थी युक्ते पोष्या । तदा ह ब्रह्मसति ॥ एकादशी
ष्टमी षष्ठी पौर्णमासी चतुर्दशी । अमावास्या तृतीया चतुर्दशी पोष्या परा
न्विताः । यत्र युग्मा ग्रीत्या दिवा क्ये तृतीयाया द्वितीया परित्यक्तो उपादेय
त्वमुक्तं । तद्भाववचनेनोपसंक्षिप्यते । न प्या ब्रह्मयेवर्त । सांख्या वर्जयित्वा
तृतीयां दिनसतम । आन्येषु सर्वकार्येषु गरा युक्ता प्रसश्यते । इति गरा
चतुर्थी । सोयमुपसंहारो वाचमिकः । वचनेनैव हि । आन्येषु सर्वकार्येषु
गरा युक्ते ति । तृतीयाया द्वितीया युग्मत्वमापोद्य रं भारव्यां वर्जयित्वे
ति द्वितीया युग्मत्व तृतीया रं भावते स्थाप्यते । यथा ज्ञानेया पुरोडाश
चतुर्धा करोगपसंहारो न्यायः सिद्धः । वचनां तरं च । कस्या षष्ठी ब्रह्मं । त
सा विज्ञीवटपे नृकी । अनंग त्रयोदशी रं भा उपोष्याः पूर्व संयुक्ता इति ।
रं भातो इत्यत्र । तृतीया तु न कर्तव्या द्वितीयोपरित्यागिभ्यो । द्वितीया
युक्तो ज्ञातयः करोति न राधमः । संवत्सकृतेनेह नरो धर्मशास्त्रे च । न प्या
च ॥ द्वितीया शेष संयुक्ता तृतीयां कुरुते नृयः सप्या नि नर कंचो रं काल
सर्वं भयं करमिति । द्वितीयां शेषं संयुक्ता या करोति शि मोहिता । सर्वे
धव्यमवाप्नोति प्रवदति मनीषिरा इति । ब्रह्मवे कर्तव्यवचने । द्वितीयायु

ति. ६ कृततीयाप्रतिविद्वाचतुर्थीयुक्ताप्रशस्यते। चतुर्थीसहितायातुसातृतीया फ
 लप्रदा। श्रवेधव्यकरीस्त्रीरागं पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनीतिवचनात्। चतुर्थीतुविस्मृति
 निवचनान्युपलभ्यते। एकादशीतप्या यद्यीन्द्रमावास्याचतुर्थीका। उपोष्या
 परेसंयुक्ताः पराः पूर्वसासंयुक्ता इति। एतद्विरुद्धं बृहवशिष्टवचनं। द्वितीयापं
 चमीविद्यादशमीचतुर्दशी। चतुर्दशीचोपवासो हन्त्यः पूर्वोत्तरेतिथि। उप
 वासेसप्तमीतुवेद्याद्विद्युत्तरं दिनमिति। अत्रवचनेपंचम्युपवासविषयेपूर्वोत्तरे
 तिथिपूर्वाचतुर्थीमुत्तरां यद्यीहतिस्ववेधेन। चतुर्थीव्यस्योपंचमीविधेनो
 पोष्येतिइतितात्पर्यायः। युगभूतानामित्यनेनपंचमीविद्वाविधीयते। त
 देवंविरोधेसतिकेऽश्रिडुच्यते। चतुर्थीः पंचमीविद्वापवासनियेधः।। कृष्णपक्ष
 विषयः। पंचमीयुक्तोपवासविधातंतुशुक्लपक्षेविषयमिति। तत्रवचना
 त्राप्यर्थातिभातिइत्युत्प्रेक्षा मात्रमित्यपेक्षणीयं। ब्रह्मवेवर्त्तहि। चत
 र्थीसंयुक्तायाचसातृतीयाफलप्रदा। चतुर्थीतृतीयायांमहापरायफ
 लप्रदा। कर्तव्याविधिवद्वत्सगराताप्यसुतोयिगीमिविधानात्। तस्मा
 द्विनायकंगराताप्यसुत्तरांतोयवतीतिगंगो अरव्रतसंबंधेततृतीया
 युक्तायाश्रुतप्याविधानात्। अन्यदेवताव्रतेहिगंगाताप्यसुतोयगीत्य
 संगतंस्यात्। तस्माद्विनायकंव्रतेचतुर्थीतृतीयायुक्ताकर्तव्या। शिष्ट
 समाचारश्चतयेवदृश्यते। अन्यदेवताव्रतेसंबंधिनीचतुर्थीपिरिविधा

पोष्येत्यविरोधः। अथ पंचमी। पंचमी तु प्रकर्तव्या यद्येयुक्ता नृणां सदा। स्या
 न हि यद्येयुक्ता गविद्राकर्तव्या च कदाचनेति॥ ब्रह्मवेवर्तवचनं। तत्रा गण्ड्या
 ३- विषयं ते द्युदेशेनेक भक्त ब्राह्मण भोजनादि विषयं च। एकादशी तस्या य
 द्येयुक्ता वा स्या चतुर्थी का उपोष्याः पंचसंयुक्ताः परापूर्वरासंयुक्ता। ३ति स्वन च
 तृष्याः परा पंचमी सा चतुर्थी युक्तो एवासे ग्राह्या। चतुर्थी एकादश्यष्टमी यष्टी पूर्ण यष्टी
 मासी चतुर्दशी। अमावास्या तृतीया चतुर्था उपोष्याः परा त्विना ३ति विष्णु धर्मा
 दिवचनेः परा मुन्योरिति युगम्माकाक्षयष्टी सप्तमी युक्तो एव तस्या॥ स्कंद यष्टी
 नृपूर्वो पोष्या। नया चोक्तं। कृष्णायमी स्कंद यष्टी शिवरात्रि चतुर्दशी। एताः
 पूर्वयुक्ता कार्याः तिष्यंते परेरां भवेत्। नागविद्रा च या यष्टी रुद्र विद्रो दिवा
 करः। काम विद्रो भवेद्दि एतन्ग्राह्यास्ते तु वा सरथति। सप्तमी तु। सप्तमी नाष्ट
 मी युक्तान सप्तम्या युक्ताष्टमी। सर्वेषु ब्रत कालेषु अष्टमी परत शुभा। इति
 ब्रह्मवेवर्त। सप्तम्या अष्टमी मिश्रस्व प्रतिषेधः परा मुन्योरिति युगम्माका
 क्षयष्टी युक्ता सप्तम्युपोष्या॥ अष्टमी तु॥ नाष्टमी सप्तमी युक्ता सप्तमी।
 नाष्टमी युक्ता। नवम्या सह कार्या स्यादष्टमी सर्वदा बुद्धेः। रिति। सप्तमी वि
 द्वाप्रति/विद्रा। वसुंधरायो इत्यनेन वचनेन तवमी विद्रा विहिता। एतच्च
 पुन्यपदाभिप्रायं। पुन्यपदेष्टमी वैवशुक्लपदे चतुर्दशी। पूर्वविद्रान क
 र्तव्या कर्तव्या परसंयुक्ता। उपवासेषु कार्येषु पयधर्म सनातनः। इति स्म

ति. ७ ररागत्त। कृष्णपक्षे न सर्वविद्बोपोष्या। कृष्णपक्षेऽष्टमी चैव कृष्णपक्षे चतुर्दशी। सर्व
 विद्वाः कर्तव्या परमिद्वानकर्तव्यमिति स्मररागत्त। यत्तु शुक्लपक्षाष्टमीः परविद्वा
 त्वमुक्तं तत्तु चतुर्दशीष्टमीव्यातिरिक्तविषयः। श्रीवरागी दुर्गवामी दूर्वा चैव कृष्णशक्ती।
 सर्वविद्वाः कर्तव्या। शिवरात्रिर्वलेदिनं। इति वचनात्। अष्टमी नवमी योर्युगमप्यपक्षद्व
 ये शिवशक्त्योः शिवक्षेत्रे महोत्सवः कर्तव्यः। यप्योक्तं। अष्टमी नवमी विद्वानवम्या
 वाष्टमी तथा। अर्द्धनारीश्वरप्राया उमामाहेश्वरी तिथिः। अष्टमी नवमी युग्मे
 महोत्साहे महोत्सवः। शिवशक्त्योः शिवक्षेत्रे पक्षयोः रुभयो रयीति॥ अथ भग
 वतोपिष्कोरसुमावतारस्य श्रीकृष्णदेवस्य जन्मतिथिरष्टमीति हेयते। सावद्विवि
 धा। शुद्धाविद्वाचेति। शुद्धासमान्यनाधिकाचेति विधिः। एवंविधा अपि समन्यनाधि
 कभावेन विविधा। शुद्धसमा शुद्धन्यनाचप्रत्येकं रोहिणी सहितस्त्वनतद्रहितोति त्व
 द्वा नचवत्तयो विद्वाः पक्षसमान्यनाचप्रत्येकं रोहिणी युक्तायुक्तत्वाभ्यां चतुर्दशेव।
 शुद्धाधिकापि चतुर्दशेव। एकारोहिणीरहिता। अन्या पूर्वकस्तत्सहिता तृतीया
 द्वितीये द्विजत्सहिता चतुर्थी डमपत्रोहिणीरहिता। एवंविद्वाधिकाया अतर्वि
 ध्यं दर्शयितव्यं। तदेवं योऽशप्रभेदा भवति। तत्र संपूर्णान्यूनयोः शुद्धयादिद्वयो विध
 रोहिणीरहितयोः तत्रैवोपवासव्रतं। द्वितीये द्विजस्य भावात्। विद्वानियेधवच
 नानामग्रे विषयं व्याख्यासामः। इदानीं रोहिणीरहितयाः। यारोहिता समा। रणी स
 न्यनावाप्येवोपोष्या। उक्तं च विद्वद्विरहस्ये। राजा पत्युर्न संयुता। हि

[illegible]

ति. जीवमग्नीहोत्रं जुह्यादिति श्रुतैः सत्यपि काम्येते नित्यत्वं सिद्धं। तस्याज्योतिष्टो
८ मस्यापि वसंते वसंते ज्योतिषाय जेतुं संवत्सरे संवत्सरे सोमयाजीति वीष्णा
श्रुतेः। एकादश्यां च यतो नित्यमुपोषणमिति नित्यत्वमुक्तं। न हि हेव फल
संबंधवचनादुक्ते नित्यत्वं वचनमास्ति। तत्त्वेन दक्षि नित्यं वैवचनं। तुष्ट्यर्थं दे
वकी स नोर्जयंती संभवं व्रतं। कर्तव्यं चित्यमातेन भक्त्या भक्तैः जाने रापि। अ
कुर्वत याति तिरयं यावदिदं श्रुतं दर्शेति श्रुतं करो महदोषप्रवराणां। तेन त्रि
त्यत्वमवबोधयितुं मूलं। अन्येष्वेवोपपत्तेः। तस्याहि। अर्द्धरात्रे तुरो हिरायां य
दा कृष्णाष्टमी भवेत्। तस्यामभ्यर्च्यं सोऽरे हंति पापं त्रिजन्म कुं। अनेन त्रि
जन्मसंचितपापक्षयफलत्वमुक्तं प्रायश्चित्तव्रतवत्तस्य। तस्या करारोपा
एतया भावात्। तस्मादेव त्रिजन्मसंचिता पापात्तरकं यातीत्यर्थः। य
था याज्ञवल्क्ये। प्रायश्चित्तमकुर्वीत। पापेषु निरतातरः। अथ श्रोत्रापि
नः कर्णानरका नृणां तिदाहराणां इत्यत्र तच्च प्रायश्चित्तं। एतज्जनिता न्याया
नरकपातः। किंतु तदकरारोपापक्षयकारणाभावेन विद्यमाना न्यायापात्रिरयपा
तः। एवमिह पीतिसर्वमतवद्भिर्किंच। यद्विद्वत्स्य नित्यत्वेन कृष्णा त्रिरयवातः।
तर्हि तद्वदसाध्यं प्रायश्चित्तमपि श्रयेत्। यथा ब्राह्मणानां हिता गित योर्यथा
नित्येकादशी व्रतस्या करारो। अथ म्यां च चतुर्दश्यां दिवा भुंक्तैर्दवं वरेत्। ए
कादश्यां दिवा रात्रौ नक्तं वैवतु यवारी। यदि चाकरारो मत्तवा यो भवि

एतदस्मिन्नुक्तकल्पोपि विधास्यात्। यथा रथामसंभवे जयं विद्धि वं चान
रुद्धिजः। तथा। तथा एकादशव्रते नित्ये। एक भर्तु न वक्तु न दत्ता सुहाकरः
दियोदित्यसमर्थं प्रत्यनुकल्पो विधीयते। नवाश्रताह किं विदस्ति। तस्मान्नानि
त्याजयंती। निरयगमनवचनं नु कर्तव्यं चिंत्यमानेनेति वक्तविधानेनेकवाक्य।
त्वात् विधित्वत्वेकवाक्यत्वात् स्रुत्यर्थेन विधीनां स्फुरित्यातनन्यायेन व्रत
स्रुत्यर्थमप्यवा दसात्रं। ननु। प्राजापत्यदासे युक्ता प्रावशास्या। सीताष्टमी।
वर्षे वर्षे च कर्तव्याः नृस्यर्थं चक्रपाणिनः। इत्येतद्वचनं वर्षे वर्षे इति वीप्सा
युक्तत्वात् वसंत वसंते ज्योतिषो मवाक्यवन्नित्यतांगमयति। नेन ते तत्तल्यं।
तत्र हि वाक्यान्तरेण कले विहिते ज्योतिषो मादि फल रहिता भववीप्सा यु
क्ते वसंत काले विधीयते। तेन तस्य वाक्यस्य नित्यत्वबोधो भव फलं। इदं तु
वाक्यं नृस्यर्थं चक्रपाणिनः इति तु छिन्नदार्ढ्ये फल एव व्रतं विधत्ते। तेन काम्यस्य तो
सक्तेन वाक्तोति नित्यतां बोधयितुं। उभयपरत्वे वाक्यं मिथेतौ अर्थे कत्वे तहि एक
वाक्यं भवति। अर्थे कत्वादेकं वाक्यं साकांक्षं चेद्दिभागे स्यादिति न्यायात्। तस्मात्
द्वर्थे वर्षे इति वीप्सा फलभयस्त्वाप्यनित्यत्वाप्या। अत्यप्यर्थसंगत्याभात्
वात्। प्राजापत्यत्वं संयुक्ताष्टमी वर्षे वर्षे यतो तसंभवति। यान् अनर्जयंती माहा
त्म्यवचनानि। जयंत्याश्चैव महात्म्यं कथयत्वा पितामहः। यद्वृत्ताहंगमिष्यामि
तद्विष्णोः परमं पद इति नारदप्रश्नोपक्रमेण। तेन प्रश्नवाक्यमेवाप्यस्य स्पष्टमेव
विधत्ते। यच्चाह। यत् प्रकृताहंगमिष्यामि तद्विष्णोः परमं पदमिति। महात्म्य

त्रि. अवरणाचेत न विष्णु पदप्राप्तिर्भवतीति। तदा जयंती व्रतानुष्ठानस्यानर्थक्यं
 न विष्णु पदप्राप्तेरधिकं व्रतस्य साध्यमेति। तदधिकस्या
 भावान्। यस्या। मन्त्रा नर्पकादित्यत्र सति। तसि मन्त्रेतरतिपापानंतर
 तिप्रसक्त्या योश्च मेधेन यजते। उ - तमेवं वेदेति। यदि वेदे वेदादप्यमेधज्ञाना
 दिव मन्त्रेतरादि फलं न भवति। तदा वेदवित्तव्ययत्वे साध्यस्य तद्विष्णु
 त्त्वं सर्वभूतानां निविधिद्विहिता वृत्तौ। अमेधानुष्ठानस्यानर्थक्यात्।
 य उच्यते तमेव वेदतिष्ठकत्वात्। तस्यापि। यान्ति वात्र मन्त्रेण
 जन्तुर्विहा प्रतियेधेधवचनान्कयंत्यंते। तत्र भोजनं तिंदावाक्यं रूपवास
 न्तं सूचते। अपरावो वा न्ये गोमेभ्यपरावो गोम्रश्वा इति वत्। उक्तं च। भाष्य
 कारेण। तद्विंदा तिंदांतिंदिदं प्रवर्तते। तद्विंदादित्यस्योक्तं। यत्तु तत्र य
 त्तं भोजनं वाक्यं तत्र भोजनं प्रतिषेधेति। तद्विंदात्सर्वभूतानां ति वत्। तेन जयं
 न्याः कथं नित्यता। तन्माहात्म्ये च कथं तस्य पावः। तयो रसंबंधात्। अप्यज
 यंती प्रकरणे पाठात्तदप्यंतिप्रतिषेधः। त्रिंदाप्रतिषेधात्सेत्त्यते। तस्यापि न
 तेन न्याजयंत्या नित्यता शक्यते वोक्तुं। न हि खलु तान्दत्तं वदित्यते न कृत्वप्यंति
 तिषेधेन कृतो नित्यत्वं सिध्यति। किंच। उपवासो नाम खेति कर्तव्यता कोऽ
 भोजनसंकल्पस्तन्निर्वाहार्थमेव भोजनं विदुर्नो सिद्ध्यति। कोऽर्थः प्रानि
 येद्येत। तस्मान्न एतद्विष्णुमग्निभोजनव्योनां तरेवेति विदुर्नोति प्रास्य भावात्।
 यस्या नित्यानुवादात्तनास्य हिरा यति यत्तु नित्यं च। यत्तु

हापिनोजनप्रतिषेधस्य जयन्त्यपवासास्य सुत्यर्थता विदितव्या। अपि
 च माहात्म्यशब्दो यं स्मृतिमेवाचष्टे। तथाहि। महत्त्वेन गुरावद्रस्त्र
 ज्यते। आत्माशब्देन च स्वरूपं। महात्मा गुरावात्मा स्वरूपमस्य निमहा
 त्मा तद्भावो गुरागुणिसंबन्धाद्यं माहात्म्यं। तस्य प्रतिपादनं सुतिरिव भवति।
 गुरागुणिसंबन्धसंकीर्तनमेव हि सुतेर्लक्षणात्। तस्मात्माहात्म्यवा
 कानि स्तोतव्यविधिप्रोक्तव्या धर्मप्रमत्ताभावेन जनेन स्यात्। अन्ये
 सामपि माहात्म्यशब्दवाच्यानां वाक्यानां तीर्थरुद्राक्षरं वादिमहात्म्य
 ना मेव पवन्याय इति। अप्यमुद्राधिकानिरीक्षिते। सायदिरो हिराणी
 रहिता तत्र संप्रसार्यामुपोष्य द्वितीये हि तिष्ठ्यते पारसां कार्यं। सा चेद्रो
 हिराणी सहिताय स्मिन्न हि तिष्ठेत्वा परे वा भवति ता मुपवसेत्। प्राजापत्यर्त
 संयुक्ता कृष्मा तमासिवाष्टमी मुहूर्तमपिलभ्यते सोपोष्या सामहा फला।
 मुहूर्तमप्यहोरात्रेयस्मिन्ननुक्तं हिलभ्यते। अष्टम्या रोहिराणी कृदंता स ९
 राया मुपावसेदिनि विष्टुरस्येभि धारान् या पुनर्विद्वाधिका रोहिराणी रहि
 ता च नाना विद्वा मेवोपवसेत् तिष्ठ्यते पारसां कुर्यात्। जन्माष्टमी कृष्णपक्षे
 कर्द्वशी। पूर्वविद्वा प्रकृतव्यापद विद्वानकस्य रिदित्या दिवचनेभ्यः। यदा।
 विद्वाधिका रोहिराणी सहिता पूर्वस्मिन्नदिने परास्मिन् अपि दिने तदापि पूर्व।
 विद्वा वकर्तव्या। कार्या विद्वापि सप्तम्या रोहिराणी सहिताष्टमी। तत्रोपवा
 कर्तव्यं तिरैधिभ्यां नेच पारसामिति। अनेन वचनेन सप्तमी विद्वायां रो
 हिराणी सहितायां मुरोहिराणि च विद्वानेव कर्तव्यं पूर्वविद्वा वकर्तव्याति।
 विद्वा नेच पारसामिति। जयंती शिवरात्रिश्च कार्यं मद्राजायां निते। हितोपवासा

ति. निष्पद्यते जदा कुर्वन्ति पाररां। कस्म पक्षे ह्यमी देवमुपवासं विधायं द्वितीये
२. हति निधिभांते च पाररां विधीयते। न चेतदयुक्तं। एकस्य वचनस्यार्थद्वयं विद्वांसमशक्तेः। वाक्यभेदप्रसंगात्। सत्यमिदं पुनर्दिवावो एकमुपवा
से परं। अथर्वं पूर्ववाक्यगतं कुर्वन्ति पदा न्यङ्गा स्यादरां विधानं परं। तेन
निधिभांते च पाररां कुर्वन्ति विदधतां सैके द्वितीहृत्युपवासोतिरस्तः। पार
रां हि पारवतेः कर्मसमाप्त्यर्थस्य भावोत्पन्नस्य लुहन्त्यरूपं तच्चाभोजनसं
कल्पात्मकस्योपवासस्य समापनं भोजनमेव भवति। तदपि विहितत्वात्
उपवासव्रतांगं। तस्यापि निधिभातोपलक्षितः कालोऽङ्गात् ननु निधिभातो
पाररां कर्तव्यमित्युच्यमाने यदा मध्यरात्रे तस्योपस्विति निधिभातो भव
ति। तदा पाररा कालांलाभेनाऽप्यतिद्वितीयद्वितीयपुपवासः प्राप्नोतीति तेन
न्यायसहं। निधिभातः कालो हि पाररास्याङ्गात् ननु प्राप्नोतीति तेन पाररास्य विलो
प इत्यत्रोवाच्यं। न च यत्कर्म यस्मिन् काले विहितं तत्तस्य प्राप्नोतीति क्रि
यत इति सुप्रसिद्धं किमत्राश्रयमिति वाच्यं। यत्तः पाररां मध्यपवासाङ्गं। न
प्रधानं। तद्गुरास्य कालस्यासंभवे स एव ताद्वियते। तस्य कालस्य प्रधानपा
रां। तत्तत्प्रधानमङ्गात् ननु ह्ययत्तं एव। यथा भृगुग्रीवो ग्रीवः पशुः। यश्
ह्यपशुना सोमेन यजेत सोः मावास्या यां हरा मास्यां वा यजेतेति। ह
रा मास्य मावास्या काले विहितः स पशुः यदा अन्यदेवत्यः प्रावृष्टिप्रधा
नभूतः क्रियते। तदा तस्मिन्नेव कालेऽनुष्ठीयते। यदा पुनः स सोमयागा
ङ्गात् तदा प्रधानेन सोमयागेन रुद्रहरा मास्य मावास्या काले चतुर्द
श्यामनुष्ठीयता एव। ननु तत्कालाभावेन स एव विलोप्यते। तदुक्तं। मंग

गुराविरोधे चत्तादप्यदिह्यात्राधिकरतो। एवमत्रापितिथिभांतका
 तपरित्यज्यपाररांकर्तव्यं। तथाचवदनमापिदृश्यते। तिथ्युत्तरयोर्थदा
 येदोतदत्रातमवाप्यवा। अर्द्धरात्रेप्यवाकुर्यात्पाररांतवपरिरुति। क्वता
 वरंच। याः काश्र्मितिथयः प्रोक्तापरायातदत्रसंयुक्ताः। रुक्तांतेपाररांकुर्या
 द्विनाम्प्रवसांरोहिराणी। अत्रानिथिभांतेचपाररांमितिपडुच्यतेतत्संभ
 वा। भिषायां। यत्तुक्वचनं। मुहूर्तनायिसंयुक्तासंप्रसारिषाद्यमीभवेत्। किं
 पुनर्नवमीयुक्ताकुलकोट्यासमुक्तिदा। यच्च। सप्रमीसंयुक्ताद्युम्याभूत्वाक
 दं द्विजोत्तमोः। प्रजापत्यं द्वितीयोद्दिमुहूर्तार्द्धं नवेद्यदि। तदष्टयामिकं सैयं
 प्रोक्तं व्यासादिभिः। पुरेति तत्रोपवासाप्यं। उपवासशब्दप्रवराणात्। संप्रसारि
 त्वमात्राभिधानात्। किंतु। कार्याविधेत्यादिक्वनेनतिथिभांतेचपाररां
 तित्यवसानेनद्वितीयेदिनेरोहिरायष्टमीसद्भावमनुद्यतदंतेयत्पाररांवि
 हितं। तत्रयद्वाहाराभोजनदक्षिरागादानादियद्विहितं तदितस्यामपि
 त्रिषमाशांविहितं। सकलत्वाभिधानेनाष्टमीरोहिरायोरिवकृतभवतीति
 महाफलत्वमुपेवासवत्तैर्येति। यदाचपुनरयमर्द्धरात्रेरोहिराणीयोगः
 वास्मिन्यरस्मिन्वादिनेतदातस्मिन्नेवदिनेव्रतंकर्यं। तत्रकार्ये। अर्द्धरात्रे
 रोहिरायांयदाहसाष्टमीभवेत्। तस्यामायर्चनं सोरेहंतिपायंविजन्मजं।
 सोपवासाहरेः। एजांतत्रतत्वातसीदति। चेदतिथिनतत्रमतवद्वादि
 नद्वये। अर्द्धरात्रे। अथंयोशस्वदापरादिनेजयंतीव्रतं। वज्रंतीयां। अथंजं

नि. सप्तमीसंयुक्ताष्टमी। सरुद्रापितकर्तव्यासप्तमीसंयुक्ताष्टमी। इत्यादि
२१ त्वनेन पूर्वस्याः सप्तमी विद्वाया। निषेधात्। यदाच। उदये कियत्मात्रा
ष्टमीसाचरो हिराणी युक्ता। उपरि सकला नवमी बुधवारैरा सोमवारैरा
ष्टमी वा भवति। तदा स्वल्पाप्युप्यो व्यातर्वा॥ यप्योक्तं स्कंदपुराणे। उदयेचा
ष्टमी किंचिन्नवमी सकला यदि भवेच्च बुधसंयुक्ता प्राजापत्यर्हसंयुक्ता। अ त
पिवर्यशतेनापिलभ्यतेवानवाविज्ञे। पद्मपुराणे च। प्रेतयोतिगतातांच
प्रेतत्वं नाशिनं नरेः। योः कृत्वा भ्रातरो मासि अष्टमी रो हिराणी युक्ता। किं
पुनर्बुधवारैरा सोमेवापि विशेषतः॥ किं पुनर्नवमी युक्ता कोट्या समुक्तिः कल
के दा। अत्रे किंचिन्न नवति घटिकाः सत्त्मानवतेन रो हिराणी भवतीत्या
वदाराणां तावति काले पतिताया अष्टमी। कर्त्तव्यं नवा मुहूर्तादिता। वयवेन
सारो हिराणी सहिता जयंतीताम। तत्रे दं व्रतमित्याहुः। तत्रे दं कर्त्तव्यं। किं ग
गतपारं दृश्यमानस्तारा विशेषो रो हिराणी। उत्तमकृत्तः कालः। सापि किं
कालमात्रमाहो शिन्नत्वं विशेषः। यदि तावत्तारा विशेषो रो हिराणी तस्य
तर्हि नवति घटिकात्मकत्वं। कालोताम इव्यांतरं। तस्या वयवोच्चटि।
कायामादिः। सदात्मकत्वं तेजसमस्या तारा विशेषः स्यात्तु पपन्नं। तं प्रति
तस्या रुपयादातत्वात्। तत्कर्त्तव्यं नवति घटिकात्मकत्वं। यदि कालमात्रं तर्हि काल
स्य नित्यत्वविभुत्वात्वाभ्यां स सर्वदा सर्वत्र तस्य रो हिराणी त्वं प्रसज्ये त।
तस्या सति अथ नृने कामो रो हिराणी पर ओम् ग शिर इति व्यवस्थया ज्यो

निर्विदां व्यवहारो नावकल्पेन। अप्यस्यूलसूक्ष्माभ्यामायनाताभ्यां पा
 वत्कालोरोहिराफपलक्षितो न वति चटिकात्मकोलव्ययः। सारोहिरागीत्यु
 च्यते। तत्र स्थूलानयनेन वाष्टिचटिका रोहिरागी सिद्धा। यात्रिंशत् चटिकासू
 क्ष्मा नयनेन सिद्धास्ताः। स्थूलानयनसिद्धकृतिकोचराई मध्यवर्त्तिन्यस्तये
 वाभिप्रेताः। तवस्तुतोरोहिरागी भविष्यति विरोधात्। यथादितांर्द्रदिन
 मेव तरात्रिः। यथावत्संभस्तंभस्वानिक्रमः। तस्मात्तत्कृतिकाई स्थसूक्ष्मा
 नयनात्तरोहिरागीत्वं तज्ज्ञेयां। रोहिरागीफलसंबन्धेन रोहिरागीत्युच्यते।
 देवदत्तस्य सिंहत्वमिव। एवं सति मुख्ययां संभवन्त्या रोहिरायां रोहिरागी साहि
 तत्वमष्टम्या ग्राह्यं। मुख्यसंभवे गौराणां श्रयस्य नाप्याहत्वात्। किंच। प्रप्या।
 मप्रतीतत्वेन स्थूलमार्गसिद्धस्य तिथिनक्षत्रादेर्ग्रहसं। कपिजलाधिकरसो। त्रि
 तस्यैव (स्त्रमयि सूक्ष्मां धनेन मुख्यस्यात्) ज्योतिंशास्त्रा मपि सूक्ष्मानयनेन मु
 ख्यफलमेवातयति। त मुख्यस्वरूपत्वं। यच्चाह। स्थूलं क्षुत्तं भातयतं यदेतज्यो
 तिर्विदां संव्यवहारहेतोः। अक्षं प्रप्ये मे मुनिमरागीतं विवाहयात्रादिफलप्र
 सिद्धोः। इति। अपि च। स्थूलां दन्य प्रकारेण येनं शास्त्रात्कीर्यते। ते चेददृष्ट्या
 र्येषु विधिप्रतिषेधेषु गृह्ये रत। तदा विधिप्रतिषेधयोरव्यवस्था स्यात्।
 आदित्यवारवत्तत्रासंशेषु यदा दित्यवारे विहितो प्रातिविहं वा यत्तत्तद
 त्रैविहितं प्रतिविहं वा तत्सर्वं तेषु वांशेषु प्रसज्येत्। इत्यलमिति प्रसज्येत्।

ति. इति जयंती निरर्गयः। नवमी विद्वाग्राह्या। वसुरं द्यो रिति युग्माभिधानात्।
 १२ यथा ब्रह्मवेवर्ते च। अष्टम्या नवमी विद्वाकर्तव्या फलकादिभिः। न कुर्यात्।
 नवमी तान दशम्यात् कदाचनेति। दशमी यदि म्नादित्ये द्यात्स वृत्तारा
 त्रिषांने एकादशी विद्वा॥ तदोष्वा सगदिषु व्रतेषु ग्राह्या। अथ वा नवमी
 विद्वा भूत्वा द्वितीयमुदयं प्राप्ता। न योरित्युक्ता एका उपवासव्रते ग्राह्या।
 यथोक्तं। संपूर्ण दशमी कार्या परया पूर्व वाप्युक्ता। युक्तान ह्येति नाय ६
 म्नादिनि सा सर्वतो मुखीति। यदा त्तोकस्मिन्नापे दिने उदययोगिनी न
 त भवते। तदा अष्टमी नवमी विद्वाकर्तव्या फलकादिभिः। देवाग्नी
 केव कर्तव्या सद्गुर्यादि जसत्तमेति। वचना नवमी विद्वा सर्वव्रतेषु ग्रा
 ह्या। जयंती निरर्गये संयह श्लोकाः। शुद्धा विद्वाथवाया भवति यदि स
 मन्मूतभावस्थिता वा प्राजापत्यर्तयुक्ता भवतु विरहिता तेन वा सर्वप्रासा। का
 यमिर्वै फलार्थं कथितवचनतः कृष्टजन्माष्टमीयं पदेष्टु स भर्तुः प्रकला ६
 कलिमलतालनाय्यं च वक्षेः॥ विद्वा वृद्धाष्टमी स्यादुभयदिवसयोर्दृश्यते
 नैव किंचित् प्राजापत्यं दितर्क्ष्य यदि तु वचनतस्तत्र विद्वापि कार्या। अथ
 वृद्धाष्टमीया भवति विरहितमोहिनी भेन तेन पूर्ववैवो नरा वोपवसत्र
 विधग्यतत्र पूर्वैव कार्या। २ अथ विद्वापि वृद्धा भवति परदिने धस्तने वा
 ष्टमीया। रोहिण्या संयुक्ता मुपवसत्त जनो नात्र संदिग्धमस्ति। अथ

विद्वं च वृद्धं च । इयमपि दिवसं रोहिणी योगशुक्लस्यात्र विद्वेवासा तु पो
व्यावृत्तकरणावताष्टमीभांतभुक्तिः ३ । अर्द्धरात्रे तु योगोयं रोहिण्या भव
ति क्वचित् । तामेवोपवसेत्तान्या अर्द्धरात्रे पेयो गतः । अष्टम्या रोहिणी यो
गो मध्यरात्रे दिवद्वये तदोत्तरे रेवकर्तव्यात् पूर्वत्येव निरायः । जयंती
बुधवारैरासोमवारैरावा पुनः ॥ ताम्यते देवयोगेन । तामुपो व्यमहा
फलं ॥ ३ जन्माष्टमी शुद्धमेदा जन्माष्टमी विद्वमेदा शुद्धसमारोहिणी सहि
ता शुद्धसमारोहिणी रहिता । शुद्धन्यूना रोहिणी सहिता । शुद्धन्यूना रो
हिता । शुद्धाधिका ^{पूर्व}दिने ^{रोहि}रोहिणिसहिता । शुद्धाधिका उत्तरदिने रोहि
राणी सहिता । शुद्धाधिका दिनद्वये रोहिणी रहिता । शुद्धाधिका दिन
द्वये रोहिणी सहिता । जन्माष्टमी विद्वमेदा । विद्वसमारोहिणी सहिता ।
विद्वाधिका दिनद्वये रोहिणी रहिता । विद्वाधिका पूर्वदिने रोहिणी
सहिता । विद्वाधिका दिनद्वये रोहिणी सहिता । विद्वाधिका उत्तरदिने रोहिणी रहिता ।
अथैकादशी । तस्यामासत्प्यां तारदीयपुरारो । वशिष्टः । एकादशी समु
त्पन्नवह्नितापातके धनं । भस्मतां याति राजेन्द्र अपि जन्मशान्ते दुर्वाने
दृशं पावनलोके ताराणां भूषविघ्नते । यादृशं पद्मनाभस्य दिनं पातक
हानिदां तावत्तथापाति देहे स्मिन् तिष्ठति मनुजाधिप । यावत्तोपव
सेत्तुः पद्मनाभमिदं शुभां अथमेव सप्तम्या दिवा जपे १० शता

ति.
१३

निच। एकादस्य पवा सस्य कलांता हति यो इष्टी। एकादशेन्द्रियेः
पापं यत्कृतं भवति प्रभो। एकादस्य पवा स न तत्सर्वं विलयनय
त्। एकादशी समं किं चित्पापत्राणां न विद्यते। स्वर्गमोक्षप्रदा ह्ये
षा राज्यपुत्रप्रदायिनी। सुकलत्रप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदायिनी। नृगं
गात गया भूपनकाशी तच्च पुष्करं। नचापिको रवंते त्रंतरे वा न च दे
विका। यमुना चंद्रभागा च तुल्या रूप हरेर्दिनात्। अनायासेन राजे
द्रुप्राप्यते वैश्वं पदं। विंता मशी समा ह्येषा अथवा अक्षयानि चैः
समा। संकल्पयादय प्रख्या वेदवा दो यमाप्य वा। नारदोऽपि। ए
का मेकादशी वापि समुपो व्यज्रता दनां। कामेतापि समभ्यर्च्य सं
सारान्मुक्तिमाप्नुयात्। प्रसंगाद्वा यदं भादलो भादवि दृशा धिय।
एकादशी जनः कृत्वा सर्व दुःखात् प्रमुच्यते। देवलः। न शंखे तपि।
वेत्तो यंतखा देकर्म ह्नु कारो। एकादशी न भुंजीत पक्षयो रुभयो
रपि। २ तृती ह ७ शरणा तिभयो भूयो वरा नने। न भोक्तव्यं न भोक्त
व्यं संप्राप्ते हरि वासरे। अग्निपुराणेऽपि। गृहस्थो ब्रह्मचारी च आदिना गति
स्तप्येव च। एकादश्यां न भुंजीत पक्षयो रुभयो रपि। न जूयुक्ता नि वाक्या
ति श्रूयंते। नाति किं पक्षद्वयेऽपि भोजन प्रतिषेध पराणि। उत्तपर्युदा
संहत्या भोजन संकल्प पराणीति निषेध एवेते भोजनस्येति न्या

यविदो मन्त्रं ते। न भुंजीतेति विधायकप्रत्ययेन सह संबंधात्। न प्या। न एवं
शंखेन विवेतो यमित्यादिभिः संपन्ननिवेधैः साहचर्येणैकत्र पठितत्वाच्च।
न चैतेषु वाक्येषु पर्युदासकारणं तत्र शब्दसमानाधिकरण्यादि श्रूयते।
पर्युदासपक्षेऽपि गृह्ये ज्ञेयं चारीत्यत्र वाक्ये पदद्वये एकपदात्ते प्रस-
क्तं गृह्येणोक्तं गृह्यामनुपपन्नं स्यात्। अन्तामेव सदा गृहीत्यादिवक्ष्यामा-
मोर्विसोधात्। अन्नो भोजनप्रतिवेधाऽमे। येषु पुनर्वचनेषु नञ् संबंध-
भोजनयुक्तेषु व्रतशब्दसमभिव्याहारो दृश्यते। नानिव्रतशब्दसमाना-
धिकरण्यापत्तात् पर्युदासाश्रयणो नाभोजनसंकल्पविधिपराणी।।
यथा। परमापदमापन्नो दर्ववा स मं पस्थिते। स्रत के गृह्य के वापि न त्याज-
द्वादशं म्रितं। स्रत के वृत्तः सत्त्वाग्राम्यं मन्त्रं साहचर्यं। एकादश्यां न भुं-
जीत व्रतमस्य न लुप्यते। द्वादश्यां तु ततो भुक्त्वा स्रतं कान्ते जनादं नं। ए-
नयित्वा विधानेन भोजयेच्च द्विजो न मानिति। या विचोपवासशब्द-
वन्ति ते प्यपि वचनेषु अन्नभोजनसंकल्प एव विधीयते। यथा। एकादशी-
स्यो व्यो न पदयो रुभयो रपि। यथा अन्ता त प्या कृष्णं न विशेषो स्ति-
कं म्रते। त प्या फलव्याहार सहितेषु। यद्येत्त हरिसायुज्यं प्रियं संत-
तिमेव चा। एकादश्यां न भुंजीत पत्तयो रुभयो रपि। इत्यादिषु। अन्नभो-
जनसंकल्प एव। पर्युदासवत्त्या विधीयते। निवेधपरत्वे फलस-

नि. वंधा इत्युपपत्तेः। एता निवि विधा निवाक्यात्ये केतिकर्तव्यताकाति। इदं प्यति
१४ कर्तव्यता। गृहीतो दुं वरं पात्रं वारिवारि मुदं मुखः। उपवासं तु गृहीयात् यदा वा
येवधारयेत्। इति वाराहपुराणे। तच्चो दुं वरं ता मंतेन चटितमो दुं वरं। संकल्प
मंत्रं अविष्णुस्तुता नुक्तः। एकादश्यां तिराहारः स्थितां धेर्विरे हति। भो दे
कं पुं इरीका हं शरणां मे भवा व्युत। इत्युचार्य ततो विद्वान्पुण्या जलिमया
शुचिदिति। संचायं संकल्पः। शुचिना प्राज्ञैरेव कर्तव्यः। एवं संकल्पां द्विती
ये हति देवमां भुज्यं व्रत निवेदन मंत्रः पठितव्यः। अज्ञान निमिरां धस्य
व्रते नाते वकेशव प्रसीद सत्पुत्रो नायका न दृष्टिप्रदो भवेति। व्यास
कवतां उपावृजस्तु पापेभ्यो यस्तु वा सोमसोः सह। उपवासः सवितेयः
सर्वभोग विवर्जितः। पापेभ्यो व्रतांगतया निविदेभ्य उपावृजतस्य तिवृ
तस्य गुणो हरिस्मृता नाम कीर्तनाच्चनैः सह वा सोमवस्तु नमो हिरात्रं
स उपवासः। सर्वभोग विवर्जितो ज्ञेय इत्यर्थः। असत्यभाषणां रूतं।
दिवा स्वप्नं च मेयुतं। एकादश्यां न कुर्वीत उपवास परोत्तरः। विष्णुरपि।
पतितपापं दिसमाया नृतस्तेयादिकं वर्जयेदिति। तस्या। असक्तजलपा
ता व्रतां वृत्तस्य च भक्षरागतः। उपवासो विनश्येत् दिवा स्वापा च मेयुता
न। अहं चर्यं तस्या शोचं सत्यमां मिश्रवर्जनं। व्रते व्येता निवत्वारिवारि वाती
ति निश्चयः। आ मिश्रं मां संतस्य वर्जनं पारगा हे उपवास दिने प्राप्य भा

ति. १५ कुर्मपरागोपि॥ कांस्यमांसं मत्स्यं च वृक्षं च कौटुम्भिकं च। शाकं म
 धुपराजं च अजे दुपवसवस्त्रियं॥ शाकं मांसं सूरं च पुनर्भोजनं मेयुनं। घृ
 तमन्यं तु पानं च दशम्यां वै स्मवं स्यजेत्। ब्रह्मांडपरागोपि। कांस्यमांसं म
 त्स्यं द्रोणं द्रुमं वितप्य भावयन्। व्यायामं च प्रवासं च दिवा स्वप्नं च मेयु।
 तं। शिलाविहं मत्स्यं च द्वादशोत्तानि वै स्मवंः। द्वादश्यां वर्जयेन्नित्यं सर्व
 पापैश्च मुच्यते। पुनर्भोजनमध्याह्नं यो भारद्वाजाया समेयुनं। उपवासक
 लंहन्यर्दिवा निद्रा च पंचमी। बृहस्पतिरपि। दिवा निद्रा परान्नं च पुनर्भो
 जनं मेयुते॥ द्रोणं कांस्यमिखं नैलं द्वादश्यामष्टवर्जयेत्। दशमी द्वादशी
 नियमपरेषु वाक्येषु क्वचित्का। सितं चैव सिद्धं तीति। क्वचिदुपवासफलं प्रो
 क्त्वरिति कुत्रचिदुपवासफलं हन्युरिति फलसंबंधः श्रूयते। नेतावगम्य
 ते। काम्याधिकारविषयाशीमातिक्तानीति पुनर्येषु वाक्येषु न श्रूय
 ते फलसंबंधः। नेष्टुपि अवगतकाम्यविशेषयेः साहचर्येण पाठानसर्व
 काम्यविषयमतसीयते। युक्तं चैतत्। काम्यकर्मसु सर्वाणि पसंहारनि
 यमते। नित्यकर्मणि तु यथाशक्त्युक्त्या कुर्यादिति। अशक्नोयाव
 च कुर्यात्ते तावत् कुर्यादिति। किंच प्रधानस्योपवासस्याप्यसामर्थ्यं यदे
 कमत्तादीनि विधीयन्ते। तदेतत्कर्तव्यतासकालकथा। मार्कंडेयः। एक
 भोजनं तत्केन तप्ये वायाचिते तत्र। उपवासेन दातेन निर्वाहशीको भवेदि
 ति।

[illegible]

ति. नरोत्तमाः। तेपि चो रंत पश्यंति संसारं दुःखसागरं। शुक्ले वा यद्विवाहस्यो
१६ विष्णुश्च जत तन्यरः। एकादश्यात भुंजीत पक्षयो रू भयोरपि। यथा स
प्रजितो गौरः कृष्णो वा वेदविद्विजः। संतारयति दातारं द्वादशयो फलत
स्तथा। सर्वपापविनाशाय विष्णोः संतोषसाय च। उपोष्यां द्वाद
शीं पुराणसेवेनोभयपक्षयोः। इत्यादी विशेषेण पक्षद्वयेऽप्युपयासं
विदधति सत्यानि चाश्रमविशेषसंबंधानि पठन्ते॥ भविष्योत्तरे॥
उभयैकादशीं प्रारंभे। युधिष्ठिरवचनं। कृष्णस्मात्तामस्याना द्वाद
शीं केन हेतुना। किंसा तने प्रिया देव किं वा स्यात्तुं न युज्यते। कृष्णो वा
च। यथा शुक्ला तस्या कृष्णा द्वादशी मे सदा प्रिया। शुक्ला गृहस्थेः कर्तव्या
भोगसंतातवर्द्धनी। मुमुक्षुभिस्तस्या कृष्णा तेन तेनोपदेशिता। त
या। एकादश्यात भुंजीत पक्षयो रू भयोरपि। व्रतचारी च तारी च शुक्ला
मेव सदा गृही॥ गोभिलोप्याह। एकादश्यांत भुंजीत पक्षयो रू भयोर
पि। वनस्थयति धर्मोयं शुक्ला मेव सदा गृहीति। एकादश्यांत भुंजीत प
क्षयो रू भयोरपि। पर्युदासोयमभोजनसंकल्पमुपेवासारख्यं विधत्ते। वन
स्थयति धर्मोयमिति धर्मत्वेन परामृशति। चोदनालक्षणा स्यात्प्यस्यैव
धर्मत्वात्। निविद्धस्यार्वाण्यत्वेन धर्मत्वाभावात्। तदुक्तं। द्वितीयस्तत्रे
भावोक्तता। द्वयमिहात्तादनापदेन लक्ष्यते। अर्थोऽनर्थश्च। तत्रातर्प्यो

धर्मो मा भूदित्यर्थः। ग्रहणमिति। तस्माद्वनस्त्रेयती अपत्तद्वयेणेकाद
शीमुखवासेदिति वाक्यार्थः। शुक्लमेव सदा गृहीति स्मृत्येव न भवेत्तत उ
पवासेदित्यनेन संबंधः॥ एवेति पक्षद्वयसंबंधं पुरां कानि वृत्त्यर्थः। गृहीति
गृहस्थस्य शुक्लायामग्रा मया प्रयोज्यवासो विधीयते। नन्वेकादशीमुखोप्ये
तेति। अनेन सर्वे वासविशेषेणोपवासविधाता इभयप्राप्तौ शुक्लमे
वेति गृहस्थस्य विषये परिसंबन्धे स्मृत्यते। तेनैव वचनैः। तद्विस्मृत्यं वरं॥
इयमन्या स्मृतिः। ननु मातर्विशेषेण विहितं वद्याज्ञवल्कीयेन विधी
यते भाषितं तु तत्तुक्तमनुवादे भवति। यथैकस्यां शास्त्राणामगति हो
षादिविहितं तद्वनस्य मपि विधीयते। विशेषस्तु शास्त्राणामन्यायः शा
स्त्रं न भवे। शास्त्रांतं अधिकरणसिद्धेः शुद्धते॥ नन्या। स्मृत्यंतरोक्तो
विशेषस्तु न्यंतरे गृह्यते। गृह्यांतरोक्तो गृह्यांतरे गृह्यते। अदेवं सति
एकादशीमुखोप्येतेन विशेषस्तु नो। वक्तव्यं यते धर्मो यमिन्यत्रोक्तो
विशेषो गृहीतव्यः। शुक्लमेव सदा गृहीते। गृहस्थस्य शुक्लायामग्रा
मुखोपवासो विधीयते संचरित्योपदिष्टव्यः। तद्वनं कुरुते। ति
न्या शुक्लां समाख्याता। कस्मात्ते मितिकीर्त्या। शुक्लां पार्थसदा कार्य
तज्जान्या श्रं कटे क्षपि। शुक्लायां यस्तु वै भुंक्ते संभुक्ते किं लिखनम्। इ
ति कस्मात्ते मितिकीर्तिमिने भवान्ते मितिकीर्तिमिन्नादेव शयने

ति. वो धनी मध्यवर्त्तिन्। शयनी वो धनी मध्ये या कृत्से कादशी भवेत्। सो
१० वो पो व्या गृहस्येतना त्वा कृत्सा कदा चनेति वचनात्। नान्या कृत्से न्यनु
वादः प्राप्ते रक्षा वात्। ननु तारदः। संक्रांता वृषवा संतु कृत्से कादशी वासरे।
चंद्रस्य ग्रहे चैव न कुर्वीत्युत्र वा न गृही। इंदु तये ऽर्कं संक्रांत्या मे कादश्यां
शिते तरे ॥ उपवा संत कुर्वीत यदि चेत्संतति द्वा वा। एकादश्यां तु कृत्सा या
संक्रांतौ चरयेत्तथा। पारसां चोपवा संत न कुर्यात्तुत्र वा न गृही। तथा।
दिनक्षये ऽर्कं संक्रांत्यां ग्रहसो चंद्रसूर्ययोः। उपवा संत कुर्वीत् ७ त्रयोत्रस
मन्विनः। आदित्यवारे संक्रांता वसिते कादशी ग्रहे। व्यतिपाते कृते प्रा ती
द्वे प्रतीतो भवेत्तुही। प्राशोपि। संक्रांत्या मु पवा सेत पारसो न मुधि धिर।
एकादश्यां व कृत्सा यां ज्येष्ठः प्रती वित श्यति। इमाति वचनाति पुत्रवा
नो गृहस्त्वस्यो पवा। संप्रति वेधंति। कथ्यमेतदुपपद्यते। नहि कृत्से का।
दश्यां मुपव। सो वचनतो रागतो वः प्राप्नोति। प्राप्ति पूर्वकस्य प्रतिवेधः।
अन्यविधि शेषत्वाभावे प्राप्यभावेन वित्या तुवादे प्रतिवेध वचनात्
मानस्यैवं प्रसज्येत। उच्यते। शयनी वा धनी मध्ये इत्यादिना गृहस्त्व।
मात्रस्य संबंधेन कृत्से कादश्युपवा स प्राप्ति रस्तिता मपेक्ष्य पुत्रवतो गृ
हस्त्व कृत्से कादश्युपवा सिप्रतिवेधाः प्रवृत्ताः। हं न न हि विहितत्र
ति विद्रावात्। योऽंशि ग्रहाणां ग्रहावदि कल्प प्राप्नोति। मेवं। मित्र।

विषयत्वात्विधिप्रतिषेधयोः। सामान्यविषयंविधिविशेषविषयोनि
षेधोवाच्यते। यौ पुत्ररेकविषयोविधिप्रतिषेधो। तावेवयोः। गृहाणाग्रसि
हरावधिकल्प्येतेतितायंपुत्रिसो गृहिणः। कृष्मायांशयनीबोधनीम
ध्येप्रतिषेधः। उपवासप्रतिषेधेसतिम्रपरंवचनंवायुप्रोक्तं। उपवाससति
षेधेतुभक्त्यकिंचित्प्रकल्पयेत्। न दुष्यन्म्रपवासेत उपवासफलंभवे।
दिति। भक्त्यप्रकल्पनावतरेषोक्तं। पुनर्कंहविष्यान्नमोष्यादतंवाफलंति
तुः। तीरमप्यावुवाज्या। यत्तुं न दुष्यं यदिवापिसुतुः प्रशस्तमत्रोत्तरमु
त्तरयत्। गृहीपुत्रवान् यदिहृद्योकादश्यां उपवासस्तदा सुवे। प्रकारे
सोतिउक्तवचनं विषयनीत्यानिशार्थोनायः सखप्रतिपत्तयेकप्यते।
सर्वेषां सर्वदापक्षह्येपि भोजनप्रतिषेधात्तभोजनमात्रवर्जितं। गृहस्थ
वातिरक्तातां पक्षयो रूपवासवर्जितं। गृहस्थस्य शुक्लायामेव। शयनी
बोधनीमध्ये कृष्मायामपि। पुत्रवतो गृहस्थस्य तस्यामेव कृष्मायां
किंचित्प्रागुक्तमध्ये भक्तं भक्त्या चित्तोपवासः कर्तव्यो भवति। बोधि
न्या उत्तरास कृष्मास सुववत् अपुत्रयो भोजनप्रतिषेधमात्रमेव। यत्तु पु
त्रवतो व्रतप्रतिषेधः। संक्रान्त्यादिति मित्तस्योपवासस्य। न शुक्लेकादशी
प्रयुक्तस्या तउक्तं जेमितिना। न विमित्रीपवासस्य प्रतिषेधो यमदाहृतः।

ति. तानुयंगकृतो ग्राहो यतो नित्यमुपोष्यामिति। तन्निमित्तस्य संक्रांत्या
 १८ दिति नित्यस्येत्यर्थः। संक्रांतिमित्तं श्रापवासः संवर्त्तते नोक्तः। अमावा
 स्याद्वादशी च संक्रांतिसु विशेषतः। एताः प्रशस्ता स्तिथयो भानुवा
 रस्तथैव च। अत्र स्नानं जनपोलो मे देवता तां च पूजतः। उपवासस्तथा।
 दानमेकैकं वा वनं स्मृतमिति। अथ नृणां एकादश्यां यदा रामचारश्च
 सवितुर्भवेत्। उपोष्यात्मा महापराया पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनी। अहं कृत्वा
 नृयो विप्रो नमृक्तो पितृसेवितं। हविर्देवानगृह्णति कव्यं वपितरस्तथेत्येत
 देकादश्यां यदा सव्यतिरिक्तविषयं। यदाह। उपवासो यदा नित्यः श्राद्धं
 त्रैमित्रीकं भवेत्। उपवासं न दद्यात् कुर्यादाद्याय पितृसेवितं। मातापित्रोर्चये
 प्राप्ते भुवे देकादशी यदा। अभ्यर्चयितुं देवांश्च श्राद्धेति पितृसेवितं। प
 तितपायं ददिसंभावरो उपवासांस्तु न निषिद्धे कृते विहिते वा न्यसि
 त्वा चिकेमानसे श्राद्धीरेव कर्मणि विलेभ्यते प्रायश्चित्तायार्थं मंत्रं ज
 पः सहस्रं सहस्रं दद्यात्पराधानुसारेण कर्तव्यः। विष्णुर्धर्मसु यथा। शारीरं म
 नः करणोपघातं वा च अविष्णुवर्गिवा न श्रेयं। शमंतयत्नं सुममिह मे
 शर्मण्यया दंतं लोहदिसंनिविष्टः। अंतः श्रद्धिवाहिः श्रद्धिं प्रदो धर्मम
 योऽच्युतः। स करोत्वमस्तेन सिद्धुं विरेवास्मि सर्वदा। पंचात्मानं न चो
 वाहो

वोद्गात्रभागवत्तः। शमंतयन्यतंतात्मा विष्णुः श्रोतसि संस्थित इति।
तथा। लिंगार्चनं रुद्रजपो व्रतं शिवदिनत्रये। वाराणास्यां च मरणमुक्ति
रेषा चतुर्विधा। इत्युक्तां। एकादशी चाष्टमी च पक्षयोश्च चतुर्दशी।
श्रीवस्यात्तत्रिपयः प्रोक्ता मुनिभिः शौतकादिभिः। तासां माघा शुक्ल
वसे दिवा नाशान्तरप्यात्ययो रिति। व्रतस्योद्देशे शिवसंकल्प मंत्रांते शं
कुरेशान्तराशां मे भवतु तेन ह कर्तव्यः। तय वा सो दिवा भोजनपर्य
दासेन तर्कं व्रतं तत्र दिवत्रयो विविहितं। तस्य दत्तस्य समर्थता आ
द्यानास्तिक कल्पवेतचलो पेकते प्रायश्चित्तं। अष्टम्यां चतुर्दश्यां दि
वा भुंक्तुं दवं चरेत्। एकादश्यां दिवा रात्रौ वक्तुं चैव प्रवर्तिता। इति च।
द्रां यसां मुवणात कसायश्चित्तमुक्तं। तदभ्युपतिवयं वेदितव्यं। उपपात
केषु गोवधादिषु कस्यां विदपि स्मा। ते ते कादशी व्रतलोपादिपच्यते। ये
तत्तल्यं प्रायश्चित्तं स्यात्। अलोपे किं चित्प्राजापत्यादिकं लघुप्रायश्चि
तं कल्पं। अष्टमे कादशी दैद्येति रण्यप्राज्ञो व्यते। सी संहरा दशमी
विद्वा। इति संज्ञे पते दैद्यं तत्र संहरात्वं। स्कंदपुराणोक्तं। प्रतिपत्त
तयः सर्वा उदयदेव्या द्वेः। संहरा इति। विख्याताः हरिवासरवर्जि
ताः। आदित्योऽपरात्प्रपता अन्यपि दयं प्राज्ञाः प्रतिपत्तदवः
सर्वाः संहरा इति विव्याभा हरिवासरवर्जिताः॥ हरिवासरवर्जिताः

ति. श्याः संहरात्त्वमन्यासदृशं तच्च। गरुडपुराणोक्तं। उदयात्रा ग्यदा वि
१६ प्रमुहूर्तद्वयसंयुता। संहरौ कादशी नाम तत्रैवोपवसेद्गृही। पुनः प्रभात-
समये च टिके कादा भवेत्। अत्रोपवा सो विहितः अतः प्याश्रमदासितां।
विधवा चापि तत्रैव परतोद्वादशीति चेत्। अत्रोदय पूर्वभावि च टिका च
तृयमारभ्य उदयद्वयं व्याप्या वस्त्रिता से कादशी संहरां क्ता। सा पु
नः प्रभातसमये च टिका मात्रं दृश्यते तदा यतिभिस्तद्दशी संहरां त्यक्ता।
घटिका मात्रा विद्वाद्दश्यनुगतोपवसतीया पुनश्च चटिका पंचवह्नी सा
त्यां संभवति। तत्रैपरतोद्वादशीति चेदिति। द्वादश्यभावा नुवा दो वा व
कल्पते। परमवृद्धेरनंतरं दिनेद्वा सस्या कस्मि कस्य ज्योतिः शास्त्रे।
अप्रसिद्धत्वात्। उदयद्वयव्यापित्वं संहरात्त्वमिह ववने यदि गृह्यते
तदेवमुपपन्नं भवति। तथा तेन समानार्थं। कूर्मपुराणवाक्यं। संहरौ
कादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा। उत्तरां उच्यतिः कुर्यात्पूर्वा मुपवसेद्गृ
हीति। यथा भृगुतारदाभ्यामप्युक्तं। संहरौ कादशी यत्र प्रभाते पुनरे
वसा। तत्रोपोष्या द्वितीया तु परवोद्वादशी वदीति। संहरौ कादशी य
त्र प्रभाते पुनरेव सा। सर्वे रेवोत्तरा कुर्या परतोद्वादशी यदि इति। वाराह
पुराणे एकादशी विस्मृता चेद्वादशी परतः स्थिता। उपोष्या द्वाद
शी तत्र यदि चित्यरमं पदं। एकादशी विस्मृता चेदिति द्वादश्या सह

तावेत्। विस्मृद्दशशीसहस्रैस्तृतीया। द्वादशीपरतस्तत्रयोदश्यां किय
त्यपि स्थिता तत्र संपूर्णा मेकादशीत्युक्ता। उपोष्याद्वादशी भवन्तीत्य
र्थः। अन्ये तु। एकादशी यदि कथं चिदुपवास रहितस्याति क्रांता
तत्रोपोष्याद्वादशीत्यस्याप्यमाहुः। तदतो वचनादस्याप्यस्याप्रती
तेरेव परास्ता। किंच। एकादस्य उपवासा निष्क्रमे जाते उपोष्याद्वादशी
तत्रेत्येतावति विवक्षितार्थसिद्धेः। परतो द्वादशी स्थितेत्यत एव कम
त्रपते विदुः। अथ कल्पते पिस एव दोषः। यन्न स्मृत्यन्तरं। एकाद
शी भवेत्सर्वा परतो द्वादशी यदि एकादशी परित्यज्य द्वादशी
समपोष्यते दिति। तस्याचीनवचनविचये हेतुर्द्वादश्यां किंचिदेका
दशी सद्भावे द्रष्टव्यं। अथ दशमी विद्वेकादश्यापवास निषेधवच
नात्फदा हरिव्यंते। तथा च नारदः। दशम्यनुगता यत्र तिथिरे
कादशी भवेत्। तत्रापत्य विनाशं स्वापरेत्तत्र कं व्रज्यत्। विस्मरह
स्येपि। दशमी शेषसंयुक्ता मुषोष्येकादशी किल संवत्सरं कृ
तेने हतमोक्षमसा मुच्यते। दशमी शेषसंयुक्ता गां धार्या समुपोषि
ता। तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिकर्जयेत्। ब्रह्मवैवर्तेऽपि। दशमी
शेषसंयुक्ता यः करोति विमूढधीः। एकादशी फलंतस्य नस्याद्वाद
शावार्षिकमिति। येः कृत्ता दशमी विद्वान्विद्यामोहेन मानवैः। ते गता

ति० नरकंचोर्ं युगात्येको न विंशतिं। सोरधर्मोत्तरेपि। एकादशी उपोष्ये
 २० तद्वा दशी मयवापुतः। विमिश्रा वापि कुर्वीत तदशम्या युनां क्वचित्।
 यस्यागरुडपुतरा। उदयात्प्राक् त्रिचटिका व्याप्यत्येकादशी यदा।
 संदिग्धेकादशी नाम वर्जयेद्भर्मकादितः। पुत्रराज्यसमृद्धिर्षदाद
 श्यामुपवासयेत्। तत्र कृतशतं पुराये त्रयोदश्यांतु पाररां। उदयात्प्राग्
 हर्तेन व्याप्यत्येकादशी यदा। संयुक्तेकादशी नाम वर्जयेद्भर्मवृद्धये।
 पुत्रपौत्रसमृद्धिर्षदादश्यामुपवासयेत्। तत्र कृतशतं पुराये त्रयोद
 श्यांतु पाररां। आदित्योदयवेलायामारभ्यावह्निताडिका। संकी
 र्णोकादशी नाम तस्यान्याधर्मफले श्युभिः। पुत्रपौत्रसमृद्धिर्षदाद
 श्यामुपवासयेत्। तत्र कृतशतं पुराये त्रयोदश्यांतु पाररां। मिनि।
 करावापि। दशोदयवेलायां दशमी यदि संगताः। संयुक्तेकादशी
 तांतु मोहिन्या दत्तवान्प्रभुः। उदयोपरिविहान्तदशम्येकादशी यदा।
 दत्तयेभ्यः प्रीता ताव्यं दत्तवान्पाकशासनः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
 संकीर्णोकादशी न्यजेत्। द्वादश्यामुपवासोऽत्र त्रयोदश्यांतु पा
 ररां। तस्याच। चनस्त्रो घटिकाः प्रानरकराणोदय उच्यते। यनीतां
 स्त्रावकालस्तु गंगां भः सदृशं स्मृतः शनि। अत्रैको। अरुणादया।
 दारभ्य संदिग्धादिने देनया का विदुशमी विद्वेकादशीनां सर्वा

परित्यज्याद्वादशीमुपवासत्रयोदश्यां पारणा मिति वार्यं नि। वि।
द्वादशग्रहवचना नितु दशमेकादशीद्वादशीति धि त्रय युक्ते। दिन तये
उपवास विदधती निव्यवस्थापयंति। तथा विद्वाद्या विद्वाद्या नारदेनो।
पो व्यात्वा मिधानात्। दशमी शेष संयुक्तानो पो व्येकादशीति धि। ए
कादश्यां रात्रि शेषे द्वादशी चेन्न दृश्यते चेत्सैवो पो व्ये म्रप्या दुर्गं भवति।
१७ तस्ते नोक्तं। यदि देवानुसं सिद्धे देकादश्यां ति धि त्रयं। तत्र क्रतु शतं १७।
ले- रायं द्वादशी पारणी भवेत्तु कूर्म पुराणे पि। दिस्पृगे कादशी धि त्र तत्र सं
त्रि हितो हरिः। ताम एक पवसेत्ता मम कामो विस्तृत्यरः। दशमी द्वा।
दशी यथा स्पृशति सेकादशी दिस्पृक। पुरा रोपि। दिन तये मृते देवि
तो पो व्या दशमी युता। सैवो पो व्या सदा प्राया परत श्रोत्रयो दशीति
यस्मिन् दिन तये त्रयोदश्याम पि विद्वा दशी तस्मिन् पो पवसे दित्यर्था
३- युक्तं म्रत एव व्यासः॥ एकादशी यदा तु मा परतो द्वादशी भवेत्। उपो
व्या द्वादशी तत्र यदीह्येत्यर मा गति इति। तु मा त्रयं गता। परत स्वयो
दश्या मित्यर्थः। वक्तु नो मिते नोक्तं। एकादशी यदा त्रयं दिन तय
ति धि भवेत्। तदा हे कादशी त्यक्त्वा द्वादशीमुपवासयेत्। तत्र क्रतु
शतं १७ रायं त्रयोदश्यां तु पात्रा मिति। यदि यि यता महेत्। एकादशी य
दा वत्स दिन तयं ति धि भवेत्। म्रतो पो व्या द्वादशी स्या त्रयोदश्यां त

नि. पाररांमिनि। न तस्य त्रवद्गृहिविवयं। सस्यैव दिनक्षये उपवासनिषेधा
२१ त्। न तस्य पत्न्यभारो। दिनक्षये उर्कसंक्रान्तौ ग्रहणाचंद्रसूर्ययोः।
पवा संनकुर्वीत् पुत्रयोत्र समन्वित इति। न स्येव दिनक्षये उपवासनि
षेधात्। पितामहेऽपि। एकादशी दिनक्षये उपवासं करोति यः। न स्य पुत्रा
वित्तशयंति मघायां पिंडो यथेति। इयतां यथेनैरेतावत्तैर्दुर्गं। यस्मिन्
कारे सादशमी विद्वेकादशी परित्यागेन द्वादश्यां शुद्धायां परनेष्ट्यमाना
यामहृशमानायां उपवासः कर्तव्यः। केवलमेकादशी दिनक्षये पुत्रवत्गृहं। शयं
स्यतिरिक्ता तां विद्वोपवासः। नत्रापि त्रयोदश्यां किंचित्तपदि द्वादशी दृश्य
ते। तदा सर्वेषां द्वादश्यामेवोपवास इति। अन्येषां तु मतं। काम्येकादश्यप
वासत्रत विषयारि। तैर्धैर्धैर्केवलद्वादश्यपवास्यति। विद्वानुग्रह
वचनाति पुनर्नित्येकादश्यपवास विषयारि। तस्यप्यारुख्यं गः। एका
दशीतलभ्ये तसकला द्वादशी भवेत्। उपाख्या दशमी विद्वारुक्किहा
लको ब्रवीत्। अविद्वानिती विद्वे श्रेतलभ्यंते दिनाति। गृह्णतेऽपि च भिर्विद्वान्
ग्राह्येवेकादशी तिथिः। तद्विद्वान्यन्यानि दिनान्यपवासे दुधः। पूर्व
विद्वानकर्तव्यं यद्येकादश्यर्थं मी। एकादशी प्रकुर्वीत् तीयते द्वादशी
यदि। उक्तलक्षणा नाम विद्वानां विहितानामलभेत् पुनर्नित्येवोक्तं। अविद्वान्
नामलभेत्तपयोदधि फलानि वा। तर्ह्येतात्प्राप्त्या उपवासस्य लो सवेक्षि

नि। भविष्य. पं. २

तु पुनरातो। एकादशी दशा युक्तां वर्द्धमाने विवर्जयेत्। तय मार्गस्थिते सोमे।
कुर्वीत दशमी युक्तां। एकादशी दशा युक्ता परतो विवर्द्धते। वलिभिर्गृहिभि
श्वेव संखोपो व्यातयेति विधिः। नृष्यं ष्टमः। पाररागहेतुलभ्येन द्वादशी कलया
पिवेत्। तदा त्रीदशमी विद्वा एको व्योका दशीति विधिः। हारीतः। त्रयोदश्या
यदा तस्या नृद्वादशी घटिका द्वयं। दशम्येकादशी मिश्रासे वोपो व्यासदासी
धिरिति। विस्तरहस्ये। दशमी शेष संयुक्ता उपो व्योका दशी नदा। यदा त
स्या त्रयोदश्यां भृहत्तं द्वादशीति विधिः। अन्यदपि। एकादशी भवेत्का वि
दशम्या द्वादश्याति विधिः। वृद्धिपदेन वेदोषः। सयपते नृपुणादा द्वादशी स्वल्प म
रे= ल्यापि यदित स्यात्वरिहति। दशम्या मिश्रि श्रिता कार्या महापावकता शिती।
यदा कुर्दय मात्रापि द्वादशी नापरेदिनो त्रयोदश्यां तदा कार्या दशमी शेष सं
युक्ता। एकादशी द्वादशी च ये यदि दित त्रयं। न द्वादशी मरे चैव कर्तव्या दशमी
युक्तेति। तदेतन्मत्तं समाचीनं मुतिसमतमाभाजी। तस्या हि। सर्वप्रकार विद्वे
कादशी परित्यागेन द्वादशी मात्रो पवास परेषु वा कोषु फलं श्रूयतो पुत्रं रा
ज्यसम्पद्वार्यमित्यादि। त्वेयं फलश्रुतिरप्यवा दपरा। परापर्यत्वदप्यवा
दहेतो रभावात्। किंतु। काम्यत्वावद्योतनाप्या फलश्रुतिः। एकादशी प
रित्यागभागे विवर्जयेद्दर्मकां दित इति। कां दितो धर्मा येन स धर्मकां दित
तः निष्ठास्य परनिपातः फलसंबंधाभावेन कां दितपदमतप्यकां

ति स्यात्। वर्जयेद्गर्मवृद्धयेद्गर्मस्यवृद्धिः फलभयस्तमेव। त्याज्या धर्मफलेषु भिरि
 २२ ति॥ फलसंबन्धतत्यागकारोत्तपकादश्याः काम्यत्वमवगम्यते। तस्मा
 परि त्याम्या मेकादशी विद्वांस्त्याज्या। द्वादश्या उपवाससस्त्रयोदश्यां पाररागि
 ति। गरुडपुराणे च तत्तामर्थः किंच सर्वत्र। भविष्योत्तरादौ कृष्णोदय ए
 कादशी व्रतानि काम्याभ्येव कथयित्वा तानि द्वादशी शब्देन व्यवहरन्ति।
 तैकादशी शब्देन सतेषां द्वादशी व्यवहारः। काम्येकादशी व्रतानां सर्व
 प्रकारं दशमी विद्वांस्तेकादशीपरित्यागेन काम्यत्वादेव हेतोः केवलं द्वादश्या
 उपवाससस्त्रयोदश्यां पाररागं कर्तव्यमित्यस्यार्थस्य तापताप्यः। अतएव
 प्रयोजनतां तत्राभावे सन्ति। अखंड एकादशी व्रते सेकादशीत्यादि व्यवहा
 रः प्रसज्येत्। कृष्णोपिका म्याभ्येवैकादशी व्रतानि कथयित्वा युधिष्ठिरः
 प्रतिद्वादशी शब्देनैव उभयद्वादशी प्रारंभे व्यवहरन्ति। युधिष्ठिर उवाच। कृ
 ष्णकृष्णानामख्याता द्वादशी केन हेतुना। सा कुत ते प्रिया देव किं वारव्या
 त्तुं न युज्यते। कृष्ण उवाच॥ यस्यां कृष्णा द्वादशी मे सदा प्रिया। शुक्ला गृहस्थे
 कर्मव्याभोगसंतानवर्द्धनी। मुमुक्षुभिस्तप्या कृष्णा ते ततो पदेशिता। तेन
 व गृहस्थस्य सतः शुक्लमेव सदा गृहीत्यादिभिर्विको र्गृहस्थं प्रति शुक्ला
 या एव विहित्वान्। मया ते नैव कारोत कृष्णानो पदेशितो। नित्या मेका
 दशी प्रत्याह। शुक्ला पार्थ सदा नित्यो कृष्णा ते मित्रिणी स्मृता। शुक्लायां

शुक्ला तथा

चेवयोभुंतेसभुंतेकिलिखंतरः। नित्येकादशीयसाकेवलं द्वादशीद्वाद
 श्यां त्रयोदश्यां मभावेविद्वैवकर्तव्या। इत्युक्तं प्रागेव या पुनर्नित्येकादशी
 साचेहिद्वा। तदाकप्यमुपवासः। उच्यते। याविद्वाभूत्वाद्वादश्यां कियत्यपि।
 दृश्यते। साद्वादशी पुनरेवोपोष्या। नित्याकाम्याच। द्वादशीतु त्रयोदश्या
 भवतु वामाभवतु यथोक्तं। सर्वत्रैकादशीकार्याद्वादशीमिश्रितानरेः। प्रा।
 तर्भवतु वामावायते नित्यमुपोषरां। द्वादशीमिश्रिताग्राह्या सर्वत्रैकादशी।
 तिथिः। द्वादशीत्रयोदश्यां विद्यते यदि वा न वेति। नारदः। द्वादशीपैकादशे
 दशीयत्रसंगतात्रिदशाधिपः। तामुपोष्यतत्कुर्यात्त्रयोदश्यांचपार
 रां। वोदभवतेपिकलाव्येकादशीयत्रपरतोद्वादशीनचेत्। तत्रक्रतुशतं।
 पुनार्यत्रयोदश्यांचपाररां। इति। यदिदशमीविद्वैकादशीउदयमात्राया
 माएकादशीतास्तिद्वादशीतु त्रयोदश्यांपाररापर्याप्ताविद्यते। तदापु
 द्वाद्वादशीमेवोपवसेत्। यथाह। शुक्लद्वादशी सर्वे मेवोपवासदातिथिः।
 दशम्येकादशीमिश्राकर्तव्यातकदाचन इति। यदातद्वादशीविद्वैतना।
 स्तितदाविद्वैकादश्यामुपवासः। यथोक्तं। एकादशीयद्वाविद्वापरतोव
 विवर्तते। गृहिभिर्यतिभिः श्रैवसेषापाव्यासमितिथिः। तथा। विद्वाप्येका
 दशीग्राह्यापरतोद्वादशीनचेत्तद्वादशद्वादशीहिति त्रयोदश्यात्तपाररां
 मिनि। किंचाविद्वाप्यविज्ञेयापरतोद्वादशीनचेत्तद्विद्वापितृप्याविद्वा
 विद्वा शुक्ल त्रयोदश्यां

ति. परतोद्वादशी यदि। हारीतं। त्रयोदश्यां यदा तस्यात्तद्वादशी घटिका द्वयं। द
 २३ शम्येकादशी मिश्रासैवोपोष्या सदा तिथिरिति। अन्त्यातिचवहृतिविद्वा
 यवासविषयाणि वचनानि प्रदर्शितानि। तदुक्तं तान्येकादशी विषयाणि।
 किं न। दिनतय विषयाणीत्यन्त्येः कोऽभिदुक्तं। सत्यमुक्तं। तदुक्तं सर्वं।
 यां दिनतय विषयता कल्पते। एकादशी दशा विद्वा परतोऽपि तवर्द्धत
 इत्यादिना वचनेन परतोऽद्वितीये दिने वृद्धाभावमात्रेण विद्वा यवासवि
 धानात्। तस्याच्चां मुहूर्तेः पंचभिर्विद्वा ग्राह्यादेकादशी तिथिरित्येतद
 पि दिनतय विषयत्वेन न समंतसमिर्भिः। मुहूर्तपंचकपरिगणनात्। ति
 र्यक्यत्वात् षट्घटिकाधिक तिथिस्तया संभवे मुहूर्तपंचकवेधे दिनै
 तया संभवः। अपि च। सर्वविद्वा न्यग्रहवचनेषु यदि मुनीनां दिन
 दायो विद्वा विशेषोऽधिक विप्रयज्ञेनाभिप्रेतः स्यात्। स्पष्टार्थमेव विशेषे
 षां किमितीता बोधत। किमिति च भ्रात्या पादकं विद्वा मात्रमभिदधिरैते स्मा
 मान्याभिधसनात् विद्वा सामान्या भवाभिप्रेतविज्ञायते। सर्वप्रकारं विद्वा
 दशीपरित्यागेन द्वादशीमात्रो यवासविद्वा नंतत्वात्। म्योपवासमित्युक्तं।
 इदं त्विद्वा यवासविधानं पारिशेष्यात्तिथ्येकादशी तिथिः। एकादशी वि
 षयं। यत्तु दिनतया अतिविद्वा निषेधवचनं नारदस्य। दशमी शेषसंयु
 क्तान्ते यो व्येकादशी तिथिः। एकादश्यां रात्रि शेषे द्वादशी चित्रहृदय

ते। पुराणावचतां दिनतय मृते देवितोषो व्या दशमी युता। सेतोषो व्या स।
 दा पुराया परत श्रेत्र यो दशी। यत्र। यदि देवा न संसिध्ये देका दश्यां दिनत्र
 ये। तत्र क्रतु शतं पुरायं द्वादशी पारसो भवेत्। दिस्पृगे का दशी यत्र तत्र
 सन्निहिता हरिः। ता मे वो पवासे त्वका मम कामो विस्पृतत्पर इति। दिनत
 यो पवास विधायकं वचनं। तदुभयमपि काम्ये का दश्युपवास विषयं ज्ञेयं।
 १। एवं हि सर्ववचना नाम विरोधः। यत्। एका दशी यदा ब्रह्मन् दिनत
 तिथि भवेत्। द्वादशे का दशी न्यत्का एका दशी उपवास येन। तत्र क्र
 तु शतं पुरायं त्रयो दश्यानु पारस। एका दश्यां यदा कस्त दिनत य।
 तिथि भवेत्। अत्रोषो व्या द्वादशी स्यात् त्रयो दश्यानु पारसो मिति।
 गोभिलपिता महवचना भां दिनतय परित्यागेन द्वादश्या उपवासः
 त्रयो दश्यानु पारसो मिति विहितं। तत्पुत्रवद्रूप विषयं। पुत्रवत्तो ग
 हस्तस्य दिनतये उपवास निषेधादिति ते वां मेव। तत्र युक्तं। तन्निमि
 त्तोपवासस्य निषेधो यमुदाहृतं। वचनेन दिनतय निमित्तोपवास
 स्यास हि निषेधो नत्वे का दशी युक्तस्य कस्तर्हि अतयोर्वचनयो विषयं।
 उच्यते। द्वादश्यकपवासवत् विषयः। यस्यैका दश्यकपवासवत् सर्वेषां स
 र्वदा विहितं। तस्या द्वादश्यकपवासवत्। काम्यमन्यदेव सर्वेषां सर्वदा वि
 हितं। मार्कंडेयेन्द्रकमसंवादे मार्कंडेयेन सर्वमेका दश्या उपवासो द्वादश्या

पा
ति. पैरशामित्युक्ता तदनंतरं द्वादश्यामुपवासस्त्रयोदश्यां नृपादरा मित्युक्तं। त।
२४ दिसु ब्रवचतद्वयं श्रुत्वेन्द्रघुम्न उवाच। तोषो व्याहृता दशी ब्रह्मरूपरागे परिकीर्तिता।
त्वया विठनिशाईल प्रागुक्तं तच्च राघुमे। पारशो व्याहृता ब्रह्मरुहा दशी केशवप्रि
या। उपोष्या व्याहृता ब्रह्मसंस्वया सेका दशी शुभा। द्वादश्यां पारशं कार्यमेका द
श्यां हिलं घनं। पुराणा विहितो मार्गो निषिद्धं चरसे कथमिति पृष्टो साकंडेय उवा
च। चतुर्दशी मुपोषंति शिवभक्ता नराधिप। तत्तेषां गमनं भूषणरके जायते।
कवित्। अपरित्वष्टमभिमतः शिवभक्तिसमाश्रयाः। अपरिगोपतौ किं विदुर्किं
कुर्वन्ति ये नराः। सप्तमी समुपोषंति भक्तिपुक्तास्तथेव च। तच्चापि कुस्मितं ते
षां मया दृष्टं नराधिप। यो रात्रिमास्त्रपवासेन ब्रह्मलोकं गतान् प। द्वादश्या
मुपवासेन सिद्धाभयसहस्रशः। चक्रवर्तित्वमनुलं सं प्राप्ताश्च वलांश्रियं। उ
पोष्य द्वादशी शुद्धायां वङ्गीव व्रतात्तिताः। चक्रवर्तित्वमापन्ना भुक्ता भोगात्
सुखानिते। तस्माद्गुणसंदेहः कर्तव्यो द्वादशीप्रति। विशेषफलदाप्रो।
क्ता द्वादशी पायताशनीत्यपसंहारे निहितं। अतो न्यदेवैकादश्यां पवासव
तान् द्वादश्यामुपवासव्रतमस्ति। तद्विषये गोभिलपिता मरुवचने। न द्वादशीव्रत
विषये तेवचने। तर्हि द्वादश्यामुपवासव्रतस्य द्वादश्यामेव प्राप्तेकादशीपरित्यज्य
द्वादशीसमुपोषयेदित्यनर्थकं वचनं। उच्यते। एकादशी द्वादशी च तत्र सवि
दित्ता हरिः। उपोष्य रजनीमेकां ब्रह्महत्याव्ययो हतिः। इत्यादिवाक्ये रेका दशी

कलामात्र योगेतापि द्वादशकपवासस्य महाफलत्वं अवगादेकादशीदि
नक्षत्रे चतुर्दश्या योगेतापि महाफलं द्वादशकपवासः प्राप्नोतीत्याशं काशी
निरासार्यदिनक्षयपरित्यागेन केवलं द्वादश्यां द्वादशकपवासो विधीयते। १३ व
त्ता गृहस्थेन पुनरेकादशीदिनक्षयेन कर्तव्यं। यद्योक्तं स्कंदपुराणे। दशम्येका
दशी विद्वाद्वादशी चतुर्थगता। तत्तत्र प्रकुर्वीत तोषवासो विधीयते। एकादशी
दिनक्षय उपवासं करोति यश्च न्यादिना पिता मरुवचनेन एकादशीदिनक्षयोपवा
सिनः १३ विनाशाभिधाता तस्य। इतरैस्तु सर्वे कपवासः कार्यः। सर्वसिद्धौ पवासा
प्राप्ते रात्रौ प्रतांग रजा संकल्पो कर्तव्यो। विद्वापवासेन फलं स्तु दितं त्यक्त्वा समाहि
तः। रात्रौ संसृजयेद्विष्णुं संकल्प्य च नदाचरेदिति वचना। शुद्धेकादश्यां पवासे
पि कर्तव्ये प्राचीन मध्यरात्रस्योपरि यदि किंचिद्दशम्यनुवर्तते। तदा मध्य
दिनादूर्ध्वं रजा संकल्प्या वतुष्टेयो। दशम्याः संगदोषेण मध्यरात्रात्परेण तु व
र्जयेच्चतुरोयामात्र संकल्प्या चतुर्थोक्तदेति वचनात्। अथ द्वादशीदिनक्षये
कर्मपुराणे उक्तं। एकादशीद्वादशी चरात्रिशेषे च त्रयोदशी। त्रिभिर्मिश्रास्ति
थिः प्रोक्ता सर्वपापहरा स्मृता उपवासः कृतस्तस्यां महापातकनाशनः।
एकादशीद्वादशी चरात्रिशेषे च त्रयोदशी तत्र कृतशतं पुरायं त्रयोदश्यां
तुपासो। स्कंदपुराणेऽपि। द्वादशसंयुक्ता मन्त्र भवत्येकादशीतिथिः। दि
नक्षयेऽपि सा पुरायान दशम्या कथ्यं चन। कलाप्येकादशी यत्र द्वादश्यनुगता

ति० भवेत्। दित्तयेपित्तापरायायनीनामुत्तमातिथिरित्यत्रयतिग्रहणम्
२५ पल्लवांतेतरव्यावृत्त्यर्थं तस्यासति प्राप्तेभावेन पुत्रवत्तोग्रहस्य निषेधा
नुपपत्तेः। एकादशीद्वादशीचरात्रिशेषे त्रयोदशी। उपवासं न कुर्वीति पुत्रपौ॥
त्रसमन्वित इति। यत्तु। एकादशीद्वादशीचरात्रिशेषे त्रयोदशी। अहस्पृक्तदहोरा
त्रतोषोष्यतस्तु तात्पर्यभिः। इति सामान्य उतात्पर्यं त्वं पुत्रपौत्रसमन्वित इत्यत्र
विशेषैतत्पसं हि यते। पुत्रवतापित्रिस्पृशायान्तं कर्तव्यं। अहं वा किंचिद्
क्षयित्वापवासः कर्तव्यः। उपवासनिषेधे तु अहं किंचित्प्रकल्पयेदिति वचना
नरोधात्। तत्तु पुत्रवद्वातिरिक्तेनापित्रिस्पृशाकृष्यमुपोष्या। त्रयोदश्यां पा
रानिषेधात्। तस्याचक्रम्यपु रारो। एकादश्यामुपोष्ये वद्वादश्यां पारं
सक्तं। त्रयोदश्यां न कुर्याद्द्वादशद्वादशीतयात्। विष्णुरहस्येपि। पार
रांचनकर्तव्यं मुपोष्येकादशीमिह। त्रयोदश्यां न रेजीतु नित्ये धर्ममभी
ष्टमि। स्मृत्यन्तरे। दशान्यनुगत इति द्वादशद्वादशीफलं। धर्माफलं
धनादुचि त्रयोदश्यां न पाररामिति॥ त्रयोदशी पाररानिधात्। उच्यते। ये
त्रयोदशी पाररानिषेधवचनानि सामान्यशास्त्राणि। त्रयोदशी पाररावि
शेषविधिभिर्विशेषबोधाध्यते। अग्नीषोमीयपशुहिसाविधितेव सामा
न्यहिसातिषेधशास्त्रं। यदा न पाररापर्याप्ताद्वादशी विद्यते। तदा तस्यामेवैका
दश्यै पवासिनां पाररां। तदस्मिन् क्रमे दोषः। यदि किंचित्त्रयोदश्यां द्वादशी

ति. प्राप्तास्तदैकैनेवोपवासैनेकादशकपवासे। द्वादशकपवाससंश्रुतिः। य
२६ दानेकादश्यां एष्यगुपवासः संपूर्णात्वेन प्राप्नोति। द्वादश्यां च एष्यकरत
दोपवाससद्वयं कर्तव्यं। एकादशीमुपोष्येव द्वादशीसमुपोषयेत्। अत्र
विधिलोपस्कृतमुभयोर्देवताहरिः। इति विधातात्। यत्तन्मसमाप्तेव ते पूर्वैव तैव दु
र्गाद्वृत्तांतरमिति। समाप्तिश्च प्राप्नोति। तदभावे उपवासद्वये क्रियमाणो पूर्व
नस्या समाप्तविधिलोपः प्राप्नोति। सोप्येकदेवतात्वेन परिहृतो वचते तैव ए
वमेकादशीमुक्ता द्वादशीसमुपोष्यतात्। पूर्वोपवासजं पुरायं सर्वं प्राप्नो
त्यसंशयमिति। उपवासद्वयात्प्रसमर्थप्रत्यक्ष्यते। एकादशकपवासस्य
नित्यत्वेन तत्रैकस्मिन्पुष्यवासेऽसमर्थस्य एकभक्तादिविहितं तदुपवा
सद्वयासमर्थप्रतिकिमुवक्तव्यं। श्यामाधनः। याः काश्चिन्निष्ययः प्रो
क्ताः पुरायानतत्रयोगताः। नास्वेव तद्वृत्तं कार्यं श्रवणाद्वादशीवितेति
याः काश्चिन्निष्ययीयेन केन चित्तस्त्रयोगेन पुरायाः प्रोक्तास्तास्यदि
हितं वृत्तं तज्ज्ञास्वेव कुर्यान्न निष्यांतरे तत्र तत्र पुक्ते। यस्या फाल्गुणा मुक्ता
द्वादशीपुष्पेर्क्षणा पुतागोविंदद्वादशीनाम। तस्यामुपवासजनं विहि
तं तत्र तस्यामेव कुर्यात्तत्र पुष्या चिताया मेकादश्यां। सायं श्रवणा
द्वादशीविना नियमः। श्रवणाद्वादशीवृत्तं तदश्रवणो मेकादश्यामभिभवती
त्यस्य वचनस्य तात्पर्यार्थः। इत्थमुक्तं च भविष्योतरे। कस्मोवाचा। वा

दृश्यस्ते विधिः प्रोक्ता अवरोन युधिष्ठिर सर्वपापप्रशमनः । सर्वसौभवा
 यदायकः । एकादशी यदा च तस्या अवरोन समन्विता विद्याभसानि विप्रोक्ता ज
 नता नां विज्ञाप्यदा । इयां स्तुतिविशेषः ॥ अवरोन दृश्या जनादृत्य नमः । वि
 लसः पूज्यते । अवरोन कादशी संमता वनारशनि । काम्यात्ते कादशी सायदित्तु क
 यमपि स्वीकृता न तत्फलार्थ विद्वाद्देवेषु मध्ये यदि भूति संस्तुतिं कादशी सा ।
 पुनरापि परत श्रेष्ठ हस्त्यैः सिता न तत्पूर्वो व्यादिनी यद्यपि मिरपि सिता न
 तस्यै प्रापरे स्यात् इह दृश्या वेद विवृततनुभूता मेवता मातुरत्ये विद्वाते स्या
 दृश्या यद्यपि न तस्यै दृश्या वेद विवृततनुभूता मेवता मातुरत्ये विद्वाते स्या
 न्त्यो स्येकादशी स्यात् इह दृश्या वेद विवृततनुभूता मेवता मातुरत्ये विद्वाते स्या
 भवति । यदि सत्त्वादा हि उक्ता यवासा । विद्वाकादश्या पोष्या यदि तत्पर
 दृ= दिने कुर्याते तेव किंचित् सर्वे रव्या प्रमत्ते गर्हयन्ति विनिभिः प्रवर्तितो वै ।
 सप्तव्याज्यैः । सा चेत्किंचित्त्वरस्मिन्नभवति परादिने सर्व व्यासेव कार्यस
 वे रेव द्वितीया सकल मुनि कृतो निरासो नित्यता याः ॥ २ ३ न्येकाद
 शी दृश्या निरासः ॥ कस्मपत्तेय त्रयोदशी या परत उपोष्या । यस्यासु
 मीतया दर्श कस्मपत्तेय त्रयोदशी । एता परतुजा पूज्याः परतः पूर्वरास
 संयुताः । इति निगमता क्वात् । अन्यत्र एकादशी तृतीया च वषट्चिव
 त्रयोदशी । पूर्व विद्वात्कर्तव्या यदि तस्यात्यरेहति । इति । त्रयोदशी प्र
 कर्तव्या दृश्या सहिता मुने । भूत विद्वाकर्तव्या दृश्या पूरार्थं कदाचनेति ।

ति. ब्रह्मवैवर्तवचनं। द्वितीयापंचमीविद्वाद्दशमीचतुर्थोदशीचतुर्दशीचो
 २७ पवासैल्लयः पूर्वोत्तरे तिथीति। बृहवसिष्टवचनं। एतदुन्नयमपि शुक्ल
 पञ्चमोदशीविषयं। अथचतुर्दशीतिरशीयते। शुक्लचतुर्दशीदि
 तीयोपोष्याशुक्लमापूर्वेति। प्रागुक्तं। तिथिभ्रमंतिभूतानि। शक्तयाः
 भूलभृद्यतः। अतस्तस्याचतुर्दश्यां सत्यां न त्पूजनं भवेदिति। तिथी।
 भ्रमंतिविचरंतिभूतानि पिशाचाः शक्तयो देव्यः। फलभूतशंकरः।
 यतः अतस्तस्यां तिथिचतुर्दश्यां सत्यां तेषां न तेशक्तिशिवाता पूजता।
 भविदिति। शिवरात्रेस्तु विशेषः। प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रिः।
 शिवप्रियैः। रात्रौ जगद्गणं यस्मात्तत्तस्मात्तां समुपोषयेत्। कृष्णाय
 मीस्कंदवष्टी शिवरात्रिचतुर्दशी। पत्ताः पूर्वयुक्ता कार्याः तिथ्यां
 तेषां रतः। जन्माष्टमी रोहिणीति शिवरात्रिस्तथैव च। पूर्वविद्वैक
 तं वा तिथिभ्रमं च पारणां। आवरागि दुर्गतिवमी हवी चैव हुता शक्ती
 पूर्वविद्वात्कर्तव्या शिवरात्रिर्वलि दिनमित्यनेन चतुर्दशी। शुक्ला
 पित्या शिवरात्रि सा पूर्वविद्वा पवासनीया। शुक्लापि हर्वाष्टमी पू
 र्वविद्वैवकायं निविधीयते। माघफाल्गुणयोर्मध्ये यास्यां चिव
 चतुर्दशी। अन्नं गेन समा युक्ता कर्तव्या सा सदा तिथिः। शुक्लप्रति
 पद्यमावास्यां न मासमाभिप्रेत्येदमुक्तं सुमंतना न्नतिथ्यात्पुराणो
 कस्य प्रतिपदादि पौर्णम्यंतं मासमाभिप्रेत्याभिहितं। चतुर्दश्यां न
 मा

३५
 ३६

कस्यायां फाल्गुने नित्य एजनं । नासुपोष्यप्रयत्नेन विषयैर्न्यरि
कथयेत् । भक्तपवपोरा मास्या मृतुसमाप्तिमन्यमाताः पोरामास्य
नीतरमेवत्सुसंधितीतिममनं धार्यैकवर्ति । शुनिर्वस्तोयितीहृष्य
तेण्याहसवत्सरस्यप्रयमासात्रिर्यत्फाल्गुनीपोरा मासीति । स्रव्यानिचमाघमा
नमासोपवासादी । त्रैतातिपोरा मास्यासेवारभ्यंते । अत्रद्वचनविरुद्धवचनं द
श्यते । माघासितेभूतदिनं हि विबुधेति योगं दिनपंचदश्या । जयशुभ्रुक्तान
तजातुकार्याशिवस्यरात्रिप्रियतश्चिवस्थेति । भक्तविरोधपरिहासार्थं
वक्ष्यवचनं ॥ त्रयोदशी यदादिविहितभक्तिप्रमाणातः । जायरेशिवरात्रिः स्या
निशिपूर्णा चतुर्दशी । अत्रेन त्रयोदशीसंभिन्ना यदा चतुर्दशीराजिर्भवति ।
तदा जागरोपवासादिकर्तव्यं । त्रयोदश्यां जायते भक्तिनायानकनक्षत्रमि
त्यप्युक्तं । निषेधवाक्येप्येवमेवाप्युक्तं । जायाप्रयुक्तं । रात्रिचतुर्द
शीदिनियोगम्यते । समावास्यापोरा मास्योपरेउपोष्ये इति ॥ जयती
शिवरात्रिभक्तदत्तं श्रवणं तत्तत् । सप्रदो यमुपोष्यं स्यात्तदनेपासांभ
वेत् । दार्शितं पूर्वभक्तवृत्तावित्रीजतव्यातिरेके राय्योक्तं ब्रह्मवेत्ते । भक्त
विद्वानकर्तव्यादश्यां एराकिदाचन । वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठसावित्रीजतम
मम । अप्यश्वत्थीर्यस्तिप्यथः पूर्वउपोष्यायाप्रपरास्ताः किंयत्पोषाह्यां ।
किंयत्पोतेति निराग्यते । पंचमी सप्तमी चैव दशमी त्रयोदशी प्रतिपन्नव

नि० श्रीचैवकर्तव्यासंमुखानिधिः। इति। ऐंठीनसीनोक्तं॥ न त्रसं मुखप्रप्यमा
 २८ प्रविशति। पूर्वविद्वेति यावत्। सात्तसायाद्गव्यापिनीग्राह्याः। सन्मुखाना
 मसायाद्गव्यापिनीदृश्यते। यदा पुनः सायाद्गव्यापिनीसंमुखानसंभव
 ति। किंतु द्वित्र्येकघटिकासात्रादृश्यते। तदापि सेवोपोष्या संमुखत्वात्।
 न द्वितीयासायाद्गव्यापिन्यपि। अत्रसंमुखत्वात्स्याः सायाद्गोतामात्तमयाया
 वीतं मुहूर्तत्रयं। मुहूर्तत्रितयं प्रातस्तवावनेव तु संगवः। मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः
 स्यादपराहोपितादृशः। सायाद्गव्यापिमुहूर्तोऽप्यसर्वकर्मसुगर्हितः। इतिव
 चनात्। तद्गृहिताया उपवासे प्रतिषेधात्संमुखानामुपोष्यत्वे विधी
 यते। तपरविघ्नतां प्रतिषेधः। क्रियत इति। चतुर्कथ्यामिदं विज्ञासीद्भवान्।
 परविघ्नानां तत्रसंबन्धाश्चकारादिनि। तच्चैतमुक्तं। वाक्यतान्यप्युक्तो हितम
 वात्॥ येषुवाक्येषु परा उपोष्या इति श्रूयते। येषु पूर्वातेषु सर्वेषु नोपवासो।
 विधीयते। उपवासस्य तन्निधिविशेषव्रतकल्प्येव विहितत्वात्। ता
 पित्तस्य परविघ्नसंबन्धोवा॥ अहर्द्वयसंबन्धिन्यां द्विषोऽन्नावश्यं कर्तव्ये।
 उपवासे प्राप्ते कर्तव्यं। यथा कदाचित् सर्वे धाः कदाचित्परे धारुपवासः प्रा
 प्नोति। तदेवं पक्षे प्राप्ते नियमविधि रयं युज्यते। नियमविधेः प्राप्य नि
 वृत्तिफलत्वात्। इयंतृतीयादिः परेवोपोष्या न पूर्वा विज्ञेति वाक्यतान्
 यपि। एवं पूर्वोपोष्या स एवैवोपोष्या न परेति विवेचयपर्यवसानतः

स्मात्स्वल्पा पिद्यासायान्ते तिथिः। सेवोपो व्यागतिविद्वा पगवितेति सिद्धं। तिथ्या
 दोहभवेद्यावात्सोवृद्धि परे हनि। तावातग्राह्यं पूर्वक रदृष्टो पित्तकर्मणि। ३त्यत्र च
 ते परे क्रि पूर्वक रित्येताभां प्रा तिथिः पूर्वचिती थिरेवलक्ष्यते। मृत्युप्यस्य वासरस्या
 द्यो= सेपिहासवृद्धौ संभवत्। तिथ्यादावित्यन्ते तिथिस्तत्र योगसंबन्धे तद्भासवृद्धौ। आ
 मिधानात्। आसे पप्रयो जनभावात्। मृत्युप्यस्य वासरस्योति। आसे पित्तकर्मकालं दशयति।
 त्वकर्मणि। तिथ्यन्ते न स्वीयेत स्यात्तस्या तस्या तिथ्योतत्कालं विहिते कर्मणि। प्रोहात्
 यत्नस्तत्कालं व्यापिष्यत्तस्या तस्या तिथ्योहासवृद्धौ प्रवेशः। लभ्यमानायां तया
 कर्मणि। कर्तव्यं तद्भासवृद्धौ कारणा मिति तयोः प्रतिषेधात्। असम्यक् कर्मकालं व्या
 पिष्यामपि तिथ्यो यदि वृद्ध प्रवेशेनापि समस्त कर्मकालं व्यापित्वं तलभ्यते। वृद्धेरत्य
 त्वात्। हासप्रवेशेन तु विद्यमानोऽपि तिथ्योः कर्मकालं स्पृशेत्। त्वेति नवति। सर्व
 यावाहीयते। तदापि पूर्वग्राह्या परावेति कर्मकालं व्यापित्वेनैव तिर्थाभावात्।
 वस्यिन्नादेवं विद्यं हासवृद्धौ सतसं तिर्थाभावेन। गृह्येते। तदा तयोर्गृह्यमा
 नयोः किंचित्कर्मकालं व्यापित्वं वर्धते। असम्यक् कालं भ्यते तदा तिर्थाफलत्वेनार्थ
 त्वात् हासवृद्धौ प्रवेशः। याः परा उपोष्यत्वेन नियतास्ताः सर्वविद्वापरित्यागेन घटि
 कासात्राप्यपवासास्तथाः। त्रतो पवास निवृत्ते घटिकेका यदा भवेत्। सा तिथिः।
 सकला ज्ञेयापि त्रय्यं चापरा क्वीति। भविष्यत्परा रात्रि। उपवासे पिष्टिका मात्र
 वेद्यापि त्रय्यं पत्रं तरां तिथि मिति वचनात्तरं सिद्धं। यत्कालागो वा दशनाडीभिर्दि
 कपंचदशभिस्तथा। भूतो दशनाडीभिर्द्वयं तरां तिथि मिति। विष्णुधर्मोत्तर
 वचनं।

ति. तत्रोपवासविषयं। उपवासशब्दाश्रवणात्। नचनत्केकभक्तायाचितविषयं। तेयाय
 २८ दोषाभ्यापित्यांतिव्यो नित्यमेतकर्तव्यताविधानात्। अतो यत्कारि के यतीति ये
 द्यादानविप्रभोजनयप्रजायुविहितकालविशेषकर्मक्रियते। तत्तचम्यांद्वादशना
 डीभिर्विद्वायां यस्यांनकर्तव्यमित्येषविषयं। दिक्चदशभि रित्येतदेकादश्यां
 विहितनारायणावल्ल्यां दिविषयं। एतो द्वादशनाडीभिरित्यस्यामभास्याश्रा
 द्रविषयः। एवंविधाविषयतायां। तकेतचिद्वचनांतरेण विरोधः। अद्युनोपाक
 र्मकास्तोद्यां क्रियते। तस्यश्रवणश्रावणी पोरामास्यादिकालविहितदेवकर्मत्वा
 त्सर्वान्हेकर्तव्यता। पूर्वहोवेदेवानइतिश्रुति। ततश्च पूर्वहव्यापिति श्रवणादसु
 पाकर्मप्राप्नोति। तदुक्तं। स्मृतिषु बहुयुगस्वस्त्रेयु बहुचपरिशिष्टकारिकासुच।
 पर्वण्योदयिके कुर्युः श्रावणंते त्रिरीयिकाः। बहुचाः श्रावणो कुर्युः संहसंक्रांतिवर्जि य-
 ते। अत्रतेतिरीयका एव पर्वणी नित्यनियंतु शक्यते। अन्ये यामपि चरणातां
 पर्वण्यपाकर्मविधानात्। नचपर्वण्योदयिके यदुपाकर्मततेरीयिका एव कुर्यु
 रिति वाक्याप्योयुज्यते विशिष्टेतातुवादेवाकभेदसंगान्। विशेषरागता
 मशामे रनुवदितुमशक्यत्वात्। एतावन्ति च विशिष्टकर्मतिभेतेतिरीयकातां क
 र्त्राणां विधानात्तपपतिः कर्तृरि कर्मविधीयते। नकर्मणि कर्ता। किंच। उपाक
 र्मत्कालश्च एरामासी एतयो र्गस्य ग्रंथे खैव विहितत्वात्। नात्रकारिकायां त
 दिधानं। अत्रपोरामासीकालस्यांगस्योदविकल्पेन संबंधउपादिश्यते। तत्रय
 दितेतिरीयिके रोदयिकत्वस्याप रः संबंधउपादिश्यते। तथा संबंधद्वयविधा
 नात्।

भिद्यते वाक्यं। तैत्तिरीकाः कर्तारोऽप्यंगमेव तदुक्तं हितुता विंशतु रुराणा। अधिका
 कारो हि यत्तेषु कर्तुः शेषस्य चिन्त्यते। भाव्यानां भावककर्त्ता द्रव्यं को नाम कर्मणां।
 शेषादित्यदिति वाक्यं शेषां भ्रंशानां च मिथः संबंधो नास्ति। गुणानां च प।
 राप्यन्तात्। असंबंधः समत्वान्स्यात्। इति सूत्रकं हवना ततश्चातुरो क हाय
 तीत्यायेन पञ्चातैती इत्यन्तातां गुणानां संबंध इति वाच्यं। अत्र हि अतुरो क हा
 यती द्रव्यविशिष्टः क्रयो विधीयते। अतस्तदद्रव्यगुणयोः परस्परसत्कान्तत्वा
 त्सा मानाधिकरणेनात्वयो भवति। तदुक्तं सूत्रकं शेषो वा अर्थे कते द्रव्य
 गुणयोरेककर्म्या म्रियमस्यादिति। तत्र पुनः कारिकायां नोपाकर्मविधा
 नं। तत्र पूर्वोदयिकत्वे तैत्तिरीयकयोर्द्रव्यागुणस्यैवापीसा मानाधिकर
 णं। अन्योन्याकांक्षावाः अतो हविरुभयत्र वदविदितं। तैत्तिरीयकपद
 मफलतरा भूत्वा अनुवादः। अपि च। शाखां तस्य अधिकसरो सर्वाः शाखा उ
 दयाहृत्य सर्वं प्रगृह्णन्। सिद्धान्तितं। यदेकस्यां शाखाया मग्नि होत्रा
 दिकर्मति देकं सर्वं स्वपि शाखाया सुविधीयते। एका मिश्रगृहे यदुपाक
 र्मादि कर्मविहितं तदेव सर्वं अपि गृह्ये विधीयते। नान्यत्र। य एकत्र रवा। धी
 वां गृह्ये वा विशेषः सम सर्वे रपि शाखा विभिन्नं द्रव्यं। मथान कर्मणा एकत्वा
 त्। अत्र शाखाणां हि स्वकर्तारि एवात्ये। न न द्रव्यात्कर्मभिद्यते। वह्नस्य र्म
 वास्य र्मघोक्तं। यस्य वा वत्तत्र चोदितं तस्य तावति शाखा र्मैकते सर्वः क

विहितो ग

नि० तो भवेत् । इति यद्वचनं सहिरुद्रवद्वत्त्वात् अल्पत्वं विषयं । पक्षेकत्र गृहे देव्या
 २० हुती हुती होति । अन्यत्र तिस्रमा हुतीर्ज होति । पारस्य गृहे यस्योपवीत उपनयने
 न विहितं । तद्विरुद्धमिति गृह्यांतर सिद्धं गृह्यज्ञेयत्वात् । इत्तं चैतद्विष्णुसूत्राचार्य
 सास्त्रनिबंधे । भाविष्योत्तरे । रक्षाबंधे च रक्षा साधारणयेत । पर्वराया दयिके उ
 पाकर्म प्रयत्ने च संप्राप्ते प्रावरा स्यात्ते पोषा मास्यं दिनोदये स्नानं कर्तव्यं ।
 मतिमान् प्रकृतिः स्मृतिः विद्यातवः । ततो देवानां पितृभ्यो वत्तर्पयेत्परमां भसा ।
 उपाकर्म दिवौ चोक्तं मन्त्रीणां चैव तर्पणं कर्तव्यं । तत्राह राः श्राद्धं वेदा नुदि
 श्य सां किं । इति । तथा च मनुः । प्रयत्नं सृष्टं कथं हि हि कृतं नृनिंदितः ।
 मां च शुक्रस्य वा प्राप्ते पूर्वदिने प्रयत्ने हनि । प्रावरा गतिवमीत्यादिव च ।
 नृस्य कर्म विशेषात्तु पादना वृहिराग्य गभस्य पवित्रागये सा विषयः । श्रा
 द्धं उपाकर्म गभूतमाभ्युदयिकं । तथा स्मृत्यंतरं च । अवसो नृवत्कर्म उत्तरा
 वा दसंभुते संवत्सरकृतो ध्यायः । तत्प्रागा देवतश्च नि । धातिष्ठा संयुक्तं क
 र्त्तव्यं प्रावरा कर्म यद्वेत् । नृकर्म सफलं विद्यात्तु प्रपुपा कर्म संज्ञितं ।
 अतो नृतरं श्राद्धं । तिथि निर्णय वरायि ध्यामः । तदुपयोगितया वा स
 रविभागा अग्रे निरूप्यन्ते । तत्राहो भागाः । पंचेक्षीणा तप्यी प्रकृतिः ।
 आदित्यास्ते वसवर्तव इत्यादिना चतुर्धा विभागो वि पूर्वदिने प्रहरं साहजि
 त्यादिना च वने मत्तं वैव दार्शित्यं । एकं भक्त्या च सरे । एत उच्यते मय्यस्य सहा

रि। सैव प्रकृतिः पिंडपितृ यज्ञे विधाविभागमाह। पूर्वाङ्गो वै देवातां मध्यदिनो
 मनुष्याणां मध्याह्नः पितृणां मित्रि। सैवात्यत्र देवपितृसंबन्धेन दिवसा
 स्य द्वे देव विभागं दर्शयति वसंतो ग्रीष्म इत्यादिभ्यः पूर्वाङ्गे देवा अपराङ्गः
 पितर इति मनुष्यदिनं द्विधेव विभजति। तस्या चैव पराङ्गः पूर्वपक्षादि
 भागस्य शिष्यते। तस्या पूर्वाङ्गो विधिष्यते। स्फुरत्पराङ्गे वा आवर्तमानं
 पूर्वाङ्गं स्वपराङ्गं सतः पर इति। आवर्तनमावृत्तिरौदित्यस्य गगनागसामध्ये
 प्राकृत्वमिषिलीभूतस्य दितमध्याह्नः प्रतपगमनमित्यर्थः। साद्यवासा
 समंतात्समत्वे तवर्तनमावर्तनं। पूर्वपरयोर्दिशो संस्थितवस्थानमिति या
 क्त। ततः कालात्पूर्वोत्तराङ्गः पूर्वाङ्गः। अपरो पराङ्गः। मत्स्यपुराणे। पंचद
 शभिर्मुहूर्तसंतो विभागौ विभक्तमहर्षयते। अङ्गो मुहूर्तविसेया दश
 पंचचसर्वदा तत्राद्युमो मुहूर्तो यः सकालः कृतपः सृजतः। एतेषु कवि
 भागेषु यास्मृतिर्यं विभागप्रकारमाश्रित्य विधाया यमहं तातु परिच
 यास सरंदर्शयिष्यते। तत्र आह विज्ञेयेषु फलविज्ञेयो भिधीयते। पूर्वा
 ङ्गे देविकं प्राह्य पराङ्गे तु पार्थिवं। एकोद्विंशं मध्याङ्गे प्रातर्विनिमि
 त्तकं। मध्याह्नादधस्तनोदितभागः पूर्वाङ्गः। तस्मात्ततो पराङ्गः। मध्या
 ह्नकृतपो मुहूर्ततस्याङ्गे मध्यत्वान्न। सप्तमात्यरतो यस्तु नवमादधर
 स्तु यः। उभयोरपि मध्यस्थकृतपः तौ भिधीयते। इति तसैव मध्याह्नो
 स्थेः

ति. केः तस्मिन्नेव श्राद्धारंभविधाताम् । तस्याः प्रसोक्तमोजमः । श्राद्धं कृतयो
३१ श्राद्धं कृत्यादि सौ हिरण्यदुधः । विधिस्तो विधिमास्तु यतो हिरण्यं न तं घये
वा ७ त । पुत्रासो । कृत्यत्र गोपतिर्गोभिः कान्तुर्त्यतत पतिस्तसो । स्कातः कृतपः
स्तत्रापितृणां दत्तमस्तयमिति । वृद्धिं ७ वृजता । कुलस्य वृद्धतां स्तो निमि
त्रं यस्याभ्युदयिकस्य तत्त्वमिषीदाभ्युदयिकं श्राद्धं वृद्धिं निमित्तं सामा
न्यस्तत्तरा योच्यते । न केवलं ७ वृजता निमित्तं । तस्या विरक्तकालत्वे
न विधीयमानत्वात् श्राद्धतः कालसंबंधानुपपत्तेः । तस्मात्सर्वश्राद्धाभ्युद
यिकमन्य निमित्तं श्राद्धः पूर्वोक्तकार्यं । पत्न्युपरागो । श्रुतपत्नैर्पूर्वाह्ने स
श्राद्धं कृत्यादि चत्तराः । कृत्यपत्नैर्पूर्वाह्ने नृशो हिरण्यां न तं घयेदि
ति क्वचनं तत्र पूर्वदिताई पूर्वोक्तः । अपरं दिताई मपराक्तः । त्रिधा विभा
गस्तस्मिन् कृत्यतीयो विभागस्तस्य श्रुतौ पिंडपितृयज्ञार्थं तैत्ततस्य
करसोपात्तात् । यद्यपि पूर्वोक्तो वै देवातां मध्यं दितां मनुष्याणां मपराक्तः ।
पितृणां तस्मादपराह्ने ददातीत्यस्य वाक्यस्य त्रिधा विभागमपरात्त्वमभ्य
पगम्यते । तस्यापितृत्विंडपितृयज्ञार्थं एवं भाविष्यति । परमार्थतस्तय
प्रातिवीतं मनुष्याणां प्राचीनस्वीतं पितृयज्ञं मपवीतं देवातां मपव्यया ।
ते । देवतत्वामेव ततः कुरुत इत्यत्र वाक्ये मनुष्यापितृसंबंधिनी ति वीत्या च
नोपवीते देवसंबंधेन विधीयमानस्योपवीतस्य तु त्वार्थमनुचित

तेन निंयेते तत्तप्यापित्तयुक्तं विधीयमानस्यापराद्धस्य सत्त्वार्थं दे-
 नोः वमनस्य संवर्धिते र्वाङ्गमध्यं दिना वमं चित्तत्वेन निंयेते कृतपोत्रवा-
 को मध्यं दिन उच्यते। तस्यैव दिन मध्यं त्वान्नवापि पंचाविभक्तस्य अ-
 ङ्गस्तृतीयो भागो मध्याह्नस्य श्रुतौ तस्मात्तमध्यं दिन एवादेधीते।
 त्याधानात्प्यत्वात्। किंच रोहितां नलं घयेदि ति रोहितां नवमं मुहूर्तं
 तलं घयेन्नानि क्रमेत्। रोहिता एव समापयेत् प्राङ्मित्यर्थः। एतच्च त-
 तीव विभागे अपराङ्गे चतुर्थभागे वा गृह्यमाणो अतु पपन्नं स्यात्तयो मध्ये रो-
 हिता स्यात्। कृतपस्यैकाया चाटिका र्वाङ्गं शब्दात्वा प्रथम-
 दिना र्धमध्यवर्तिनी। अङ्गपक्षे वा मारभ्य प्राङ्ङ्कुर्यात् अपराङ्गः शब्-
 दाच्चोत्तरदिता र्धमध्यवर्तिनी कृतपात्र्य चाटिका रोहिता अत्रापरा-
 ङ्गः। कृतपात्रे प्राङ्गं प्राग्भागीयमिति वचनस्यार्थोऽविरोधी गृहीतव्यः।
 सोऽयमनूक्तो द्विधा जातः प्राङ्गं विषये आश्रीयते। तप्या मत्स्यपराणो।
 अपराङ्गे तसं प्राप्ते अभिजिहो हिराण्ये। यात्किं विधीयते तत्र तदतस्य
 मुहूर्तं। अभिजित्कृपोऽष्टमो मुहूर्तः। तव मोरो हिराण्यः। अत्राणि द्विधा
 भाग एव वचनस्योपपत्तेः। अभिजिहो हिराण्ये यत्तमिधा तान्। अनेनै-
 व प्रकारेण कृतपरो हिराण्ये वैरविरोधे तान्यापि मारी वा काणि यान्य-
 न्यथैव प्रतिभासमाना नितानि व्यस्येयानि अत्र केचित् कृतपरो हि-

नि. साकालविधिपरिणीत। आह विषयाणि। वाङ्मनसि आह विषया रायेको दिष्टवि।
३२ ययाणि चेत्प्रा चक्षते। अतस्ति विषयत्वं त्यक्तौ वदसं प्रते। पिडात्वा हार्यक आ
द्रव्यनि र्केरा सामेरापि आहोऽन्यं न प्रशासकृत परो हिराकला नि क्रमेकारणा
भावात्। एको दिष्ट विषयता पितर मरायीय। भूत विद्रा य मावास्या प्रतिपत्ति।
प्रिता पिवा। पित्रे कर्मणि विद्रुद्भिर्ग हाकृत पकालिकी इति हरीति न कुत पवा
ते पार्वरा आह कुत पकालिका या प्य मावास्या या ग्रासा स्योक्तत्वात्। अत
एव कुत परो हिरा यो आहर्द शी सद्भा वेन यो रमा वास्या उभावेत आह्राप्य
द्वयसामुत्तं। न तोष्टा दशनाडी निर्द्वय यत्कृत रंति यि मिति। तथा। म ध्या ज्ञान
परतो यत्र च नर्द श्यनु वर्तते। सिती वालीने सामेरा पित्रे कर्मणि तिष्ठ फले
मि। न तो तिष्ठते म ध्या के कृ परो मन खानादि ज्ञान आभिगम्यते यथा मार्गं प्रय
च्छे दंत द्वावतं। तेलमभ्यंज तं स्नानं पा नीयं च एव्य विद्यं। पात्रे रो दंत लोरे दद्या
दे श्वदेविक पूर्वकं ततः स्नाना निवृत्तेभ्यः प्रत्यक्ष एव कृतं जलि॥ पाद्या च म नीयं
च संप्रयत्ते सप्या क्रममि न्यत्र। स्मृतो निवृत्ते मध्या के दंत धा कान्यंगादि दत्वा वि
प्रेभ्यो इतंतरं पाद्यमा च नीयं चे न्यत्ती न कुत परो हिरा काले पार्वरा आह्रा रं भद
प्रतिनात्। कुत परो हिरा यो र्के दिष्ट आह विषयत्वं मवागम्यते ति। यदभिहितं।
दे- नदि ती वा संवंधा आह मात कछाय प्रकुर्या दंत धावनं। आह कर्त्तान कर्त्तानि दत्ता
नां धावनं बुधः। तेलमुहर्त्तनं स्नानं दद्यात्पूर्वा क एवत। आह भूयो नरव श्मश्रु

वेदतं वैवकारयेदिति। प्रचेतो वचने न प्रातरेव दंतधावनादिविहितं। यतस्तन्नाव
लोकिता। ततोऽनिवृत्ते मध्याह्नेऽनियते मध्याह्ने एष पाठो यथाह्योतविज्ञानः।
अकारप्रश्ने योपितविदितः। तस्मादतिभ्रातेर्भाषितमेवमित्यनारदरागीयं।
अतोऽग्निमन्ता नग्निमन्ता न्यदिधाविभक्ते दिवसे पूर्वाह्ने मध्यवर्तिन्यां कृतपा
द्यचटिकायां मध्याह्नत्वेनैकोदिष्टमारभागीयं। कृतपांत्यचटिकायामपराह्नां
तर्गतायां सर्वे रौवपार्वरा मारभ्यमिति सिद्धं। उक्तं च। स्मृत्यंतरे। मध्याह्ने सर्व
दायस्मान् मंदीभवति भास्करः। तस्मादनंतफलदः तत्रादंभो विशिष्यते। इति।
मनुः॥ रात्रौ श्राद्धं न कुर्वीतराक्षसीकार्तिना दिसा। संध्ययोरुभयोर्वैव तर्प्ये वैवा वि
रोदिते। शातानमः। रात्रौ श्राद्धं न कुर्वीतराहोरन्यत्र दशनिता। सूर्योदयमुहूर्तं।
च संध्ययोरुभयोस्तथा। चतुर्थे प्रहरे प्राप्तेयः श्राद्धं समाचरेत्। दृष्ट्या श्राद्ध
मवाप्नोति दाता च न रक्तं व्रजेत्। वायु उरागो। त्रिमुहूर्तं निसायाह्नः तत्र श्राद्धं विव
र्जयेत्। उपसंध्यं न कुर्वीत पितृभ्यां कथंचन। सकालः सत्वात्तरः प्रोक्तः श्राद्धं वि
र्जयेत् वश्या। कृतपरोहिता काले विहितस्य श्राद्धस्य सायं रात्रौ दिशु प्राप्य भावादेवं श्रा
द्धाकरणे सिद्धे कथंचिद्विहितं मुख्यं कृतपरोहिता कालसंनवेऽश्राद्धं कालव
र्जकालांतरेपि श्राद्धं स्यादिति ज्ञापनार्थं प्रतिबोध्य वचनानि। तदेवोक्तं। अर्धमुह
ूर्तान् कृतपाद्यत मुहूर्तचतुष्टयं। अर्धं पंचकं ह्येतत्सुधा भवतमिष्यते। इति का
लांतरेपि श्राद्धं सिमित्तायां नियो सन्यां कर्तव्यं। नान्यथा कृतपरोहिता योरप्ये
वं। उक्तं च। यो यस्य विहितः कालः कर्मणा स ह पक्रमे। विद्यमानो भवेदंगि

नि. क्रितोपक्रमेणात्। यदा। सायं काले त्रिचतुर्चटिकाऽवशेषे मकरादिसंक्रांतिं जा
 ३२ तायां संक्रांतिं निमित्तेऽप्राह क्रियमाणो भुजाता तां विषयां संध्या काले प्राप्तेऽपि
 भोक्तव्यमेव विप्रैर्नास्ति संध्या निमित्तो नित्ये धांत नक्तं प्राहानि कुर्वीतां रुद्रातां
 भोजनस्यासमापनादि व्यापस्तं वस्मरसागत्। अतः परं प्राहति प्यतिरायिः।
 तत्र हृद्मनुः। यस्यामस्तं रविर्याति विवरस्तामुपासते। तिथिनेभ्यो यतोद
 त स्वपराक्तस्वयं नुवः। यस्यामस्तं याति तां तिथि मपराक्तव्या विती पितर उपा
 सत इत्यर्थः। तत्र अस्तमयं मात्र योगिनी। अस्तमयं समये प्राहति वेधा
 त्। अपराक्तेऽपि प्राह निमित्तं तिथ्यभावे यदा प्राहं क्रियते तदा ता मुपासते।
 इति विधा संगतो अस्तमय शब्देनापि केवलेन अगोति हृतीति वत्स सीपल
 क्षणायापराक्तो लक्षते। अस्तावपि तस्या दृश्यते ग्निः प्रातर्हि विदेव ईयते। यत्
 जवेदेति युति मध्यमे क्षिप्तं सामवेदेनास्तमेति वेदे र अस्त्यस्त्रिभिरेति सूर्यश्च
 त्रययादिमस्तमेत्येतां मात्रां विवक्ष्यते। तदा पराक्त वेद संबंधात्तावाह दे र अ
 न्य इत्ययं संज्ञा रोत्रावकल्येन। तस्मादनेति अस्तं समीपे अपराक्ते एतौ त्वयो
 गृहीतव्यः। एवं स्मृतौ यत्र यत्रास्ते मय संबंधी न्यां तिथ्यो प्राह विहिते तत्र त्व
 त्रनस्या मपराक्तव्या पीन्यां तिथ्यो प्राह विहिते निमित्तव्यं। अन्यप्या कुतप
 शो हितापराक्तवाक्ये विरोधस्यात्। यत्पुनः प्रतिसंबन्धेन प्राह। दं विदुर्वा
 मासं च यितुः सांक्तं सरं दितं। पूर्व विदुर्मकुर्वा शो नरं कं प्रातिपद्यत इति। नारदी
 यपुराणा पूर्वा विदुर्मकुर्वा। तद्विदुः पूर्वमात्र व्यापित्यां पूर्व तिथ्यो वेदितव्यं।

ह्य

मा-

वा

अथ सप्तमयवेलायां कला मात्रा विधिः। सेइयप्रत्यादिके प्राद्वेता
परापुत्रहानिदेति क्वचनान्न। अस्तमसैत्रकालेयातिविधिः सैव प्रत्यादिके प्राद्वेवद
द्यते चेन्न दास्तमयकाल एव प्राद्वप्राप्नोति क्वचन कलान्न। अप्यसंध्याकालेन
तस्माप्येव प्राद्वे प्रतिवेद्वान्नदानक्रियत इति यद्यन्यत्वे। तर्ह्यपराह्णकाले नृत्त
तिथिरभावेन प्राद्वकरागैरेव प्रत्यादिके इति विध्याप्यो नानुहितः स्यात्। इ
तरस्यां पुत्रहानिदायां प्रतिविद्वायांतिव्योम्ननुष्ठानं च भवेत्। यांतिविधिसमनुष्ठा
प्यउदयं यातिभास्करः। सातिथिसकलान्नेयादानाध्ययनकर्मसु। इति देव
लवचनम्। मुदयास्तमययोगित्योः स्तिष्योः सकलत्वाभिधाना यदा क
दाचिन्नृत्तकर्मविहिततिष्यमेव विहितं भवतीति चेत्। यथास्तमेव संबधेन सर्व मय
यस्तस्याः सकलत्वात्तथैव परेकरण्यदयसंबधेन सकलत्वाभिधानात्।
अथ सप्तमयवेलायां दिनद्वयेपि विद्यमानत्वेन न ज्ञायते। सैव प्रत्यादिक
इति कात्रविधीयते। पूर्वापरायेति कात्रप्रतिविध्यते तेन रापुत्रहानिदेति।
किंच। एवं परिभाषितमवास्तवं सकलत्वं यदि गृह्यते। तदा सर्व एवोदया
स्तमययोगित्वेन सकलान्न कदाचित्तवं इति धिरास्ति तत्र सर्वास्तौ सक सां
लत्वेन सर्वकर्मकालव्यापित्वा। यो यस्य विहितः कालतत्कालव्यापिनी
तिथिः। इति मध्यमह्नव्यापिनीयास्यात्सैको हि हेति विधिर्भवति। अपराह्ण
व्यापिनीयाचपार्वराभासातिथिर्भवति। इत्यादिवचनज्ञातस्य व्यावर्तनी।

ति. यत्वाभावाद्यनर्पवचमेव स्यात्। नन्वाद्यमप्येव स्याच्चेनेत्यत्रान्नसमयवे
 ३४ सौधंश्रद्धिदिवसमध्येयाश्चसमयवेलाभ्यस्तमयसन्निहितः कालः सा
 याद्रात्रिर्नृत्तवचमोहविभागस्तस्य प्रवेशो या कालमात्रा प्यस्ति। सैव प्र
 त्यादिके ग्राह्याः। कस्मात्त आहार्हकृतपादि मुहूर्तपंचरूपाभाक्न व्यापित्वा
 त्। नेन रापूर्वाया सा या क्न व्यापिती। आह्वयोग्यमपराह्णं न व्याप्नोतीति।
 सापुत्रहानिदानग्राह्येत्यर्थः। एवंविधे वचनाप्ये गृह्यमाणो नावुपपन्न
 ताकायित्। नापि वचनांतरस्यानर्थक्यं। विरोधो वा स्पष्टं चेत्ततस्मृत्यं
 तरे। अपराह्णः पितृणां नृया पराह्णानृयापित्री सा या ह्यापितृ कार्येऽ
 स्ता। नोनपूर्वानृया पित्रीति। यदेदृशी। द्विती वीक्षि प्रत्यहं आह्वस्यति थिर्तल
 भ्यते। एवामुक्तं पाल्याह्वनास्ति तदा सैव ग्राह्या समस्त आहार्हकाल
 व्यापित्वात्। तदा तु पूर्वाह्ण आह्वकाल व्यापिती। द्वितीयमह्ण आह्वकालं व्याप्यो
 ति। तदा सैव ग्राह्या। कुत परौ हि रा मुख्यकाल व्यापित्वात्। यदा पुनरतिज्ञासेत।
 पूर्वोत्तरयोरज्ञो मुख्यकृत परौ हि रागख्ये काले आह्वानी थिर्नास्ति। तदा पूर्वा
 अनुकल्पप्राप्तकालसंबाधिनी कार्या हृद्भोत्। उभयदिने मुख्यकालसंभवे
 पूर्वस्यात्समस्तकाल व्यापित्वात्। परिभाषिततिथि सकलत्वाभिधातस्य ता
 काल व्यापितीति थि स्ति यादिता विरोधः। विरोधे च॥ अतिद्वैधं तु यत्र स्या
 त्त्रयमविभो स्मृतौ स्मृतिद्वैधे तु विषयः कल्पनीयः एष्यक्। इति कल्पना
 विषय

यां प्राप्तायां यदेभयदिने कर्म कालव्यापिनी न लाभते ज्ञासेत वा उपवासादिक
 मरणोऽविहितं तत्कालत्वादां तदा स्वैश्वर्यकर्तव्यस्य कर्मणोऽत्यतिथि कृतत्वेन
 निव्यलत्वात् कथां तद्गुदासाव्यतिथि स कलत्वाभिधानं सकलत्वं निश्चयाय
 च। प्रत्युच्च आह प्रसंगात् अन्यदपि आह विषयसंदेह निरासार्थं किंचिदुच्य
 ते। विभक्तावाश्रय विभक्तावाकुर्युः आह मदेवतां मघासु च ततो न्यत्र नाधिकारः
 एष्यादित्वात् अत्र यत्र आहं तादिभक्तावाश्रय विभक्तावाऽदेवं कुर्युरिति नेदृशी
 वचनव्यक्तिः। अस्यां हि वचनव्यक्तौ विभक्ता विभक्तानां सर्वेषां सर्वदेवो दि
 द्यमेव विहितं भवति। तत्र वचनान्तरविरुद्धं। अप्ययदेवतं आहं तादिभक्ता
 यत्तत् कुर्युरिति विधीयमाने च सदेवतां तं न कुर्युरित्यर्थाशयात्। तत्र अत्र स एव
 शेषः। तत्रादेवते आहं विभक्ता विभक्तानां कर्तृत्वं विधीयते तत्र एव दद्यात्
 अन्यच्च विधेयां तं नोपलभ्यते। नापि उत्तरार्द्धे एषु चित्तेति दर्शनात् कर्तृत्वसा
 हित्यं प्रति विध्यते। तदविभक्तयतेषु साधारणान्नत्वात् कथं विदुष्यते।
 विभक्तेषु उपपत्तेः। सस्मादेवमेवेदं व्याख्येयं अदेवतं यत्र आहं तत्राप्यमादि
 कं एकवचननिर्देश्यादिभक्ता विभक्ता वा संभूय कुर्युरिति कर्तृवहुत्वं संव
 द्यते। श्रुयते। एकवचननिर्देशादेकं नादिभक्तावा कुर्युरिति कर्तृवहुत्वं
 ततश्चैकस्मिन् कर्मणि यजमानाः सप्त दश सत्रमासीरन्नितियप्या सप्त
 दशानां स्वां शहनेर्यागसाधनद्रव्याणां धारणा कृत्य सर्वेषां त्वाग्निं करी

देवत

ति. न कर्तृत्वं तस्याऽश्रदेवोऽप्राप्तेऽविभक्तानां विभक्तानां स्वांशप्रदानेन प्रा
 ३५ द्रव्ये साधारणी कृते सर्वेषां तस्यां गोसहधिकारः इति वचनतात्पर्या
 र्थः। यद्यपीदमुद्देश्यविशेषत्वेन ग्रहसंमार्गं निवेदेकत्वं न विवक्षितं।
 त यस्यापि यस्या एकेकस्मिन् ग्रहे संमार्गः क्रियते। तस्या विभक्ता विभक्तेः
 एकेकस्मिन् देवते प्राप्ते साहित्यं कर्तव्यं। अदेवतमित्येतदुद्देश्यविशेषात्
 त्वेतापि नाविवादिनं एतद्वीकृत्येव अततोऽन्यत्रेयादिना तस्माददेवत
 त्वाद्वादन्यत्र प्राप्तेऽप्यगधिकारविधानात्। यद्यपि तित्य प्राप्ते मण्डे।
 वंतस्यापीह नवप्राप्तादिसंयिडतांतं ग्रहीतव्यं। तव प्राप्ते संयिडत्वं प्राप्तात्पि च
 योऽपि। एकमेव न कार्याणि संवभक्त्यते यपीति प्रदीपसोमेश्वरतिवं।
 यो दाह तस्मैति वचनात् अततोऽदेवतप्राप्तादन्यत्र प्रविकसरादिप्राप्ते
 एष्यगविनाताधिकारो विभक्तानां। न केवलं ततोऽन्यत्र मघासु चोति।
 ततोऽन्यत्रोपि सिद्धे मघासु चोति। ब्राह्मणपरिव्राजकन्यायेतादृशार्थं।
 एतदपि प्रदीपसोमेश्वरोऽप्योदाहृतवचने स्पष्टमेवोपलभ्यते। विभक्तास्तु
 एष्यकृकुर्युः प्रति संवत्सरादिकं। एकेनैवा विभक्तेषु कृते सर्वे तत्तत्कृतं।
 भ्रातृणां मविभक्तानां मेको धर्मः प्रवर्तते। विभागे सति तेषां न वै धर्म
 एष्यकृ। २ सर्वे रनुमतिं कृत्वा ज्येष्ठेनैव नृण्यत्कृतं। इत्येतावता विभक्तेन स
 वैरेककृतं भवेत्। सोमेश्वरतिवं योपीदं वचनद्वयं यथासां स्वपितृभ्यः पि

तदद्यात् सतसंस्कारकर्मसः। पिंडातोद्बुहनातेवांतस्याभावेतुतक्रमात्। पिं
उशदेतलक्षणाया आहुमुच्यते। पिंडादां शहर श्रेयोमित्यादिवत्। पिता
सतसंस्कारकर्मसः पिंडात्रां दी आहुतिमिनात् स्वपितृभ्यो दद्यात्। ते वां
सतानामोद्बुहनात्। आनुद्बुहनात्। आविवाहत् विवाहमभिव्याप्येत्यर्थः।
सतविवाहे पिपितृवस्वपितृभ्यो दद्यादित्युक्तं भवति। उद्बुहनादिति।
आद्यविवाहमभिव्याप्य सतसंस्कारकर्मसिदमुच्यते। इदमेवोक्तं। स्मृ
त्यंतरे पिनां दी आहुं पिता कुर्यादाद्ये पाणिग्रहे बुधः। अतः अर्घ्यं प्रकुर्वीत
तत्स्वयमेव हितां दिकं। द्वितीयो विवाहो यदि पत्नी रहितस्य तदाभ्येनो वाहे
न संस्कृतस्य संस्कारार्थत्वाभावादाश्रमधर्मप्यो युज्यते। सचेत्पत्नी स
हितस्य तदा रति पुत्रा प्यसि तस्याभावे तु तस्य पितरभ्यां विपुतस्तक्रमा
त्। पितृक्रमादद्यादन्य इत्यप्येति सिद्धं। स्मृत्यंतरे पित्रोस्तु जीवतोः रे
पुत्रः कुरुते दारसंग्रहं। प्रितृतां दी मुखं प्रोक्तं न पुत्रकपंचनेति। तथा। वि
वत्यां जीवाहे बुधवेशे न ववेशमिति। नाम कर्मणि बालानां चूडाकर्मा
दि कौतुकाः। सीमंतोन्नयने चैव पुत्रादि मुखदर्शने। नां दी मुखं पितृगणं
पूजयेत्प्रयत्नो गृहीती। पितरि जीवति देशांतरे स्ये पतिते यतो वा यदा तु
तत्सुतमन्यः संस्कारातिजान्ति कर्मादिना। तदा तस्य जनकस्येव पितृ
भ्यो दद्यात्। यप्योक्तं। पितरो जवकस्ये न्यायावद्व्रतमना हितं। समाहि

ति. त्वेतः पश्चात् स्वान् यजेत पितामहात् । इति । यदि पिता स्वपितरि जीवति पुत्र
 ३६ संस्करते तदा मातृश्राद्धं तु पूर्वस्यात्पितृश्राद्धं तदन्तरं । ततो मातामहातां
 च द्रष्टुं श्राद्धत्रयं स्मृतमिति । त्रिषु श्राद्धेषु पितरि जीवति मान् मातामहा
 म्बन्धि श्राद्धं कुर्यात् । पितृतां दी मुखेनाधिकारः ॥ यथा ह कात्याय
 नः । सपितुः पितृकृत्येषु श्राद्धाधिकारो न विद्यते । न जीवंतमतिक्रम्य किंचि
 दद्यादिति श्रुतेः । सपितरि सहपित्रा यीकृते । तस्य सपितुर्विद्यमानपितृ
 कृत्येत्यर्थः । अत्रापि स्मृतम् । पितृन् जीवन्पितृर्नोक्तं अग्निहोमोपि याद्वि
 कः । न जीवंतमतिक्रम्य किंचिदद्यादिति श्रुतेः । सूत्रेपि कात्यायनः । जीव
 भोः पितृकस्य होमांस्तमनारंभो वेत्यनेन सूत्रेण सागतेरपि जीवत्पितृकस्य
 पिंडयज्ञात्तारंभः शास्ति । न च वृद्धिः श्राद्धे जीवंतमतिक्रम्य देयं मिति प्रति
 प्रसवकचनमास्ति । यत्तु मेवावशीय परिशिष्टे उदाहरेत्तज्जनने पित्रो
 द्युः सोमिकमरयो । तीर्थे ब्राह्मणश्चायाते वडेते जीवतः पितुः वृद्धोती
 र्येव संत्यजेता तेव पतिते तया येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सु
 तः । जीवत्पितुः पुंस्येत्युक्तं । तज्जेषामेव शारिवनां साग्रीनामेव यस्य
 हसमतः । तज्जीवत्पितृकः कुर्यात् श्राद्धं मृगैश्च ते द्विजः । येभ्यः एव पि
 ता दद्यात्तेभ्यः कुर्यात् साग्निकः । पितामहो मेव मेव कुर्यात् जीवति साग्न
 कः । साग्निकोपित कुर्यात् जीवति शयितामहशति । जीवति मातरि च जीव
 पितरि

पित्रोस्तु जीवतोः प्रजापित्रो रविजीवतोः । अथात्राभ्युपयं आह मातृपुत्रौ केवलम् ॥ ३

३ त्वां एकं मात्रा मह आह मेव पितृमातृमातामहेषु त्रिव्यपि जीवत्सु ।
कात्यायनमतेन नास्त्येव साग्रे निर्गते रविमादीमुखं । केवलं मातर एव
पुत्र्यन्तुति सिद्धम् । अमावास्या पौर्णमास्यो आहं विहितमस्मि । यथा
हयितामहः । अमावास्या व्यतीपाति पौर्णमास्यश्च कात्स्व । विद्वान्
आह मकुर्वाणः प्रायश्चित्तीयते नृसः । व्याघ्रोपि । तनिर्वपति यः आहं
प्रसीतपितृकोदिजः । ईदुदये मासि मासि प्रायश्चित्तीयते नृसः । इति ।
अमावास्या द्विविधा । तत्र यत्तद्दृशी विद्वा यस्या मुदयात् प्राक् चंद्रोदश्य
ते । सा सिनीवासीत्युच्यते । या तु द्वितीया प्रातिपत्तिमिष्ट्या नष्टचंद्रा सा
कुहूरिति विगद्यते । अत्राह व्यासः । दृष्टचंद्रा सिनीवासीत दृष्टचंद्रा
कुहूरस्मृता । सिनीवासी सदा पित्र्ये कुहूरैवेतु कर्मणि इति । अपरं च
कृतं । दर्शचर्षामासंचपित्रोः सां वत्सरं दिनं । एवं विद्वमकुर्वाणो
नरकं प्राप्तिपद्यते । कात्यायनि निसु । भूतविद्वा ममावास्या मोहादज्ञान
तोपिवा । आह कर्मणि ये कुरुस्तेषामायुः प्रसीयन्ते । इति । एवं सति
संदेहे व्यवस्था माह हारीतः । भूतविद्वा यमावास्या प्रातिपत्तिमिष्ट्या
पिवा । पित्र्ये कर्मणि विद्वद्रिग्रहिः कुत फकालि की इति । मध्याह्न
व्यापिनी यान्ति तिथिः पूर्वापरापिवा । तदहः कर्म कुर्वीत हसराद्वितकार
शामिति । तत्पुनरिचमत्र मध्याह्न कुत पस्तस्योक्तो मध्याह्न । बोधाया
नापि ।

अथ दृशां च मविवस्थानात्तोऽन्यत्र च मर्मे अग्नि होत्रादौ दिजाति साधारणो नैव वेदे विधाता न
तत्तु वहुचादिविशेषा येन या आद्रादौ शिष्टसमाचारो व्यवस्थितो दृश्यते। तापी हवचनेष्व
वस्था विषयः कर्म विशेष नृपादी यने वहुचादौ साग्नित्वनिरग्नित्वज्ञतो यो विशेषः।
सो पितृश्रुयते किंचायप्येवं सामग्रीतिरित्येतत् यदि प्रमाणां स्यात्। कथं न हि चंदोगप
रिशिष्टे कात्यायनः पिंडात्वाहार्यकं आद्रमित्यादिना पिंडयज्ञमत्वाहार्यकंच चंदोगमुरव्या
नयति व्यवस्थितं विधत्ते। न स्मादि दं भूयसीभिः कुतप कालादेर्विधानीभिः स्मृतिः।
भिश्चेविरुद्रम निश्चितार्थविशेषमिदमनादरणीयमिति। अत्रमावास्याप्रक्रिययेव
पौराणिकी आद्रतिरार्थो बोद्धव्यः। साग्नेः पुनरमावास्या यामपराह्णे विहितस्य पिंडापि
मनुना न यज्ञस्यानंतरं मत्वाहार्यं आद्रं विहितं पितृयज्ञं निर्वर्त्य विश्वं द्रष्टुं गतिमानं पिंडात्वाहार्यकं
आद्रं कुर्यात्मासादुमासीकमिति। मन्त्रपुराणोपि पितृयज्ञं निर्वर्त्य तर्पणार्थं यत्तु योऽग्निमा
नपिंडात्वाहार्यकं कुर्यात् आद्रमिदुत्तये सदा इति। अत्र केचिद्वदन्ति। यद्वह आद्रमसं तपस्यं
निजदहः पिंडपितृयज्ञं कुर्यादित्यापस्तंबवचनेन चंद्रादर्शवत् एव पिंडयज्ञं विधाना
त्। चंद्रादर्शं च वचतर्दशीमुहूर्तत्रयं दर्शं गवसमप्यनेनेत्रे वीतिज्योतिः। आ
स्त्रे प्रसिद्धं। अतोऽत्र मन्त्रव्याधिकार्यं चतर्दशां चंद्रदर्शने सति पिंडपितृय
ज्ञं परेद्विक्रियते। आद्रं च सिनीवाल्यां कुतप कालिकायां साग्नित्वापि क्रियते।
तिथितये अथ परेद्विक्रियते अत्रमावास्याया अत्रमावात्। पितृयज्ञं निर्वर्त्य नि। पि

ति. पितृयज्ञशब्देन मन्त्रस्य पुरा क्रि. कृतं वैश्वमीर्वा स्यात् यो। न पिंडं पितृ यज्ञाभिधानं। तस्मा
 ३८ त्साग्निका पिंडं पितृ यज्ञ प्राप्नोति तीर्त्वा ल्यां कृतं प. कालिकायां श्राद्धमेव कर्तव्यमि
 ति. ति. न देतदसंख्येतिताभिधानं। यथा हि। यत्तस्मात्तांत रभावि प्राप्तिं तर्प रां। ततस्य
 देवक्रुषिपितृ मनुष्य साधारणाया द साधारणा पितृ यज्ञस्य पदेशो पुज्यते। तस्य च
 साग्नितिरित्यो रवि शेषात्प्राप्ते योऽतिमा नित्य तर्पकं। पिंडात्वा हा र्यका भिधा
 नं। चार्थं शून्यं। यो ह निपिंडं पितृ यज्ञः पूर्वकः श्राद्धं नदा पिंडात्ता मनुष्य श्रादा किं
 यते। क्रियत शान्तिः। पिंडात्वा हा र्यक पदस्य योऽर्थस्तस्य भावान्। सर्व मयी दं
 क्वचन मनः पर्यकं। सर्वो हि ज्ञान तर्पणो कृत्वेव श्राद्धमारभते। तस्मात्पितृ यज्ञं तु नि
 वर्त्य महायज्ञात्तर्पण देव यज्ञव्रत्ययज्ञ भूत यज्ञात्तं नरं पितृ यज्ञः स्वधानमः इति। दत्ति
 शान्त एव पारस्करादि गृह्य विहितं। पितृ यज्ञं न परागारव्यं यो गति प्राप्ता त्रि कर्णक
 त्वा पिंडात्वा हा र्यकं श्राद्धं कर्तव्यं इति व्यं। अयमेव पितृ यज्ञस्तर्पणाख्यः। उक्तं च।
 न पोगुं मन्त्रस्य वचनेन प्राक् पिंडं पितृ यज्ञादग्नि मन्त्रो वैश्व देवा रव्य महायज्ञानु
 ध्यानं विधीयते। भाविष्यत्पुराणो। स्पष्टमेतत्तु परिश्रयते। मासां न कर्म निर्वर्त्य वैश्व
 एवंतु साग्निकः। पितृ यज्ञं ततः कुर्यात्ततोत्वा हा र्यकं बुधेः। इति। पिंडा पितृ य
 ज्ञो। पिपितृ यज्ञशब्देनोच्यते यथा ह यज्ञपार्यः। अत्रैव नृदृष्टी यत्र परे च
 च दशा भवेत्। चतुर्दश्यवसाने तु पितृ यज्ञं नुकारयेत्। महायज्ञमूनस्य पितृ य
 ज्ञस्य च मान प्रतीत्या नुपयते। कारयेदिति पिंडं पितृ यज्ञस्य धुर्यकर्तृत्वात्तस्मिन्
 शिज्यो वक्यते। मन्त्रस्य वचनेपि। पितृ यज्ञं न निर्वर्त्य त्यादो पिंडं पितृ यज्ञे

शिज्यो वक्यते। मन्त्रस्य वचनेपि। पितृ यज्ञं न निर्वर्त्य त्यादो पिंडं पितृ यज्ञे

पितृयज्ञश्रावः प्रयुक्तः । यदप्यक्तं नमो वास्यायां यदस्य चंद्रमसं नैप प्रयत्नी । न
दहः पितृयज्ञं कुरुते इत्यापस्तवचनेन । चंद्रादर्शनविहितस्य पिंडं पितृयज्ञस्य
सन्निचंद्रदर्शने प्राप्त्यभावात् द्वितीये स्त्रीष्टेरत्तरं उत्तरकथ्य चंद्रादर्शन एव किं
य इति । न दप्यशोभनं । सन्निचंद्रदर्शने मर्द्धे चतुर्दशीत्यादौ यज्ञपार्श्ववचने पिं
डं पितृयज्ञस्य विधानात् हारीतो प्याहं यस्यां संध्यागतः सोमो नृणां लामिचहृश्य
ते । अपराह्णे तयस्तस्या पिंडानां करारां ध्रुवमिति । येः पिंडः पितृसंबन्धी यज्ञः
पिंडं पितृयज्ञः इत्युच्यते । ते ध्यां पिंडानां करारां न पुनः पिंडशब्देनोपलक्षितं
आहं पिंडं पितृयज्ञराहितं केवलमुच्यते । तस्य कुत्तपकालिकायां नमो वास्या ।
यां नियतत्वात् । अपराह्णे यस्तस्येत्याभिधानं न त्रिभिर्प्रायमतपर्यंकं स्या
त् । पिंडं पितृयज्ञे त्वत्रधाको विधीयमानेऽर्चवता भवति । एष वे सोमो राजा यवाता
पन्नं यच्चंद्रमाः स एतां हं रात्रितीये । तस्मिन् तृतीये गोददाति । स वा अपराह्णे ददाति
पूर्वाह्णे वै देवानां मध्यं दिने मनुष्याणां मपराह्णः पितृणां तस्मादपराह्णे ददाति ।
एतन्मन्त्रातिथयविहितस्त्वचंद्रतयपराह्णतत्तरास्वकालद्वयस्य पिंडयज्ञांगभूतः
स्येऽपराह्णे तयस्तस्यैवेत्येतेन प्रतियोगोपायानादिदुक्तं भवति । प्राप्तश्चंद्रदर्श
ने तत्पराह्णे यदा चंद्रः तीयते । तदा पिंडं पितृयज्ञः कर्तव्यश्चेति । चंद्रतयकालश्च । अ
ष्टमे हं शेचतुर्दश्याः तीरागे भवति चंद्रमाः । नमो वास्याष्टमे भागे पुनः किल भवेद्गो
दति । वीराग्ये वा विप्रत्याश्रया पुनः चतुर्दश्यवसाने पितृयज्ञं कर्तव्यमिति ।

तत्र तुर्दश्य पेक्षया अमावास्या तीक्ष्णतदन्ते वापि
निर्वचने ५

ति ३६ कान्वा यनो व्याह। पिंडान्वा हा र्य कं आहंती रोर राजति स्यते। वासरस्य त्रीये शेनानि
संधासमीपत इति। अत्र वचने नं पिंडान्वा हा र्य क प दार्थो विधीयमानेऽप्यापि पिंडापि वि-
पित्तयज्ञा विधीयते। तद्दुर्ध्वं कस्तु विक्षिप्य च आहं श्रुत्य प्याभ्यां विहितं च क्रिय
ते। अतएव विक्षिप्य विधातु पपतेः। तत्र त्रीरो राजति चंद्रो आपस्तं वस्तु
त्र वचता प्यं पारि शिष्टु कार एव पतद्या चत चते। यत्तुक्तं यदहस्तं वदशति तैति
चंद्रमाः। तत्र द्विं यं पेक्षया द्विय त्रीरो राजति चेत्यप्ययच्चेत्तं। यदहस्तं वत चतुर्दश्या
पेक्षया अमावास्यां प्रतीक्षेत्तदन्ते तापि निर्वपेत्सूत्रे यत्तुक्तं चंद्रमसं न पश्य
तीति। तत्तया पेक्षया भि प्रायेण अदशति तत्तयोऽभिप्रेतः। यदहश्चंद्रः त
यो भवति। तस्मिन्नहनि पिंडापि न यज्ञ इति। सूत्रार्थो व्याख्यातः। तत्रैव सूत्रे य
दहस्ति फलं। तत्र तुर्दश्य पेक्षया यदहस्ति। यस्यान्तर्दश्यं इति सूत्रं कर्तुं रभि
प्रेतं। तत्र आयं सूत्रवाक्यार्थः अपराक्षे वेलायां चतुर्दशी मध्ये त्रीराः चंद्रो भवति।
तस्मिन् काले वापि पिंडापि न यज्ञं कुरुते। अमावास्या प्रवेशेति चेति व्याख्यातार्थः।
तदन्ते चतुर्दश्यो वा तत्र त्रिंशत्तवा चंद्रमसः। निर्वपेदिती पिंडापि न यज्ञं पिंडा
नि निशेषः। अस्तमय पर्यन्ता या मापि चतुर्दश्यां पिंडान्वा हा र्य कं आहं वि
धीयते। यदि द्वितीयां अमावास्या याः तयो भवति। यदा चतुर्दशी या
मंतुरीय मनु पूरयेत्। अमावास्या ती यमाया तदेव आहमिष्यते। तदेवेति च
तुर्दश्यामेव वासरस्य त्रीये प्रहरे तदेव चंद्रस्य ती यमावास्या त्वात् वासरस्य तु

इष्टयाचतु

रीयेप्रहरेतेदेवचंद्रस्यदीपमासात्वात्। वासरस्यतुरीयेऽंशे इति कात्यायनवचनाच्च।
स्मृत्यंतरंच। चतुर्थयामेऽप्रभायत्रतदृश्यते। शोभते प्रतिपद्यत्रभूते कव्यादिकीक्रिये
इति। एभिर्वचनेऽंशे दर्शने पिंडपितृयज्ञविधायकेऽंशे दर्शननिमित्ताऽत्कर्षेति मृच्छ
ने। कात्यायनस्तुत्रकारो दर्शान्तर्वेद्यः पिंडपितृयज्ञं नियमयति। पूर्वोक्तान्त्वात् पि
ंडपितृयज्ञः न्याय्यः। मिदं कर्त्तुं। राध्यायेन पूर्वपक्षदशादिपिंडपितृयज्ञोत्तमपश्चात्
कृत एतत्। अंगप्रतिपादकव्याक्यात्। दर्शनिं प्रतिवाक्ये। पूर्वोक्तः पित्रभ्योऽ
हं निःक्रीणीयप्रनेर्ध्वेन्यः प्रतनु इत्यतया। अतएवोत्कर्षशंकानिरस्ता। अत
एव पक्षेऽपि विधेयान्तराभावात्। क्रमपरैव श्रुतिः। तस्मादपिनोत्कर्षः पिंड
पितृयज्ञस्य॥ तदेवं पूर्वोक्तः निरायित पिंडपितृयज्ञेन उत्तरेद्यकै शोष्टिरित्यपि वि
रार्त्तं। तदेवं पिंडपितृयज्ञेऽष्टोऽपूर्वेतिरदिनयोर्विद्यमादेकस्य कालनियमेनेतर
स्यापि निरार्त्तकालनिर्णयोऽवश्यं भावी। तथा पीष्टिकालो निरूपयिष्यते। तत्रमे
भिलः यः परमो विप्रकर्षः सूर्याचंद्रमासाः सा पौरर्गमासी। यः परमः सन्निकर्षः
सामावास्या इति। अमानामरवेराग्निः चंद्रलोके प्रतिष्ठितः। यस्मान्नोमो वस।
त्यस्यासमावास्या ततः स्मृतः। ते च अमावास्या पौरर्गमास्ये दिविधे। पुराणात्।
राकाचा नुमतिश्चैव पौरर्गमासीद्विद्या स्मृताः। सिनीवाली कुहूश्चैव अत्रवास्या
द्विद्यैव। याभूतविद्वा पौरर्गमासीसा अनुमतिः। या प्रतिपद्युत्तरा उत्तरं सारा
का। या पूर्वा मावास्या सा सिनीवाली। या उत्तरा सा कुहूरिति। स्मृतिरपि। राकाश्चा
नुमतिश्चैव पौरर्गमासीद्वयं विदुः। पाकारवंशराचिंद्रास्यात्कालो ना नुमतिः स्मृ
ताः। पौरर्गमासीदिवाहृशशिन्यनुमति स्मृताः। रात्रिहृष्टेऽनस्तास्मिन्।

ति. सेवराकेतिकीर्तिता। शत्रुहृष्ट इति। आदित्यस्यासमयानंतरं हृष्ट इति विवक्षितं।
४. गोभिलः। त्रयः पूर्णमासीकाला भवन्ति। संध्यावास्तमित्तोदितो चैवासंध्योदि-
ने चंद्रे संध्यास्तमिते रवौ। चंद्रोदये उत्तराया अस्तमया दुश्चैरुदेति। सा चैस्ताम-
पवसेत्। हृष्टचंद्रा ममायास्यां सिनीवाली प्रचक्षते। एतामेव कुहूमाहुर्न
हृष्टचंद्रा महर्षयः। अत्राह गोभिलः। पक्षांता उपवस्तव्याः पक्षादयो भिद्य-
श्या इति। पक्षांताः पंचश्यस्ता उपवस्तव्याः पक्षादयः प्रतिपदस्ता अभि-
द्यश्याः लौगाक्षिणात्र विशेषो दर्शनः। त्रीनंशातो पवस्त्वस्य यागस्य
चतुरो विदुः। द्वावंशावुत्सृजे दंत्यो यागे च व्रतकर्मरागीनि। अपवस्त्वस्यो
पवासस्याग्रांत्वा घानदेस्त्रीनंशां विदुः। यागस्य चतुरोऽंशां विदुः। अं-
त्यो द्वावंशो पंचदशी प्रातिपत्संवंधिना बुत्सृजेत्। परित्यजेत्। अंत्यमंशं पं-
चदश्या व्रतकर्मणि। यागे च प्रतिपदश्चतुर्थमंशं। अत्रैके द्वावंशावुत्सृजे
दंत्या विनिवचनपाठं कृत्वा आद्यः पदेः पंचदश्या व्रतकर्मणी यामेति प्रति-
पदं चतुर्थोऽंशश्च परित्यज्याहः। तत्रैव वचनादस्याप्यस्या प्रतीतिरित्यो-
क्तो दोषः। द्वितीयश्च। त्रीनंशातो पवस्त्वस्येत्यत्र क्रमेणाद्यास्तयोऽंशाः
प्रतीयमाना परित्यक्ता स्फः। अपराह्ने अंत्यकां वंशेष्वे पर्वसंधौ परमति पदि-
पिक्लासे प्रतिपदि चंद्रदर्शनेनेव यागः प्रतिविध्यत इति वचनाप्यस्य उत्स-
र्गविधानेनामावास्या। तृतीयांशो यदा यागस्तदा पूर्वकरमावास्या प्र

प्यमां योऽपवासः। प्राप्नोते तविरो धश्च तस्मीयो दोषः। केने यागस्य चतु
 रोऽंशा इत्यपि तया प्राह। यज्ञ पार्श्वः पंचदश्याः पक्षः पादपक्षादेः प्रथमा
 म्रयः। कालः पार्श्वग यागे स्यादत्यप्यातु तविद्यते। वृद्धशातातपः। प
 र्श्वगोय चतुर्थांशश्चाद्याः प्रतिपादस्तयः यागकालः सविज्ञेयः प्रातर्युक्तो
 मनीषिभिः। इति प्रातिपञ्चतर्प्यं शास्यया गानि बंधः। तयष्टव्यं चतुर्थेऽं
 शे यागे प्रातिपदः क्वचित्। रक्षां सिवद्विलंयंति श्रुतिरेवा सतातनीति। या
 तृश्रुतिः। संधीयेते तेनेति। संधिरिति सत्तमन्वात्तत्र यागानुपपत्तेः। कथयतः
 सप्तीपकालस्तदराग पक्षः। अत्र एव स्मृतिः। संधिमाभिनो यजेते तेने प्रवृत्ता ॥
 अभिनः पदस्य उग्रयज्ञ इत्यर्थः। अत्र पर्वसमाप्ति कालभेदे तव्यवस्थामाह।
 लौगाक्षिं। र्वाङ्गेषामध्याङ्गे यदि पर्वसमाप्यते। उपोष्यतां मित्रहनि श्वेभ्य
 तेयामश्नयते। गृहकारिकापि। पंचदशी प्रतिपञ्चसमेते एकदिने। महती
 यदि तस्मिन्। पंचदशी प्रकृतेरुपवासः। पंचदशी हतनृयादियागः। समे
 ते मिलने इत्यर्थः। प्रकृतेर्दर्श एवास्मास योरित्यर्थः। पर्वसमाप्तिज्ञाने स्म
 त्यंतरे विशेषः। तिष्येयस्याघटिकास्तुयाः स्फूर्त्तूनास्तप्यावाभ्याधिका
 स्तुतासां। अर्घ्यवियोज्यं च तप्या प्रयोज्यं ह्रासे च वृद्धौ प्रथमे दिने तत्र। इति
 परस्यास्ति प्येति पदोयाघटिकान्पूर्णाधिकावा स्तासां यदुर्द्ध्वं तद्रासे स्फ
 र्वादिने पंचदशी दिने वियोज्यं। वृद्धोत्त प्रयोज्यं। संयोज्यं। पूर्वतेया प

ति. ४१ वसं माग्निं वेत्त। एवर्द्धे दिवसस्य एवर्द्धे सद्यो मध्याह्ने एवर्द्धे वसावे
 वाग्ने वेत्त। तदा तस्मिन्नेवा हतियागः कर्तव्यः। पर्वचतुर्थांशस्य यागका
 लस्य विद्यमानत्वात्। अपराह्ने दिवसस्योत्तरार्द्धे यदि पर्वसमाग्निः तदा तस्मि
 न्नो व्यष्टौ भूते यागः। अपराह्ने अत्र दिवसस्य द्वितीयो न्नागो नापि
 तृतीयो नापि पञ्चधा विभक्त चतुर्थो भागः। अर्द्धे च तद्दृशी यत्र परे पंच
 दशीन्यत्र वाको पिष्ट यज्ञकाल विधौ विधा विभागस्य गृहीतत्वात्।
 मरवाभ्यामपराह्णशब्दार्थः। अर्द्धे अपरो न्नागो पराह्णः समा स विधौ
 पूर्वा परा धर्तरे तस्मै को देशे तेकाधिकरणा इति याणि विस्मरणा
 न्। तृतीय चतुर्थ भागो न परिज्ञा विज्ञा व पराह्णशब्दो रत्रो पर्वसमा
 ग्नौ तस्मिन्नेवो व्यष्टौ द्वितीये हतियागः। यो रार्त्ता मस्या मयेवं एवर्द्धे
 मध्याह्ने वा पर्वसमाग्ने तत्रैव यागः। पूर्वैक रूपवासः। अपराह्ण रात्रौ वा
 समाग्ने तत्रैवो पवासो द्वितीये हतियागः। अतैतैवाग्नि प्रायेता पस्तं वेताथ
 न्नं। यदहः पुरस्ताच्छुद्रमाः एतां उत्सर्पेतां पो रार्त्ता मासी मुपवसेत्। अः एरिते
 ति वा। एवर्विकं तृतीयां वासं वेयितः समामतेति। यदहर्तदृश्येत्तनाममा
 वास्यां श्वो तदृष्टार इति वा। एतां उत्सर्पेत् एतां उदिया तां पो रार्त्ता मासी सक्तं य
 अपराह्णसंध्यो धूमं धोवा उपवसेत्। अः एरिते पिवा ति परास्मिन्नु हति एतां
 भवितेति वा। यदा एव रार्त्ता मासी गन्तुमिति मुपवसेत्। एवर्द्धे मध्याह्नस्य

धौ सनीत्याभिप्रेतं। यदहर्नदृश्यते। चंद्रमा इत्यत्र एवं स्त्रवा दनुषज्यते ताम
नावा स्या। मित्यतः परश्च शत्रुपवसे दित्यनुर्धगाः। स्पष्टीकृता संस्त्रवयस्या
यो भाव्याप्यसंग्रहकारेण। अपराह्ने यवा रात्रौ यदि पर्वसमाप्यते। उपो
व्यातत्र शका स्यात्समापूर्वोत्सर्पिलक्षणा॥ पूर्वाह्ने वाप्यमध्याह्ने य
दि पर्वसमाप्यते। उपो व्यातमतिस्तत्र साश्वं हरितिलक्षणा। अपराह्ने
क्षयायां वापर्वसंधिर्न विद्यदि। उपो व्यातकुरुस्तत्र यदहर्नतिलक्षणा
मध्याह्ने वाप्यवा मध्याह्ने पर्वसंधिर्न विद्यदा न विन तत्रोपो व्यासनीवाली
श्वेन दृष्टारलक्षणा। खर्विकापो रमासीते तैव भाव्याप्यसंग्रहकारेण
स्याः व्याख्याता। मध्यं दिनात्स्यं दृष्टारलक्षणा। हतीस्थि हवस्मिन् प्राक् पर्वसाः
संधिरियं नृजीया। सा खर्विकावा न सने यिमन्या न स्या। उपो व्याप्यप
रे धरिष्टिरिनि। अपराह्ने षट् घटिका न्यूनं दिवसे यदा पर्वसंधिर्भवति।
उत्तरादिने च प्रतिपादयते व घटिका क्षीयन्ते। द्वितीयायां षडे व तत्रामा
वास्यादिने प्रातः प्रातः पर्वस्तत्तृतीयां शस्यविद्यमानत्वात् पर्वचतुर्थ्यां शो
यागकालो न लभ्यते। द्वितीयायां षट् घटिका क्षया दृष्टा दश घटिका प्रतिप
द्भवति। तत्रापि द्वितीयातिथेः षट् घटिका प्रवेष्टमाततयात्मके दश
घटिका मात्रा प्रातः प्रातिपद्भवेत्। अथ नस्य प्रातिपद्भवेत्तुर्थां शस्यप्रतिपि
दस्य संप्राप्तम्। विहितो यागकालो न लभ्यते। तदेवं दिनद्वयेऽपि विहितका

ति. लाभान्न कृयागः स्यादिति संदेहः। तत्रैके प्राहुः। अपरा क्लृप्तसंधिशास्त्र
 ४२ वलादेव। द्वितीयेऽहति प्रतिपद्वत्तर्प्यो शोऽपि प्रतिवेधं व्याधित्वा यागः
 कार्यः। अपरा क्लृप्तसंधिशास्त्रं हि विरोधयति चेत्। प्रतिपद्वत्तर्प्यो शोतिवेध शो
 त्व= वाक्यमनुपात्तसंधिविशोध्यं सामान्यं प्रवृत्तं। तेन विशेषनिष्ठेन वाधा
 त इति मेवा^{न्याय}। तेषां मेव स्वयं व्याप्तादित न्यायसिद्धाव्यसंग्रह श्लोकेऽयं सां
 धिर्यं पराङ्मस्य यागं प्रातः परे हस्ति कुर्वाणां प्रतिपद्वागे तृतीये पितृ
 व्याति। तदिदं निसमं जसं विपत्तयवाध्याधकभावाविधानात्।
 त न्याहि। प्रतिपद्वत्तर्प्यो शो याग निवेधं कं प्राप्ति सा पेदा। नचापरागा
 तो इत्यतो वापि प्राप्तिरस्ति। ननु पदायोभियष्टव्या इत्यनेना^{वि} विशेषा^द इ
 त्। प्रतिपदाशान्तं च नृयो विद्यागप्राप्तिः। मेवं। पदादे प्रप्यमास्त्रयः का^र रस्ति
 लः पार्वरायागे स्यादित्यनेन तस्य पदादित्तेन सामान्येन प्रवृत्तस्य
 प्रतिपदाद्यभागात्रये विशेषोऽपसंहारात्। परोडाशश्च नृद्रिकरगा
 स्येवाग्नेयविशेषे। अतोऽपरा क्लृप्तसंधिवाक्ये प्राभजे यागे इत्यन शती ॥७
 श्रवः शब्दो यापो न प्रतिपत्मात्रेऽनुपानाशविशेषे यो याग विधिस्तत्र
 एव सामान्यतत्तर्प्यो शो प्राप्तिमुपजीव्यतां वाधित्वा तयष्ट व्यंतरीये
 ऽं शो इति तृतीयांशविशेषप्रतिवेधो यागस्य यतो। आति होत्र होमस्येव
 सामान्यप्राप्तस्य दीदितं विशेषमासाद्य दीदितो न जहोतीति प्रतिवे

धः नयविहितप्रतिषेधत्वात् विकल्पशङ्कनीयं। विधेः सामान्यावि
 षयत्वेन। विशेषविशेषयत्वेन प्रतिषेधस्यैकविषयत्वान्नावातन्त्र
 पित्वा। यद्युपपराङ्गसंबन्धिवाक्येन प्रतिपञ्चतत्त्वांशो विप्रतिषेधं वाधित्वा
 यामो विधीयते। तन्नोति विषयत्वात् प्रतिषेधशस्त्रमप्रमारा मेव वा न।
 अथोच्यते। पूर्वाङ्गमध्याङ्गेऽपि पर्वसमर्पणं प्रतिपञ्चतत्त्वांशो यागस्य प्र। शो
 तिषेध इति। तेन देवं पूर्वाङ्गमध्याङ्गसंधिशस्त्रां हि पर्वचतत्त्वांशो यागस्य
 विधायकं। नन्तः प्रतिपञ्चतत्त्वांशो यागस्य प्राप्तिरस्ति। अतः प्राप्तिना वे
 न प्रतिषेधान्तर्यकं तदवस्थामेव। एवं सविद्यत्तर्हि यागः पर्वतृतीयं शो
 उपराङ्गसंधावपी निब्रूमः। नतु पर्वचतत्त्वांशो शादिप्रतिषेधं शात्रयं वा तदप
 र्यागो यश्चतत्त्वांशो शास्त्रादिभिर्वाक्यैः पर्वरायागो विहितः। सकप्यमवि
 हते पर्वतृतीयं शो अन्यथा न विद्यते इत्यनेनैव चनेनानिंदितिक्रि
 यते। उच्यते। पंचमीपत्रसंपूर्णादिनीयास्तथागामिनी। यहरिष्टिर
 मावास्या भूते कव्यादिकी क्रियेत्यनेन वचनेन अमावास्या क्षमा
 दभ्यषट्घटिकात्मके क्षये प्रवृत्ते पत्रपंचमी पूरणा प्रमूनादिनैव्याधि
 नीक्षिणीयास्तथागामिनी षट्घटिकात्मके क्षयावसाने स्थिता एवं
 विधत्तयं निमिनी कृत्य अपराङ्गसंध्यां वापि अवासायां शान्तः संबन्धि
 तृतीयं शास्त्रायां यागश्च समाविधीयते। चतुर्दश्यां च कव्यादिकां

नि. पिंडपितृयज्ञादिका क्रिया। किंच। चतुर्दशचिंतयाम इत्यादिभिः
४२ अथ क्वने रमा वास्या नयमाश्रित्य पिंडपितृयज्ञादिकं कर्मोपादिष्यति ।
यच्चोपजीव्यैर्द्वितीये ह्यन्यमावास्यात्तृतीयांशोऽर्धं कं पितृभ्यो यज्ञैः
क्रीयमातर्देवेभ्यः प्रतनुत इत्यनया क्रमपरंपराया श्रुत्या अप्या नयागः
प्राप्नोति। हंततर्हि अपराह्णसंधिशास्त्रैः क्रियते। पर्वचतुर्थ्यां शादेऽंशचतु
ष्टयस्य यागांगं गच्छेत्तविहितस्य व्यवस्था क्रियते। तत्त्वपूर्वस्य कालांतरस्य
विधानं। अथ पूर्वोक्तकाले विधेयो भवत् पर्वत्तृतीयांशो वा भवेत्प्रतिपञ्चतु
र्थ्यांशो वा तदा वत्पर्वत्तृतीयांशो विधेयः। पूर्वोक्तमध्याह्नसंधिवाक्ये
नयागे पर्वचतुर्थ्यांशा एव स्थास्यते। अपराह्णसंधिविशेषेणा प्रतिपत्तृ
तीयांशः। रात्रिसंधिभूतैः प्रतिपत्तृत्तृतीयाद्वितीयं प्रप्यमांशा रात्रिप्र
वेशमध्याह्नो वा कालसंधिभिः क्रमेणा व्यवस्थाप्यंते। श्वोभूते यागश्च व्य
त इति वचनात्। प्रतिपञ्चतुर्थ्यांशा स्वयागे पूर्वमेव निरस्तत्वात्। तदेवं द
शिन क्वनति वयपयां लोचनया परमदये अपराह्णे संधौ तस्मिन्नहति
प्रातः पर्वचतुर्थ्यांशाभावे तद्वितीये इति च प्रतिपत्तृतीयांशाभावात्।
प्रातः पर्वत्तृतीयांशो यागः प्राप्नोति सिद्धं। इयास्तु तत्र विशेषः। उक्त
तय प्रविशो वेरा प्रतिपादि प्रविष्टायां ब्राह्मणा नर्परां कर्तव्यं। प्रतिपद्य
प्रविष्टायां यादित्विष्टैः समाप्यते। पुनः प्ररागीय रुत्तैष्टैः कर्तव्याया

ग। विज्जमेरिनि। गगर्ग्वस्वतत्त। अन्यात्यपि वचनाति द्वितीयै दिन
प्रतिपत्तजीयां शोलाभ्यमातोपि यदावा रुरायां दिशि सोमो वृश्यते नदा
द्वितीयं मावास्यात्तृतीयां शोयागां विदधति। त्रिमुहूर्त्तं चैत्रातिपद्यापरा कृत्वा। अ
न्वाधानं चतुर्दश्यामिनिवदत्ताप्यात्पर्यन्तं तृतीयां शोयागो विहितः। अ
न्वाधानया गयोः पूर्वोत्तरनियमान्। अन्यच्चात्रादित्ये अस्तमिते चं
द्रः प्रतीरग उदियान् यदा प्रतिपद्यति पत्तिः स्यात्पंचदश्यां यजेत नदा।
प्रतिपदि प्रतिपत्तिरति क्रमेणात्प्यः तस्या प्रतिपदिसमदेता वेदग्री
हत्वा दधीन भूतदिने। विरमन्ति पर्वदिवा चेत्तस्यः कालच पौरा मास्या।
यच्च वसतः। भूतेः हति चतुर्दश्याममां कुर्वति वेदिजाः। विहारं पित्र यत्तं
वतत्सर्वनि फलं भवेत्। एतत्त प्रतिपदि श्राव्यां च द्वादशं त विषयां अत्य
पूर्व
दि
प्या क्वचनैर्विरोधः स्यात्। एतच्च प्रतिपदि सोमदशति सती श्वेकरां वैक
ल्पिकं प्रतिवेदि त्वं। यहि प्रातः प्रातिपत्तजीयां शोलाभ्यमातोपि सोमदश
तेनैव दर्शयागः प्रतिविध्यते। तदा यजनीयो हि सोमा अक्षरुयां दिशि
दृश्यते। तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दंडं दद्यादिजातये। इति कात्यायन वसतम
संगताप्यमेव स्यात्। त्रिमुहूर्त्तं द्वितीयां वेदित्यनेन क्वचनेन चतुर्दश्या
मन्वाधानं विधाय पंचदश्याममां विहिते यागे हुते द्वितीये हस्मि प्रातिप
दि यजनीयो हि सोमश्चादित्युच्यमानस संगत स्यात्। तस्या तस्या

ति. यजनी यत्वा भावात्। तत्पूर्वस्याक्रेतदा यजनी यत्वात्। तत्र व्याहृतिर्ह
 ४४ त्वादंडदद्याद्विजातये इति। एतन्नत्राह नियोगाभावात्। व्याहृतिर्निर्होम
 दंडदक्षिरागादानं विधीयमानं मया कास्मिकत्वादसंगतं। सोमदर्शनेन
 नृपाक्षिकेयागप्रतिषेधे नृपुपागम्यमाने पक्षे चंद्रदर्शनेपि सति यद्य
 नेनैव वचनेन व्याहृतिर्होमदंडदक्षिरागादानं साहितेयागो विधीयते।
 तदेव मय्यवत्रान्यथा। एतानि सर्वाणि क्वचनानि यागानि चतुर्दश्यापि
 न यज्ञात्वाधानादेर्विधायकानि द्वितीये इति च पर्वकृत्ती यो शेषो
 गत्यक्षयपक्षे इव कल्प्यंतो प्रतिपदि सोमदर्शने तस्याकारणस्य क्षय एव
 संभवान्। न परमवृद्धौ तत्रा पराक्रे संधौ परतद्रदर्शने तस्याभावात्। त
 दुक्तं। स्मृत्यंतरे। वर्द्धमाना ममाव्यस्यां लभे च्चदपरे इति। यामात्रा
 नधिकत्वापि पित्र यज्ञसातो भवेत्। ततस्तस्या ममावास्यायां सर्वे
 विभक्तिवस्तसिः। प्रतिपदियाग इत्यर्थसिद्धं। तत्र तत्र वृद्धौ चंद्रदर्शने संभवति।
 पर्वरागोऽंशे तृतीयेन कार्या त्विष्टिर्द्विजो नमैः। द्वितीया सहितं यस्माद्दृष्टं
 यंत्या सुला यताः। अर्वागस्त मया व्यत्र द्वितीया नृमहृश्यते ननुर्वीर्न वि
 श्वे देवा पराङ्मुखवाः। अत्र वचनद्वये यात्रिमुहूर्त्तं चंद्रमती द्वितीया साग्रा
 ह्या। वचनांतरे यस्य विशेषः सदर्शनात्। द्वितीयां तु गृह्यमाणो विशेषो
 क्तिरनार्थिका स्यात्। यदा तयामत्रया मात्रा माया स्या परतस्ति पिसाम्ये

नप्रतिपदपित्तावतीतदासोमदप्रतिनितयागेतिवारितेहर्वेक्षमावास्यान्त
तीयांशोयागोऽनुष्टुप्^{तव्य}धीमन्तिकायां चद्रावपि यदिप्रतिपुदिसोमो दृश्यते।
तदा पी चमेव अपराङ्गसंधिवचनेतश्चोभूतेयागदृश्यत इति। प्रतिपदि
यागो विहितः सप्रतिपदि चंद्रादर्शितत्वावविषयेवेदितव्यः। पौराणिकस्य
पिसंधिविशेषरातिरातिगातस्वामयं विशेषः। अपराङ्गसंधो यदि
द्वितीये दिने प्रातः प्रतिपत्तत्तीयांशो लभ्यते। तर्हि तत्रैवेष्टिः कर्तव्या।
वे = नान्यदुर्वैषणी यमास्ति भुवर्विकायां न वाजसने। यिसमा म्नातायां र
वर्वाङ्गसंधिमत्यामपि उपकांस एव क्रियते। द्वितीये वासरे प्रातिपच्चतु
र्यांशोपि प्रातः कालीनो यागोऽनुष्टुप्यते तज्जीयांशो संभवान्। तस्यामु
षोष्या च्यपो च्यरिष्टे रिति वचनान्। सोयं खर्विकायस्योवेकस्त्रिकः।
यस्मादायसंत्मा दयः प्रसः हरितेति अनुमतिमुपोष्या पूर्वाङ्गमध्याङ्गसं
द्योस्मरन्ति। रवर्विकां पूर्वाङ्गसंधिमन्ती वाजसने यश्च यजेत्तुपोष्यामुप
मा = लभ्यमाना मपि कथमपि तद्विरोधिनी मन्त्यां श्रुतिमनुपलभ्य परमन्याय
विदः संतो विपरीतमर्थं स्मरेयुः। तस्मिन्नादपि दृष्ट श्रुतिमूलमेव। अ
तः श्रुतिद्वयविरुद्धत। रवर्विकानुमत्योरुपवासविषये विकल्पेन भ
वन्ति। तस्याप्योरात्रासी सद्यः काला सद्यः समानेऽहनि यागोत्तान्वाधाना
धारम्ययायागः सग्राहकाला। अनयोश्च पक्षो व्यवस्थाभाष्यार्थसंग्रह
खे =
समाप्यते। सा सद्यः काला। अत्राद्यहकाला। यस्यां हर्वेक्षु रन्वाधानादि द्वितीयेऽहनि यागः ५१

ति. ४५ कारेनोक्ता अत्राहितश्चस्तरसोऽवा सोः। एवं करेते खलु पोरार्मास्यं।
 वर्तनान्न प्राकृयदिपर्वसंधिः सद्यस्तदावाक्रियते समाप्तिः। सर्वस्य कर्म
 सा शतिशेषः। कात्यायनोप्याह। संधिश्चेत्संगवा दूर्ध्वं प्राकृचैवावर्तना
 द्वेः। सायोरार्मासीविज्ञेया सद्यःकालविधौतिथिरिति। तथा पोरार्मा
 सयागविषयेन पृथ्व्यंचतुर्व्यंशं शतिप्रातःकालीनस्य प्रतिपञ्चत्वर्यं
 शास्यप्रतिषेधः। तत्रास्याप्यवत्वात्। अन्यतः प्रतिषेधा सिद्धेः। दर्शयाग
 तुप्रातःप्रतिपञ्चत्वर्यं शास्यमवप्रयभाविता सोमदर्शनेनैव प्रतिपञ्चासिद्धि-
 द्वेन पृथ्व्यंचतुर्व्यंशं शतिप्रतिषेधस्यानर्थक्यं। एतदेव त्रयं कंतात्वापरि तत
 हारं पर्वपर्वदा सोयामिति। केन किं कंतात्वात् दत्ता न पिज्जं भिन्नं। पोरार्मा स
 यागविषये पर्वकंतात्वात्। पर्वदा स पक्षेय। न पृथ्व्यंचतुर्व्यंशं शति।
 अचतुर्व्यंशं शोयव्योयमिति विधिपरोक्ताकार्यः। तत्र तद्वत्तां सितदिलं
 यंतीति निंदा पर्ववादो न संगच्छते। न हि यत्रैव यद्विहितं। तत्रैव तत्रिच्यते। ता
 तार्थवादसंगते रप्यज्ञातान्न अज्ञात विज्जं भिन्नं। यातिवचनातिपत्ति
 तेभ्यो अत्यात्यक्त निरायेनैव निरागिति विषयारागीति न लिख्यंते। षोड
 शे अहन्त्यक्तमेतुर्मध्यापंचदशेऽहति चतुर्दशे जघन्येष्टिं पाष्या सप्तद
 शे अहतीति। सप्तदशे हनीष्टि रभ्यमारणा नदंगात्वाद्यानादिना साया
 पा सप्तदशेऽहनीत्यनेन प्रातिविध्यनेनैव पूर्वकः। षोडशेऽहति उपवासे च

तेयागः अतएव अपवस्य मवकर्मवोद्गायनः प्रतिषेधयति। यच्चोपवस
 यंकर्मयजनीयोत्रयोदशं भवेत्सप्तदशं वापितत्प्रयत्नेन वर्जयेत्। नतत्र
 योदशसप्तदशयोरङ्गोरुपवस्यस्याप्राप्तेरसौ प्रतिषेधो नावकल्पते। स
 त्वं (= उपवस्य कालः) सुत्यर्थोयं नित्यं वादोतां वरितेतदिवीति तद्भवि
 ष्यतीति सर्वमतवद्यं। एवं प्रकृति विचारिता इदानीं विकृति विचार्यते। तस्या
 प्राकृतं सर्वमंगजातमतिदेशात् प्राप्नोति। प्रातः कालः पूर्वैकं रूपवासः।
 यद्योक्तं पर्वचतुर्थांशदि कालः। प्रतिपदि अविष्टायाम्नास्रातर्पणमेव मा
 दो सर्वस्मिन्नंगकल्पे प्राप्तेः कृत्या पुनरमावास्यायां पोरामास्यामिष्टि
 पशूविधीयते। यदस्यापशुना सोमेन यजेत्॥ सोमावास्यायां चैव पोरामा
 स्यामस्य यजेतेति। तदपराह संधोरात्रिसंधो प्रातः कालीनायो ममावा
 स्यायां पोरामास्यामेव विरुतेति पशूकतं ह्येत्येतदप्यप्रकृतिभूतो तदशीष्ट
 राभिस्तया गोप्रतिपद्येव क्रियेति यदा तदूर्वाङ्गे पर्वसमाप्तिः। तदा प्रातरे वा
 प्राप्नयोः प्रकृति विरुत्तत्यो किमादौ कर्तव्यमित्यपेक्षायां आपस्तम्ब्याम्ना
 ह॥ प्रकृतेः पूर्वोक्तत्वाद् पूर्वमंते स्यादिति। अपूर्वप्रकृतिं प्रकृतेरंते प्रकृतेः
 समाप्तेः पूर्वोक्तत्वात् प्रकृतेः एतदेव स्पष्टं मान्ये सत्तं। अकर्तव्यत्वात् प्राक्
 यादिपर्वसंधिः कृत्वा तस्मिन् प्रकृतेः पिकृत्या तदेव यागः। परतो यदि स्यात्
 नास्मिन् विकृत्या प्रकृतेः अप्रव। पशुवप्यक्तं। अर्द्धदत्तो भवति नियतं पर्व

पुना कदिसेमेन यजेतामावास्यायां प. ८

वि

पोरामास्यां वा यजेत्॥ आपस्तम्बेनापि वादिष्यायादिप

नि. संधिः परस्तात्कृत्वा तस्मिन्नहतिरुपश्रुंसद्य एव ह्यहंवा। अपभ्याष्यप्रकृ १
४६ तिरप्यकेत्यवसंधिः परस्तात्कृत्वा तस्मिन्नप्रकृति मप्यनुस्यात्यश्रुसद्य एवेति ।

अप्यमलमासो निरायितो निर्मलीकरिष्यते । तस्य लक्षणां प्रसिद्धान्ते । दो
तिप्यां तावेकवारं वास्मिन् सस्यादित्तयः । चांद्रो मासो ह्यसंक्रांतो मलमा
लः प्रकीर्तितः । अद्याय नर्तु युग एव कमत्र सो रात्मा तात्तप्यायतिप्य
यश्चाहिमां मनुमानात् । यत्सूतका दिविचिकित्सितवा सरायंत आ
कान्त्याटिका दि कर्मर्तमातात् । अहं प्रतिपादितिरमावास्यां
तश्चांद्रो मासः । सयदा रवि संक्रांतिरहितो भवति । यदा मलमास
इति कथ्यते । स एव वचतातरे अथिमासो मति सुचस्त्रयो दर्शो म
इति पर्यायो रूच्यते । अमावास्या महो रात्रे यदा संक्रमते रविः सत
मासः पवित्रस्य दर्शने ह्यधिको भवेत् । अमावास्यां प्राप्य यदा अ
हति वारात्रो वारवि संक्रमति तदा चांद्रो मासः पवित्रस्यात् । यदा पुन ७
रमावास्या खात्रे ५ हो रात्रे त्रीणि सति प्रातिपदि संक्रमति । तदा चां
द्रो मासो ५ धिमासः स्यात् । चैत्रादर्वा कृताधिमासः परतः स्त्व
धिको भवेत् । इष्ट्या हि सर्वशास्त्रेषु तस्मिन् रतिस्त्रयो दर्शनी तस्मि
न्नाधिमासे पत्युत्तव्यं । तदा व हस्यतिः नित्यं नैमिषिके कार्येत् । प्र
यत्तः सत्मा लिप्सुचे । तीर्थयात्रां गजघ्नायां प्रेतश्चाहं तप्येत् । नित्यमा

वश्यकं यत्मास विशेषज्ञा मतिरपेक्षमेव विहितं। तत्समत्वं मासेऽपि
कर्तव्यं। अहः सहः आह्नपंचयज्ञादिदेवार्चनातिथि पूजादिर्नोमिति
कर्म ग्ननु गमनादिति मित्त यत्पुरुष प्रयत्नात्ते धीतेति मित्ते विहि
तं। यत्पुत्रजन्म सोम सूर्यो परागादौ ज्ञात कर्म स्नान दान आह्नादि तद
पि मालिस्तु चे कर्तव्यं। तीर्ष्य आह्नं गजछाया आह्नं प्रेत आह्नं च मालि
स्तु चे कर्तव्यं। तीर्ष्य आह्नं गजछाया आह्नं तदुभयंततित्यं प्रकररो
प्रत्यवाया भावान्। तापित्ते मित्तिकं। तीर्ष्य संवंधस्य गजछाया च
तिमित्तस्य च पुरुष प्रयत्न साध्यत्वात्। अतस्तयोः एव्यक् ग्रहरां।
गजछाया त्रगजस्येव या एव स्यां दिशि वर्तते। सा ग्राह्या। विष्वा
मित्रोक्ता। परमाह्नं च यो दद्यात् पितृणां मधुना सह। छायायां
तगजेंद्रस्य सर्वायां दक्षिणा मुखः। यदेंद्रः पितृदेवत्ये हंसः श्वे
क्करे स्थितः। याम्या तिथिर्भविता हि गजछाया प्रकीर्तिताः ४३
तिथौ परिभाषिता गजछाया सा अमरव्या। असंभविती च
मलमासे हंसः श्वेव करे स्थितः शति क्वतान्। हंसः सूर्यकक्षि। स्ते
स्थितः। तदा कन्या संक्रांते कर्तमानत्वात् मलमासत्वाभावः। प्रे।
त आह्नं नित्यं चेत्त मलमसौ पि प्राप्नोति। यत्तत्र पुनर्विधीयते। तत्संक्र
र मध्यपमिते मालिस्तु चे एकं मासिकं कृत्वा द्वितीये मासि शुद्धे पि

ति. अन्त्याधिकं कुर्यादित्येन दर्शयति. यदा ह वासिष्ठः। संवत्सरमध्ये यद्य
४९ धिमासे भवेत्। मासिका प्यदि तमेकं वृद्धिं नयेत्। वृद्धवसिष्ठोऽपि। त-
श्चाद्भीयः हतिसंशान्नेश्चाधिमासो भवेद्यदि श्राद्धद्वयं प्रकुर्वीत एव
कुर्वन्तु स्यात्। श्राद्धद्वयमिति श्राद्धद्वयं। अथाधिमासोत्तरमासयोः
कुर्वीति वासिष्ठकवनात् सारेणाप्येदितद्वयं। यदा पुनः एतमासा द्वा-
दशमासा एवाधिमासो भवति। तदा न स्मिन्नेव मासि मुचे। सर्वत्रेन
श्राद्धसमापनीयां सारं। असंक्रान्तेऽपि कर्तव्यमाद्विकं प्रप्यमंदिजेः।
तथैव मासिकं सपिंडीकरणं तस्याः। आदिकं प्रप्यमं तूनाद्विकं य-
त् आदिकान् मृकां हत एव दिने क्रियते। मासिकं तद्वा दशं। मृत्ना ह-
त्वेव यदा द्विके संस्तं क्रियते। यदि सर्वमेव द्वादशाह दो सपिंड करण-
न कृतं। यदा एरणे संवत्सरे तत्र क्रियते। नदाष्ट्यागादिकं तासि स-
पिंडीकरणे नैव तस्यापि सिद्धे। तदुक्तं। एरणे संवत्सरे पिंडः षोडशः
परि कीर्तितः। तेनैव सपिंडत्वं तेनैवा द्विकं भवति। पिंडशब्देन श्राद्धं वि-
लिख्यते। षोडशः पिंडः षोडश श्राद्धमित्यर्थः। नित्येनैमित्तिकमा-
सिकादीनां प्राप्तानां प्रपंचमाहायमः। गर्भे वा ह्रुविके मृत्ये प्रपंचक-
र्मणि मासिके। सपिंडीकरणे नित्येनाधिमासं विवर्जयेत्। तीर्प्य श्रा-
द्धं स्नानं जपो होमो यवव्रीहिलालादिभिः। ज्ञातकर्मकर्मणि नवश्रा-

इतयेवच। मद्योत्रयोदशी आहं आहान्यापिचषोडश। चंद्रसूर्यप्र
 हेस्तान् आहदानजपादिकं कार्याणि। मलमासेपिमित्यं नोभिसिक्त
 प्या। जातकर्माणि यत्र आहं दर्श आहं तयेवच। मलमासेपितत्का
 र्यप्यासस्यवचनं यप्या। मलमासमृतानां त आहं यत्प्रतिवत्सरं
 मलमासेपिकर्तव्यं तात्येष्टान कदाचन। आहिकं प्रथमं यस्यात्त
 कुर्वीति मलिम्लुचे त्रयोदशोत्तसंप्राप्ते कुर्वीति पुनराहिकं। एतदपि
 मलमासमृतविषयं। एवं वचनेऽस्याविरोधस्य दर्शनात्। अतप्या
 हिव्याह्वयवतविरोधः। अस्यार्थः। मलिम्लुचे मृतस्य यत्तप्रथमा
 हिकं तन्मलिम्लुचे कुर्वीति। न स्य प्रथमा द्विवत्समये मलिम्लुचा सभ
 वात्। नृनीयेवर्षे पूर्वस्मात् मलमासादन्यो मलमासो भवति तस्मात्
 न मलमासे मृतस्य प्रथमा द्विकं मलमासे कदाचिदपि तप्राप्नोति।
 अतं शर्वाह्वित्यतवाहः। यदा गच्छता कालेन मलमासमृतस्य पुनरा
 हिके प्राप्ते स एव मलमासो भवति। न दान्नास्मिन्नेव मलमासे मलमा
 स मृतस्य। पुनराहिकं प्रति संवत्सरं विहितं आहं कुर्वीति न्यर्थः। प्रति
 संवत्सरं आहं नाधिमासं विवर्जयेत्। नित्यातिथ्या नित्यांचान्या नित्या
 र्थ आहं तयेवच। न स्य वचनस्य पूर्वार्धे मलमासमृतविषयमेव मलमा
 सेपिकर्तव्यं आहं यत्प्रति संवत्सरं। संवत्सरं न वदते त आहं तत्र मृताह

१८
 दि

ति. नि. अस्यापि पूर्वार्द्धं मलिम्लुच मृतविषयं। संवत्सरं प्रप्यभादिकं त
४० नवद्वैतना विधिद्येन शुद्धोपि मासे इत्येतां मनुष्याह जातकर्मणियञ्च
इं दशश्राद्धं तथेव च। प्रति संवत्सरं यच्च पूर्व भागे प्रकीर्तितं। पूर्वभा
गे अधिकमासे प्रति संवत्सरं चेवेत्यस्यापि मलिम्लुच मृत एव विषयः।
माससत्रयो दशो यत्र तत्र श्राद्धं कर्त्तव्यं भवेत्। पूर्वापरावधौ तत्र कर्त्तव्यं क
र्त्तव्यं द्विचक्षराः। यास्मिन् मासे सौमने सूर्ये विपत्तिरस्यादिजन्मतः। तद्वा
शावेव कर्त्तव्यं पितृकार्यं रहति। अस्यापि क्वचनेस्य मलमासम
तस्य प्रति संवत्सरिकं पुनः स्मिन्नेव मलमासे प्राप्ते कर्त्तव्यमित्य।
व्यः। अनुनाधिमासे प्राप्ते यद्यत्र कर्त्तव्यं। तत्तदाग्रघास्यो। न्योति
पिनामहः। वक्ष्यानुदिवसे मासः काप्येनो बादरायणोः। पूर्वार्द्धं न
परित्यज्य कर्त्तव्यं नुत्तरे क्रिया। पेठीनसिः॥ श्रौतस्मार्त्तक्रियाः
सर्वा द्वादशे मासे कीर्तितः। त्रयोदशे सर्वस्तानि फला इति संज्ञि
ताः। तस्मात्त्रयोदशे मासे कुर्यात्तान कर्त्तव्यं च न। कुर्वन्ननर्थमेवाशु
कुर्यान्माविना प्राप्तिनि। सामान्येन मलमासे क्रियामात्र प्रतिषेधे
प्राप्ते- प्राप्तिविशेषोधिक मासे अस्ति इति वदन्ते। तत्र समन्तः न कुर्यादधि
के मासिकमकर्म कदाचन। मत्कानेमित्तिकं श्राद्धं तद्विन्नैव कीर्त्त
नं। कर्मकर्म यदेतका म्यं कर्मोच्यते। तदिफलकामेः क्रियमाणः।

त्वात्कर्म। अफलकार्मेरक्रिमात्तादकर्म। कर्मचतदकर्मचे-
निकर्मधारयः। तथ्येवाहप्रजापतिः। नकुर्यादधिकेमासिकाम्यं
कर्मकदाचन। मुक्तावेमीति कश्चाद्वतद्वितेवैवकीर्तितं। तस्य काम्य
कर्मरागेऽधिमासे प्रारंभः प्रतिविध्यते। यस्य मासा विशेषताम
संत्यं चेन्नविधानं। तथ्यावेशारखेऽत्र यत्तत्तीयाव्रतस्य तास्मिन्
लमासेऽवेशारखेनारंभः। न्येष्टे सावित्रीकृतस्य अत्रावाटे चात्तर्मा
सस्य व्रतांतां प्रावरणो जन्माष्टमी व्रतस्य। अत्र क्षेत्रका म्येकर्म
णि समाप्तिकालादर्वाकमध्यपतितेऽधिमासेऽपि काम्यं कर्मका-
र्यं। यथ्यात्वात्तर्मास्यव्रतातां कार्तिकावधिकातां संकल्पितातां मध्ये
परित्यागस्य संकल्पविरोधेनात्यायत्वागं तथ्या उपाकर्मवह्व्यं च
कव्यं पर्वोत्सवं तथ्या उत्तरे नियतं कुर्यान्पूर्वतन्निफलं वेत्। पारा-
सरः। पक्षद्वयेऽर्कसंक्रांतियदा न स्यात्सित्तासित्ते। तदानन्मासिकं
कार्यं मुत्तरे मासि कारयेत्। तन्मासिकशब्देन तस्मिन् वेशारखादि
संज्ञिते मासे वेशारखादिदेन यद्विहितं तदुच्यते। तदेव उत्तरे मासि
कारयेत्। नात्यन्तमत्यविहितं। रविशालं धितो मासः श्राद्धारव्यो म-
लिम्लुचः। तत्रादिहितं कर्म उत्तरे मासि कारयेत्। एवं षष्टिदिनो मास
सदृशं मालिम्लुचीत्युक्ता तदुत्तरे कार्यं पितृदेवादिका क्रिया। अत्रा

ति. विवचनद्वयेमासविशेषसंबंधनामसंबंधेन यादृहिनं नत्तलमा
४६ सपरित्यागेनोत्तरे विधीयते। व्याघ्रः। वर्षवर्षेन यच्चाहूमात्ता पित्रो
र्हता हवि। मलमासेन नत्तकार्यं व्याघ्रस्य वचनं यथा। होमासा विव
नामौ नो स्यातां संबन्धसरे यदि। एवं नुपि नत्तकार्याणि देवकार्याणि
वोत्तरे। एवं नुपि नत्तकार्याणि ब्रह्मसंधीनिकार्याणि। उत्तरे देवका
र्याणि पावित्र्यापरागता गृजादि कुलधर्मप्राप्ताति या त्कत्तरे
क्रियमाणानि न दुष्यन्ति। न च लप्ता विधी कानि भवन्ति। गृह्यपरिशि
ष्टान् मलवदंति कालस्य मासकालविदो जनाः। ते हेतूनां विशेषे
न्यामन्यत्रावश्यकादि धेः। अत्रावश्यकादि शं घृताभिमासादि धेः
न्यत्र विशेषेणां मलमासे ते हेतूनां चरेत्तस्या मत्तरे मासि क्रिय।
मासाणां नास्ति विधी लोपः सा व शेषे न्या। यप्या वसंति वसंते
न्योतिषा यजेतो नि। वसंते विलिप्तस्य न्योति होमस्य मलि म्लुच
वेशा वेष्यारि आगे तो न रास्मिन् वेशारवे क्रियमाणो स्य वसंत प
वत्तत्वात्तास्ति विधी लोपः। आग्रयणा अपि विशेषे न्या। तस्मा
त्सा पत्तरे पवित्रे प्राप्नोति। फलवचनी। अत्र वषट्कार होमा अपर्व
चाग्रयणां तप्या मलि म्लुचे कर्तव्यां काम्या इष्टोर्विवर्जयेत्। इति।
तदार्तिकालेशा माकाग्रयणा विषयं। न्योतिः परासरः। अग्न्या धेयं
प्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रतानि च। वेदव्रतवृषोत्सर्गच्छाकररा मेखला।
मांगल्यमा भिवै कंच मलमासे वीवर्जयेत्। प्रतिष्ठा देवतडागवा।

पीरुपारामाणामद्यायनं। यत्ताका म्या नित्याग्रपिमुं वधे विधी
यत्ताका उत्तरे संक्रांतौ क्रियमाणे येस्का लण्वहता भवन्ति। दाना
नि। महादानत्वेन यानि शास्त्रे प्रसिद्धानि षोडशक्रतुसंज्ञकानि त्रि
तानि कान्या न्या रंभे शेषाणि प्रसिद्धानि न्येज्यानि मलमासे विव
र्जयेत्। यस्या वापी कृपतडागादिप्रतिष्ठा यस्तकर्मच। न कुर्यान्म
लमासेपि महादानं नानि च। अन्यत्राप्युक्तं। उपाकर्म तस्योत्स
र्गः प्रसवा होत्सवा वृकाः। मासवृद्धौ पराः कार्यवर्जयित्वा तेष्वेकं।
प्रसवा होत्सवादिने यउत्सवो वर्द्धमातसंज्ञकः। पौर्णमासी प्रेतसंबंधि
कर्ममावास्या प्राद्वं ववर्जयित्वा। हरीतः अधिमासे न कर्तव्यं
प्राद्वमाभ्युदयंतप्या। तस्यैव कर्म यत्का म्यं वत्सरात्प्रप्यमाहो। का
म्यमपि कर्म मलमासे नारंभेत्। वत्सरात्प्रप्यमाहते। प्रप्यमसं
त्सरं विहाय आभ्युदयिकं मलमासेन कर्तव्यं। प्रप्यमेतु संवत्सरं
लमासे प्राप्ते सपिंडीकरणं विहितं। तदुत्तरदिने यदाभ्युदयिकं विहितं
तन्मलमासेपि कर्तव्यं। यथेभक्तं। भ्राता वा भ्रातृपुत्रो वा सपिंडः।
शिष्टा एव वा सहपिंडं क्रियां कृत्वा कुर्यान्भ्युदयिकं ततः। इत्यत्र वाके
भ्युदय शब्देनाभ्युदयिकं प्राद्वं विभागप्रकरणो विष्वरूपाचार्य
राव्याख्यातः। तस्या। सपिंडीकरणं हूँ याकिं विष्टाद्विकं चैव इष्टं

ति० वायादिवाहृत्तन्त्रकुर्यान्मालिह्लुचे'तस्याऋष्यप्रंगम्राह। संवत्स१
५० राविरेको'वेमासश्चैवत्रयोदश। अस्तराणां मासोसो तस्मादेवविग
हितः। तस्मात्रयोदशेऽष्टाद्वन्कुर्यान्नोपनिश्चते। तस्मात्रयोदशे म१
लमासेऽष्टाद्वन्कुर्यात्। न्ततमपिपत्तोतोपतिश्चते। एतच्चप्रतिसां
वत्सरिकविषयं। यस्याह्व्याघ्नः। वर्षवर्षेत्तयच्छाद्वन्मात्तापित्रेऽर्घ्या
हति। मलमासेतन्त्रकार्येव्याघ्नस्यवचनंयथेति। अत्रेके। तस्मात्र
योदशेऽष्टाद्वन्कुर्यान्नोपनिश्चते। इतिपठन्ति। व्याचक्षतेचैवमिदं।
यत्रयोदशंयन्मलमासेमासिकंप्राप्ते। तन्मलमासेतत्कार्यमिति।
अमावास्याऽष्टाद्वन्त्रयोदशमपिमलमासिकार्यत्तान्प्रतीदं
कृतव्यं। किंतत्रयोदशंमासिकंकेनवाक्वनेतन्त्रप्राप्तिमिति। मा
सिकविधिवचनेषुतावेदेकत्रएकादशमासिकानि श्रूयन्ते। अष्टमेका
दशेचाद्भिद्वितीयंद्वादशेहनि। तृतीयंन्यतचरामासंत्यूनसंवत्सरा
द्विके। मासिकानिदशेकंचप्रेतऽष्टानिषोडशेत्यत्रवचनात् अ
परेच'षणमासिकाद्विकेऽष्टेस्यानांपूर्वकदेवते। मासिकानिच
कीयेतुद्विसेद्वादशस्वपीत्यत्राद्विकेस्पृष्टकृग्रहरागभावान्द्वाद
शेकृतं। पूर्वास्मिन्वचनेऽष्टाद्विकस्यस्पृष्टकृग्रहरागत्पेकादशमा
सिकानीत्याभिहितं। कृतंचैतन्। द्वादशमासात्मकत्वात्संवत्सर

स्यद्वादशमासाः संवत्सरस्येति श्रुतेः। एकोऽदिष्टं कर्तव्यं प्रतिमासं
तत्संवत्सरमिति वचनात्। प्रतिमासं विहितानि मासिकानि द्वादशैव भ-
वंति। त्रयोदश्यां तु मासिकं तद्वापि विधीयते। न च लोके प्रासिद्धं। वै-
शाखादि मृतस्य ग्रहणमासिकं ज्येष्ठादौ केव भवति। तन्नास्मिन्नेव।
मृतमासे पुनरास्मिन्नेव शारवे शुद्धे मलमासे वा प्राप्ते द्वादशभिर्दमासि-
कं भवति। न त्रयोदश्यं मृतस्त्रयोदश्यमासिकस्य संभवोऽपि वास्ति।
कुतस्तस्य मलमासे प्रतिवेद्यः। वैशाख मृतस्य अन्यास्मिन्नेव शार-
वे पूर्वमेव मलमासे सति यत्प्राप्तं मासिकं तद्वादशमास्येव नवतीति
न कचिन्नयोदशस्य मासिकस्य संभवः। अमावास्या प्राद्वं शारव-
मृतस्य द्वादशाहेतुतस्य पिंडकरणास्य तस्य वैशाखा मावास्यायां।
ग्रहणं संभवति तस्मिन्नेव शारवे तत्र त्रयोदशं नवति। तच्च देवनां त्या-
मासिकमपि द्वितीये त्रयोदशं नवतीति मन्यमाने त्रयोदशं मासि-
कं क्वचनेनानि विधीयते। न अमावास्या प्राद्वमिति विवेचितं। तस्मात्त्रयो-
दशे प्राद्वं न कुर्यादित्येवं ग्रंथान्तरं दृष्ट्वा कस्मीरादि पठितपाठो न्यायान्।
तस्मात्त्रयोदशे प्राद्वं न कुर्यादिति संक्षेपे। इति। कस्यचित्पाठः। सोऽपि
प्रमादपाठ एव। प्रदीपग्रंथे हरिहरग्रंथे च लिखिते न कुर्यान्नोपाविष्ट-
त इति पाठेन चिं संवादान्। व्यासवचन विरुद्धार्थश्चेव पाठं यैः नातक-

ति. श्रीणि यज्जुह्वं दर्शश्चाहं नयेवच' मलमासे पितृत्कार्यं व्यासस्य वचनं य
 ५१ या। अने ते तु तये मलमासे पिश्राहस्य विहितत्वात्। मासद्वये प्रवृत्त
 ध्येन संक्रांतिर्न यदा भवेत्। प्राकृतस्तत्र पूर्वस्यादधिमासस्तथोत्तर
 इत्यस्माद्वचनाद्यास्मिन्ने यदा दोमासावसंक्रांतौ भवतः। तदा वै
 परित्यं। पूर्वो मासः प्राकृतः शुद्ध इत्यर्थः उत्तरोधिमासः अधिमा
 ससंक्थितो विधिनिषेधाः उत्तरस्मिन्मासे भवतीत्यभिप्रायः। ज्यो
 तिसिद्धांते॥ घटकन्यागते सूर्ये दृष्टिके वाथ धान्विति। मकरे वा
 प्यकं भेवाताधिमासो विधीयते॥ अस्यार्थः॥ घटस्तलादिबुरा।
 शिबुकं भांते बुां स्त्रते बु। सूर्ये अधिमासस्य संभवो नास्ति। भाद्र
 पदमावास्यायां कन्यागतं सूर्यो भूत्वा अन्यामावास्यां विलंभ्य
 प्रतिपदि द्वितीयं वातलांगच्छति। तदा श्विनोऽधिमासो भवति।
 कन्यागते सूर्ये चोडशदिनाति श्राद्धं प्रति विद्यमानोऽपि मलमासो
 नास्तीत्यर्थः। कन्यासंक्रांति ति मितातां श्राद्धानां चोडशदिवसे।
 धुनौ मिति कत्वात्। नो मितिकस्य श्राद्धस्य मलमासे धितप्रतिषे
 धः॥ यस्याह प्रजापतिः। न कुद्यान्त्रिंशिके मासे काम्यं कदाचन। मु
 त्कावे मितिकं श्राद्धं तद्विन्ने ककीर्तितमिति निमित्तत्वं च श्राद्धं प्र
 तिकन्यासंक्रांतेः प्रशस्यते। कन्यागते सवितरित्याहानि तयो

दृशा। क्रतुभिस्तानितल्ल्यानि पितृरागं दत्तमक्षयमिति मलमास
निर्यायः॥ इति अनंतमभट्टकृतास्ति पितृरागं समाप्तः॥ अथ संक्रां
तिनिर्यायः॥ नवदेवीपुस्तको। द्वादशेश्वरसमाख्यांतः समाप्तं संक्रां
तिकल्पना। सप्तधासान्नवोद्भव्या एकेके वयस्याष्टराड। प्राचास्या
यमर्थः। संक्रांतिकल्पना। संक्रांतिभेदाद्वादशेश्वरमेखायोमीतां
नाः समाख्यांतः तेच संक्रांतिसामान्यसंबंधेन विहितानां कर्मसं
माः साधारणा इत्यर्थः। उत्तरार्द्धेऽप्यर्थः। साधुनः संक्रांतिरेकेके यप्र
त्येकमेव मेखादिसप्तवोद्भव्या यस्याष्टराड। मंदा मंदा किनी ध्वांती घोर
रूपामहोदरी। रेतसी मिश्रितो चैव संक्रांति सप्तधान्तप। अष्टकाग्र
ह्यांश्चाहमन्वाहयंच सर्वदा। कर्तव्यं सत्तनां विप्रैरित्यब्रवीत्यरा
शरः। तत्तत्र विष्णुसंबंधेतीयतज्जाता मंदादिसंज्ञाभागभवति। तद्
र्शयति मंदा ध्रुवविज्ञेयामृदो मंदा किनी तप्या। क्षिप्रध्वांती विजा
नीया दुग्धे घोरा प्रकीर्तिता। चरे महोदरी रेत्या क्रूरैरुक्षे अशक्षसी।
मिश्रिता चैव विद्यामिश्रि। रुक्षे असंक्रमे। अमी यवचता वामय
मर्थः। संक्रांतिकल्पना संक्रांतिभेदाद्वादशेश्वर। विहितप्रतिषिद्धं।
कर्मसत्त्वाः साधारणा इत्यर्थः। ध्रुवाणीति त्रीराफत्तरशोहिणी
च मृदुत्य मुराधा चित्रारेवती मृगशीर्षश्चित्राणि हस्ताश्रिती।

ति. पुष्पस्य उग्राणि पूर्वा त्रयं भरणी मघा च। चराणि पुनर्वसु अवरा धति
५२ द्या स्वाति शतभिषगिति। कुरारि मूलज्येष्ठा श्लेषा मिश्राणि।
कृत्तिका विशाखा च। अर्कादि वारेष्वपि मंदोदिसंज्ञा ज्योतिशास्त्रे
श्रूयन्ते घोर के कूर तदत्रैर्द्विर्दो तप्रतार के मे होदरी चरे भूमि मे त्रैर्म
दा किनी बुधे। महागुरो ध्रुवेर्द्वे स्ते मिश्रे मिश्रा भृगो मन्त्रा राक्षसी दा
रुगो मंदे संक्रांति सविता स्मृता। उभययोगे दृष्टा दृष्ट्वा दुल्यं भवति।
मिश्रे मिश्रं फलमिति मंदोदीनां दृष्टफलमाह। मंदोदियेषु विज्ञे
यात्रेया मंदो किनी नृपे। द्वांदी वैशेष्ये विज्ञेया घोरा शूद्रेषु मप्र
दा। महोदरी नवोरा रां शोडिका नां जया वह राक्षसी पुष्प
दीनां ये चान्ये कूर कर्मिणाः। सर्वेषामेव कारुणां मिश्रिता भूति
वर्द्धिनी। वेला विशेषे फलं विशेषमाह। नृपा पीड्यंते च पूर्वाह्ने
मध्याह्ने तु विजोत्तमाः। अपराह्ने नृपा वैश्या शूद्राश्चास्तमिति र
वो। पिशाचा सप्रदोषेन शूद्रात्रे न राक्षसाः। शूद्रात्रे न पीड्यंते न
रनर्त्तकाः। काले तु संक्रांतिं हंति गोस्वामिनो जनान् हंति प्रवर्जिता
न सर्वान् संध्या काले न संशयः। नृपा संक्रांतीनां महदृष्टार्थं युक्त
मस्युप एयं कालविशेषमाह। अनीनानागतो भोगा नाशः पंचद
शा स्मृताः। पुराय पापविभागे न फलं देवी प्रयच्छति। देवी संक्रांतिः।
व्यतीते

मंदादीनां पुनः प्रापन्नमं विशेषमाह। त्रिचतुः पंचसप्ताष्टनवद्वादश
एव च। क्रमेण घटिका हेतास्तत्परायं पारमार्थिकं। पारमार्थिकं वा
स्तव इत्यर्थः। अनु च। समयेन क्रतुर्मासपक्षाहादि क्रमेणानु। स्थूल
क्ष्माविभागेन देवी सर्वगता विभो। देवी कालगता वत्सल यथा प्रदत्ता
प्रकीर्तिता। सा यकी सर्वकामानां महा भयाविता शैली। एक धाय
कृतकर्मकोटिकोटिगुणां भवेत्। धर्माऽऽस्विज्जिह्वा युराज्यपुत्र।
सुखादयः। अथ धर्म्यद्वाधि शोकादिविषुवा यतसंनिधौ विषु
वेषु यद्वा प्रदत्तं भवति च त्वयं। एवं विष्णु पदे चैव वडशी निमस्वे
षु च। अयनेषु विकल्पे यतन्मो विगदित प्रराडु। यावद्विंशतिक
लभ्यतास्तत्परायस्तत्परायरो। निरंशो भास्करे दृष्टे दिनाति दंति।
नै- रायरो। अयमर्थः। विषुवत्यादि दशसंक्रांतिषु म्रादवत्ते च
दशादि घटिकात्मके पुराय कालेन पदान्नातत्तत्पराया हा माद
वर्जा म्रादिना पुराय विशेष भुक्ता अयतदये पुराय काल विशेष
यमाह। अयनेषु यो विकल्प इति। तत्तत् प्रराडु। निरंशो भास्करे दृष्टे
इति। धनुस्त्रिंशं शाह हि भूते भास्करे दृष्टे मंगि। तशास्त्र दृष्ट्या दृष्ट
इत्यर्थः। एवं संज्ञायमान उत्तरायन काले सति यावद्विंशतिकला।
अयनेन विंशति घटिका भुक्ता यतदोर्तित्यसंबन्धात्। तावद्विषुवत्या

ति. दिदशाससंक्रांतिषु स्नाननर्पणादेव पूजा जपहोमप्राज्ञादिना य
५३ त्पुरायफलमक्तं। तत्पुरायं सर्वज्जरायते स्नातकजपदोदिताप्रा
प्रयादित्यर्थः। नुस्याद्दे। नुप्रतदिनां नेदक्षिरागायनश्रुति। देवस्यो
त्तरायनस्यांते। अयनैर्दक्षिरागत्रिदिवा तासु त्रयस्त्रिंशत्तमिति पुरा
शोक्चनान्। मित्युतैत्रिंशं शोविंशतिघटिकावशेषे सन्नियडुत्त
रायनकाले स्नानजपादिना यत्पुरायं फलमक्तं। जहृदक्षिरागयनेपी। फल
तिविकल्पः। विशिष्टकल्पो विकल्पः विशेषो वेत्तियन्नुशान्तान्।
पेनोक्तं। अथ क्विषोडशविंशत्यानाद्यः पञ्चाश्वयोडश। कालः ११
रायोर्कसंक्रांतौ विद्वद्भिः परिकीर्तितः। संक्रांतौ याति दत्ताविहव्य
कव्यानि दातृभिः। ज्ञानी नित्यं ददात्यर्कः पुनर्जन्मैर्जन्मति। अत्र
दावंतेषोडशघटिकामेकोभोजः। सदीर्घाहमिषायेराविरो गउ
धः। ज्ञाव्यालेमपि। संक्रांतौ पुरायकालस्योडशोभयतः कलाः। चिं
डसूर्ये परागे नृयावदृष्टनिगोचरः। यच्चैत्रहसंक्रांतौ पुनरयमहं
रुद्रस्तप्रकीर्तितः। शक्तिर्गोरां। सर्वत्र गोराकाले तु कर्मचोदिताया
चरेत्। शक्तिगोराकालोपि स्नानदानादिविधिनात्। तद्विषयामि।
न्यामपि अविरोधः। अतो दिवो ज्ञाता स एषा स संक्रांतिषु उभयपंच
दशयोडशघटिकात्मकः पुरायकालो ग्राह्यः। उत्तरायने चान्ते विं१

शान्तिघटिकात्मको मुख्यो भागो ग्राह्यः । दक्षिणा यने घटिकात्मका
 कालभागः संक्रांतिकालात्पूर्वमेव ग्राह्यः । तस्यामंदादिसंक्रांतिविशेष
 धेषु त्रिचतः पंचसप्ताष्टदशद्वादशाप्यवेत्यत्रोक्त उभयप्रतिचतः पंच
 वघटिकात्मकं कालोति प्रायतममत्वेन यायाः सन्निहितानां अः
 स्तासां प्रायतमो स्मृताः । इति वचनाच्च सन्निहितत्वेन ग्राह्यः । ^{यज्ञात्} लोका
 क्षिणा । याम्यायने विष्णुपदे तथा देवतायतं विष्णु कर्त्तु मध्ये ।
 वदंत्यतीतेषु शीतिवक्त्रे महर्षयः खल्वयने च सोम्ये त्रिंशत्कर्वट
 केनाहो मकरे विंशति स्मृताः । कर्त्तमानेन तुला मेखेनाहस्तभय
 नोदशः । इत्यादीति वाक्यानि द्विवेदादशस्वापि संक्रांति युजात् ।
 सज्जादिमध्यावसाने भोगपर्याय प्रायकालप्रतिपादकानि प्राय
 तमत्वाभिप्रायेण पुनरुभयत्र प्रायकालनिषेधपरानीत्यन्वयं
 मिति । अथ रात्रौ सर्वास्तरविसंक्रांतिजाता सविचारः प्रसूयते त
 दादेवी पुराणो भ्रमसंश्रयो र्द्भरात्रे चेदुदये सप्तपये पितृ । माना र्द्भरास्क
 रे पुराणे मण्डो शिखरीदले इत्यस्यायमेव अर्थः । विद्यादिरव्यस्तमन
 कालहर्द्दघटिके कान्तरा र्द्भरात्रात्पूर्वं उदये देवदिनोदये किन्तु मकरा
 दिवद्वा शिप्रकृतत्वाच्च विसंक्रमेण गयतो मकरादिषट्संक्रांति युजा
 तास्वित्यर्थः । अतो रव्यस्तमनाहर्द्दघटिकान्तरा र्द्भरात्रात्पूर्वं मकरा

माना-

वि- दिक्कर्कादिषु द्वादशास्वपिरविसंक्रमरो जास्मिन्नेव भास्करे पूर्वदि
५४ तार्द्धावसाने दित ^{सार्द्ध} सार्द्धसप्तममूर्त्तलक्षणां पुरायमित्यर्थः। चेद्य
दिष्टटिके काधिकार्द्धरात्राद्द्विभृष्टो शर्वरीदले इत्यनुदितमादि-
त्ये सति मकरादिकर्कादि द्वादशासंक्रांतयं स्फः। तदा परस्मिन् दिने
पूर्वादिनमात्रा ^{सार्द्ध} सप्तममूर्त्तलक्षणां पुरायमिति। देवोत्तरकोत्तवि-
वृतवान्। अर्द्धरात्रे त्वसं ^{सं} पूर्वदेवा पुण्यमवागन्तं। संहरां मुभयोर्ज्ञेयं कम-
तिरेके परे हति। अस्याथयमेवाप्यः। रव्यस्तमाद्द्विष्टटिका नूना
स- अर्द्धरात्रान्पूर्वमकरादिकर्कादिष्वपिराशिषु सूर्यसंक्रमे सति अना-
गतसंक्रांती कालान्पूर्वपूर्वादिना ^{सार्द्ध} वसाना ^{सार्द्ध} पुरायका लाहमि-
त्य- नैर्थः। संहरां मुभयोर्ज्ञेयमिति मध्यरात्रलक्षणा मूर्त्तमध्योयदि
द्वादशास्वपिरविसंक्रांतिषु जाना स उभय दिनेषु वस्तुमारास्पत्य
क्तवाक्यवस्थानादितमात्रा ^{सार्द्ध} पुरायं। उक्तं च। जवालिना। प्रादो पु-
रायं विजानीय। अथ भिन्नातिथिभवेत्। अर्द्धरात्रे वृत्तीने न विज्ञे-
यं वा पारि हति। अर्द्धरात्रे न संहरां द्वादशासंक्रमते रविः। तदा दितद्वयं
पुरायमुक्त्वा मकरकर्कटौ। अस्यायमर्थः। यदा मध्यरात्र समये द्वा-
दशराशीनां मध्याह्नकस्मिंश्चिद् शो रविः संक्रमति। जास्मिन् सं-
क्रांति समये यांति चिरस्मि। सा चेत्पूर्वादिनव्यापिनी तदा प्रादो।

पूर्वदिनावसानं पुराणं। अथ यो परादिव्यापिनी तदा परादिन पुराणं न
पुर्यदा द्वितीयादूर्ध्वरेः संक्रमः स्यात्। तदा द्वितीयेव दिवसे तान्नित्यभा
वे पि पुराय कालस्थानं। यदा वसंस्पर्शमिध्या रात्रि समये संज्ञाज्ञ संक्रां
ति समयं काले याति धिरस्मि। सत्वे तत्पूर्वदिनोत्तरादूर्ध्वद्वितीयादि
न एवार्धचव्याप्तौ ति मकर कर्कट को हित्वा सर्व संक्रांतिषु दिन
यं पुराणं भवति। पित्ये कर्मणि। पूर्वदिनं देवेषु परदिनमिति। पूर्वार्द्धो
वेदेष्टा तान् मध्यं दिनो मनुष्याणां अपराह्णं पितृणां मिनिष्कन्तेः।
नत्र मकर संक्रांतौ परादिनादूर्ध्व पुराणं कर्कट संक्रांतौ पूर्वमिति।
व्य-ग्राह्यः। अतिरेको परे हनीति घटिकैकादिक मध्य रात्रादूर्ध्व
सर्व संक्रांतिषु परदिने पूर्वदिनमानादूर्ध्व पुराणं नित्येवं विद्योऽर्थ
गृह्यमाणो नादय पञ्चता। काश्चिद्भ्रष्टा जन्मना चिंदेत यदा भोगं
पूर्वरात्रि परे रात्रि क्लीयत्वा न्यामित्यस्य तिथि वारं समाश्रयेत्।
यत्रोत्तम यत्रोत्तमः स्यात्। पूर्वरात्रि परे रात्रि। पूर्वरात्रि श्रयेद्भोगव्यती
ने चोत्तम रात्रो धर्मश्रुतिरपि। आसन्न संक्रमं पुराणं दिनादूर्ध्वत्वात्
दानयोः रात्रौ संक्रमणो भावा विषुवत्पथे दिवा। यायाः संविहि
तावाद्वा स्नात्वाः पुराय न मा स्मरताः। रात्रौ नानोः सूर्यस्य सयवादि
पूर्व संक्रांतिषु संक्रमणो संक्रांतिकात्वा सन्न दिवा दिनादूर्ध्व पुराणं तत्र

नि- विसंनिहितिसंनिहितेन नाडीनां पुरायतमत्वं ७ रायनरत्नं पुराय
५५ मिनि। यच्च साविध्योत्तरै। अर्द्धरात्रिकया न्यूते यदा संक्रमते रविः।
नदा पूर्वदिनो भागः कालान्तीने परे हति। विषुवेषरा मुहूर्त्तं स्थात्
मुखद्वयं। तथा विसृपदा त्रीणि पुरायानि कवयो विदुः। यदपि धनुमी
त्रावति क्रम्य कत्याचमिषुतं यदा। पूर्वापरविभागे न रात्रौ संक्रम
ते रविः। दिनान्ते पंचनाड्यस्य पुराया प्रोक्ता मन्त्रीभिः। उदिते च त
था पंचदैवेषु च कर्मणीति। तत्पुरायतमा पेक्षयेत्यविरोधः।
अन्यत्राप्युक्तं। अर्द्धरात्रे कला हीति संक्रान्तिर्यदहर्भवेत्। तदहः
पुरायमिच्छंति गर्ग गालवगोत्तमाः। पूर्वाचिदहर्भवेत् संक्रान्तिर्यद
हर्भवेत्। तदा दिनद्वयं पुरायं। मृत्का मकरकर्कटौ। भविष्यत्यय
ने पुराया त्रिंशद्देवा हि दक्षिणो। अन्तान्ते उत्तरे नाड्य इति प्राहुः ७ रा।
विदः। पुराया विषुवती प्रोक्ता दशार्द्धादशपराः। घटिका पुराय
कालसैः स्नानदानजपादि विधि। एतान्यपि वाक्यानि देवी पुरासा
जावाला दिवा कान्तामनुसारेण व्याख्यायानि इति। नारदीयेऽपि।
अयतं दिनभागार्द्धकालां षोडशसंक्रमे। अर्द्धदक्षिणो भोगो व्य
तीते चोत्तरायने अत्रापि पूर्ववत् व्यवस्था कार्याः। अवसवसैरिति ७
राया दिवा केो निशा यामयययेनप्येतररविसंक्रान्तिषु च रात्रौ भो।

॥ स्यान्निधिद्वत्वात् तद्वैतनो गतिरिति सिद्धं । तन् । रात्रौ स्नानं कुर्वन्ति
दानं चैव विशेषतः । नैमित्तिकं न कुर्वन्ति स्नानं च रात्रिषु । यः
ज्ञेयवा हे यात्रायां तस्याः प्रसक्तं वाचते । दानात्तेनातिशयस्तानिरा-
त्रौ देवास्तथेति । मृहस्योद्वाह संक्रांतिव्यापत्तिप्रसवेषु च । श्राव-
रोचेति दासानां रात्रौ दानं प्रशस्यते । तस्याः । रात्रिर्दर्शनसंक्रांति
विवाहस्य यद्विषु । स्नानदानादिकं कार्यं निशिकाम्यत्र ज्ञादिषु ।
इत्यादीति समत्वादिवचनातिरात्रावपि संक्रांतिनिमित्तमोग-
प्रतिपादकानि नान्यर्केतरसंक्रांतिविषयाणीति । उक्तं च । छंदो
॥ परिशिष्टे कात्यायनेन 'श्रुतिर्देधं यन्नस्यान्तत्र धर्मादुभौ स्म-
रौ । स्मरति देधेन विधयः । कल्पनीयः पृथक् पृथक् । इति क्वचन
व्यवस्थितो विना । सोमभोमादिष्वपि संक्रांतिषु च पुरायकाल-
स्योक्तत्वात् । तस्याः दानधर्मः । ज्ञेयमिति नोक्तं । तत्तत्र राश्योः रपिसंक्र-
मे स्पर्वाक्चूरत्रापि रसेन्दुनाद्यः पुरायास्तथ्येन्दोस्तु धरापलेर्पुगेणै-
कनाडीमुनिभिः श्रुतोक्ता । नाद्यश्चतस्रः फलाज्जस्य बुधश्चान्ति-
सुपलविश्वयुक्ता । अश्वधाघिनाद्यः पलसप्तयुक्ता । गुरोश्च अश्वत्रे सफ-
लाश्चतस्रः । द्विगुणे नाद्यः पलसप्तयुक्ता । शनैश्च अश्वपि हिता-
श्च पुराया । अर्घ्यतमध्ये जपहोमकुर्वन् वासो निसुरे रधामं ॥ इत्यादि

नि. वचनैरर्केन संक्रांतिविषयता निश्चीयते। यत्तस्म्यन्तरं क्वचनं पु
 ५६ त्रान्तन्मतिर्योगे च न न्यासंक्रमणो रवैः। राहो स्फुटं दर्शितुं नो
 प्रशस्तानां न्ययाति शोति। तदुत्तरभोगादि वेदनात्ता सरवि
 संक्रांतिषु कथं चित्प्रमादादिना स्नानाद्यकरणीयमात्रायापि
 गौरागच्यतानित्यकर्मकसंक्रांतिमिति स्नानदम्नादिपरमिति।
 उक्तं च। स्मृत्यन्तरे दिनोदितानि कर्माणि प्रमादाद्भ्रूलितानि
 निवृत्तिशाय्याः प्रहरं यावन्तानि सर्वाणि कारयेत्। तस्यासा
 ददापुराणोप्युक्तं। दिनकर्म दिनसर्वकर्तव्यं यदि तद्दिने। तैव सि
 धिर्भवामोति तदा रात्रौ विधीयते इति। स्मृत्यन्तरेऽपि सर्वत्र गौरा
 कात्तेन कर्मनिर्दिष्टमाचरेत्। न मुख्यत्वेनेत्यत्र वयं। ४५ यच्च
 त्कोश्रिदा पुनिकैरुक्तं। अस्तगते यदा सूर्ये रुषे जातिदिवाकरः।
 प्रदोषे चाह्मरात्रे वा तदा भोगः परेहनि। तदेतद्भवत्तद्वयमन्यविमि
 रक्तिर्देवी पुराणादिवा। केविकुध्यमानमना दरशीयं। इति।
 अथवायमर्थः। बोधमानविकल्पयोरपि पाणि विस्मरणात्।
 यदा अस्तगते प्रदोषे वा मकरसंक्रमे पूर्वदिने पुरायं तथाह्मरात्रेऽपि
 द्वितीयादिने पूर्वदिनाह्मरात्र्यामिति न्ययान्तिव। त्रिंशत्कर्कटकेना
 ताड्यो मकरे विंशतिस्तथा। कर्तमानेन ह्यमेवेनाऽसूभयतोद

शुभ। अर्वादिषोडशानां द्युस्त पञ्चश्रेवतषोडशः। कालः पुरायोर्कसं
क्रान्तिस्तानदातनपादिषु। युगांतेषु भविष्याश्च षडशीतिमुखे
युवकलीरे विंशदेवाद्या मकरे त्रिंशदुत्तरा। एता निवाक्यानि
दिवा संक्रान्तिविषया रागिभ्यो विरोधः। अक्षिचंद्रा त्रियुगं स्याद्वा
त्रो चेद्वासरद्वयं। संक्रान्तिं पक्षरागीते यादाता ध्यायते कर्मसु। त
द्यन द्वयविषये अथ यततदंगदानादिकर्मविषयं वेदितव्यं
मिनि। अथ सकल वाक्यपर्यालोचन ध्यानिर्गतिर्यः सखप्रति
पत्तयेकप्यते। मध्याह्नकालस्तस्य मकरसंक्रमरोत्तया षड
शीतिमुखीनां मिथुनकन्याधनुर्मीनभ्रजनीनां च संक्रमरोत्तवं
दितमानां पुरायः परं दिनमानां पुरायः तत्रापि संत्रिहित
ताडीनां पुरायः मत्वं मंदादि संक्रान्तिभेदेन त्रिचन्द्रः पंचादि घटिका
त्मको विशेष पुरायकालः पुरायतमत्वेन ग्राह्यः। तत्रैव चेद्दीरा
यमं तस्या विष्णुपदीनां मध्याह्न वषासिंहवृश्चिककुंभप्रभृतीनां
काचित्संक्रान्तिर्भवति तदादिनोत्तरां पुरायं दिनपूर्वां पुराय
तं संत्रिहितं पंचपंचघटिकातां पुरायते मत्वं। मंदाद्युक्त विशेषकालः
पुरायपुरायतमः। तत्रैव चेद्द्विवद्वयं तलामेष संज्ञं भवेत्। तदा पूर्वदि
नाद्भ्रमं तं च पुरायं। तत्राप्युक्तं भयपक्षोपि दशदशघटिकाः। पुराय

त्रि. तराः। अन्ती वसन्ति हिताः पंचपंचघटिकाः पुरायतमाः। मंदादि
 ५९ विशेषोक्तकालः पुरायपुरायतमाः। तथादिनोदयादारभ्य
 प्रथमादितीयादिघटिका मारभ्य मकरसंक्रमेत्तथा। षडशीति
 मुरवीनां चरविसंक्रमणे तदा पूर्वाघटिकाः सर्वाः पुरायाः। उत्त
 रा सर्वापि प्रस्तमये यावत्तु रायतराः। संतिहिता संतिहिताः
 पुरायतमाः। मंदादिषु पुरायकालः पुरायतमः। यस्तित्रेवय।
 दिनत्रेवदतिरा मयमाविश्यपद्यो भवेत्तु। तत्रोत्तराः सर्वा घ। यः
 टिकाः पुरायाः। पूर्वाः पुरायतमाः मंदाफक्तघटिका पुराय पु
 रायतमाः। अत्रयतो न्तरे विशेषो ग्राह्याश्च। तत्रेव चेत्तुला मेघो
 तदोभयतानि संतिहिताः पुरायतमाः। तदुत्तरा पुरायतरा ततो
 फत्तरा रायाः। मंदादिभेदे तत्राः पुराय पुरायतमाः एवमप
 राङ्गिषि एकदिनादिघटिका विशेषादि तजानानां मकरा
 दिकर्कादि संक्रांतीनां विद्युवती साहितानां च पूर्वदिह परी
 त्येत भोगो नयप्या। तत्परिकल्पनीयम्। तद्यप्या। दिक्स
 त्योत्तराद्रिमध्ये पाश्चात्ता घटिका एकद्वेत्रादि समये प्राप्ति
 लो लो मक्रमेरा संक्रांतिषु षडशीति मुरवस्व त्रवेयुः। तदा
 पूर्वाघटिकाः सर्वाः पुराया उत्तराः पुरायतराः संतिहिताः

१ रायतमाः। मंदादिविषयोक्ताः १ रायतमाः। यदि च। तत्रैव दत्तिरा।
 यतं विष्णुपक्षो वा संक्रांतयः स्फः। तदोत्तरा सर्वाद्यटिकाः १ रायाः।
 पूर्वाः १ रायतमाः। संत्रिहितां संत्रिहिताः १ रायतमाः। यदि तत्रैव न
 लामेखो स्थानांतदो मयतो निसंत्रिहिता १ रायतमाः। तत्र उत्त
 राः १ रायतमाः। तदा तंतरद्यटिका १ रायाः मंदाद्युक्तद्यटिकाः
 १ रायतमाः १ रायतमाः। एवं दिवैव भोगो मुखगो रोज्जेन पस्वि
 नीयः। यतो रज्जो भोगा भावान्। अथ रात्रि संक्रांतीनां सिद्धां
 नः। अस्तादुपरि मध्यम मुहूर्तान्ति एवं मकर कर्कादि द्वादश स
 पि संक्रांतिषु रवि संक्रमणो सति सर्व किं दिनेन गतं दिनमा।
 नाद्रं पुरायं॥ पूर्वदिनोत्तराद्रं मिनि तत्रा पुत्तराद्रं मध्ये किमस्त
 काल संत्रिहिताः १ रायतमाः। उत्तरायं च १ रायतमा तदुत्तरजा
 १ रायाः। मंदाद्युक्तो विशेष कालः १ रायतमाः। केन मध्य रात्रा
 द्रं मकर कर्कादयो रवि संक्रांता स्फुल्लतदा म्रनयेव व्यवस्था
 या परदिने १ रायकालः। यं मध्ये मकर कर्कादि द्वादश संक्रां
 तीनां मध्याह्नक विद्वानि। तत्र च संक्रांति काले यो निश्चि
 स्ति। सा चेत् पूर्वदिनी तत्राद्रं व्यापिनी लभ्यते। तदा तत्रैव पूर्वादि।
 नाद्रं पुरायकालः। तदादिने पूर्वाद्रं व्यापिनी तिदिनी मरै संहितः सं
 ययु तदोत्तर पूर्वाद्रं पुराय

नि० त्रिहितापेक्षया पंचपंचषट्काः पुरायत्तमः पुरायत्तराः ॥ ७
५८ रायाश्चान्नदानादिविषयेवेदितव्याः ॥ मंदादिविशेषप्राप्य
तमत्वेन सर्वत्रग्राह्याः ॥ अथ नक्षत्रप्रत्यक्तु अधिककालविशे
यः सर्वत्रग्राह्य एव ॥ यदा च मध्यरात्रि मूर्तमध्ये संक्रांतौ वर्तमा
नायां तत्र याति पृथिवी वर्तने स चैतत्पूर्वदिनां द्विभ्यामिति ॥ तयोत्तर
दिनपूर्वा द्विभ्यामिति तत्र मकरे उत्तरादिने पुरायं ॥ प्रथमं मूर्त
तं पंचकं पुरायत्तमं ॥ द्वितीयं मूर्तं पंचकं पुरायत्तरं तृतीयं मूर्त
तं त्रयं पुरायं ॥ क्षिराणां चैव पूर्वदिनं पुरायं ॥ संतिहिता मूर्त
पंचकं पुरायत्तमं ॥ तदुत्तर पुरायत्तरं ॥ तदुत्तरं पुरायं ॥ मंदाद्युक्तो
विशेषः पुराय पुरायत्तमत्वेन ग्राह्यः ॥ पश्चात्त्य सर्वसंक्रांति
षु ॥ उभयादिनोपि पुरायकालः ॥ पित्र्ये पूर्वदिनोत्तरा द्वि पुरायका
लः ॥ दैव्ये परदिना द्वि पुरायकालः ॥ पूर्वाक्षौ दिवा अत्र पराह्णः पित
रक्षति श्रुतिः ॥ अत्रापि संतिहितादिना पुरायत्तमः पुरायत्तरं प
ुरायकालः ॥ यस्यायोग्यं योजनीया ॥ मंदादीनां च विशेषा बोद्धव्याः
॥ इति संक्रांतिनिर्यायः ॥ अथ युगादीनां निर्यायः ॥ तत्र ब्रह्म पुरा
णो वैशाखे शुक्लपक्षे तृतीयायां कृतं युगं ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे तृतीयायां
वसुदेवनि ॥ अथ भाद्रपदे कृष्णे त्रयोदश्यां तद्व्यापारं ॥ माघे वा शुक्ले मास्यं मघोर

कलियुगंतया। सूर्यस्य सिंहसंक्रांत्यामनकृतयुगास्यह। अथ वृश्चिकसं
क्रांत्यामंत। सनायुगास्यह। नैयश्च वृषसंक्रांत्यादापुरां तस्मै संज्ञया। न
प्याच कुंभसंक्रांत्या मंतः कलियुगास्यह। युगाद्येषु युगांतेषु ब्राह्मणमक्षयमु
च्यते। नक्षत्रयोगात्तु युगादीनां महत्त्वमभ्युपगच्छेत्। तप्याच। कृततृतीयावे
शाखे शुक्लायां शै। हिराण्युज्ज्वा। कार्तिके नवमी वैवत्रेता वाकरा संयुता। त्र
योदशी भाद्रपदे द्वापुरां पिता भिसिता। कलिः पंचदशी माघे कृष्णवास
वसंयुता। महायुगायुग। अत्रैतापुराण। नक्षत्रयोगाः। अत्रैतामं च दानं च।
ब्राह्मणमक्षयमुच्यते। युगे युगि वर्षशतेन वक्ष्यते। युगादिकाले दिवसेन च वेत्त।
अतः प्रयत्नेन युगादिवसं रेखुं दानादि समाचरेद्बुधः। अथ निरायः। अथ
कृतया। अथ युगादिकवयो विदुः। अथ पूर्वोक्तिके कार्त्तिके सौम्यापरा
क्रिके। अथ वचने पूर्वस्ति। अथ पूर्वोक्तः। अथ परमपराक्रः। अथ पूर्वोक्तः।
पराक्रः सौम्यापरांति वचनात्। मनुरपि। आह्वार्यते न दिनदि धैव विनजति।
यथा चेवाप यं पदः पूर्वपक्षादि शिष्यते नया ब्राह्मणस्य पूर्वोक्तः। अथ पराक्रोवि
शिष्यते। अतिरपि दिनभागं दिधैव द्योतयति। वसंतो ग्रीष्मो वर्षास्ते देवा
रुतवः शरत्पराहर्मेत शिशिरस्ते पितरो य एता पूर्वोक्तः। अथ मासः स देवा यो पत्नी
यते स्वपितरो हरे वा देवा रात्रिः पितरः पुनरुक्तः पूर्वोक्तो देवा अपराक्रो पितर
इति। आह्वार्य अतिस्मृति परारा वाकोर्दिधा विभाग एवोपयत्तः। तत्रा

निः पियुगादयः॥ कुनयकालित्योग संते। यतः कुनयस्याद्या घटिकाया
 ५८ पूर्वदिवावसासेवर्तते। शुक्लपक्षे तत्रैव श्राद्धारंभो विधीयते। कस्मपक्षे
 कुनयां न्यघटिकाया मपराक्षरूपायां श्राद्धमारंभरागीयं। उक्तं च। शुक्ल
 पक्षस्य पूर्वदिवा श्राद्धं कुर्याद्विचक्षराः। कस्मपक्षे परोक्षे नुरोहितां कल
 चयेत्। स्मृत्यन्तरेपि। पूर्वदिवा पराक्षे वा यदुक्तं यत्र कुवचिक। तस्यां कुर्वन्ति
 सद्भावेति प्ये स्तत्कर्मना न्यप्या। अन्यत्रापि। देवा पिष्ट मनुष्या रागाः।
 यः कालः कापितः श्रुतेः। तत्कालव्यापिनी ग्राह्या निधिस्तत्कर्मसि
 द्वये। तप्या। मन्वादे च युगादे च ग्रहरोचंद्र सूर्ययोः। व्यतीपाते तत्र वेद्युत्था।
 तत्कालव्यापिनी क्रिया। इति। अदथ तृतीयाया श्राद्धविशेषः। तदुक्तं भवि
 व्योत्तरे। कस्म देवेन पुरा महीदये पार्ष्वणि गासी न्दनि द्वितः। प्रियंवदः स
 त्पतो देव ब्राह्मरा एजकः। तेन श्रुतं वाच्यमानं तृतीया रोहिणी युता।
 यदा स्या दुधवारो रातदा सा स महाफला। अस्यां निष्ये। तय मपैति हुतं
 न दत्तं। तेन त्रये नि कापितामुनिभिस्तृतीया। उद्दिश्य यत्स रापिष्ट।
 व्येः न क्रियते मनुष्यैस्तत्राक्षयं भवंति भार त सर्वमेव। श्री पुरुषोत्तम पुराणे
 च। विस्मरुवा च। वेशाखे तृतीयायां शुक्लपक्षे दिवी श्वराः। तस्यां भव।
 नियदुत्तमस्तयं वसुधाधिपाः। अस्तय तृतीया प्रोक्ता। सर्वपापप्रणाशनी।
 जलमन्त्रं हियात्किंचित्कर्त्तव्यं रूपैमेव च। वस्त्रदानं महीदानं गोदानं निश्चो
 प्य=

^{राय}
 तन्माः। सर्वे न यतां यां निसन्त्यमेव मयेरितं। चतुर्थी संयुक्ताकार्या शुद्धासा
 ममवल्लभा। नृनीया सर्वलोकेषु सत्वेद्रोहिणी संयुक्ता। अहं मर्त्ये गमिष्या
 मिश्रुद्धायां देवसन्तमाः। मासनुद्दिश्य यद्दत्तं सर्वविज्ञातयं भवेत्। स्नानं दा
 नं जपो होमः स्वाध्यायः पित्र नृपरां। पित्र नृदिश्य तत्सर्वं मत्तया योप
 पद्यते। वारिधात्यः प्रदानव्यालम्बपान्नप्रस्तुरिना। द्विजेभ्यो विधिव
 देयाः पित्र नृदिश्य मानवेः। अत्रेदं नान्यं यं। यदा नृदत्तयस्त्नी यारो
 हिरागी नक्षत्रसंयुक्ता विप्रो यो बुधदिने कुत्तपकालव्यापिनी पूर्वस्मिन्
 दिने परास्मिन् दिने वालभ्यजे। तदा नृत्रे वा स्नानप्राज्ञादिकार्यं यथो
 क्तं। नारदीये वैशाखे शुक्लपक्षे नृनीयारोहिरागी युक्ता दुर्लभा बु
 धवारिणा श्रवणे नयया नयांगोरा विनायकोपे नारोहिरागी बुधसं
 युक्ता। पित्ररागां कुरुते नृदि देवातां नृयुक्ता मिति। यदा नृसूर्ये दद्यात्।
 द्वितीया कुत्तपकालव्याप्या वा स्थिता। तदुपरि नृनीयारोहिरागी नक्ष
 त्रयुक्ता च। बुधवारि भवति। द्वितीये दिने कुत्तपकालव्यापिनी नृनी
 या। रोहिरागी नक्षत्रसहिता बृहस्पतिनीलभ्यजे। तदा नृपूर्वा किं नृपरैव
 उक्तं च। नारदीये रोहिरागी बुधयुक्ता पिपूर्वविज्ञाविगाहिना। कुरुता भक्ता
 पिमां धत्तः पुण्यं पुरा कुरु मिति। यदि च निधिनक्षत्रं बृहस्पति उक्तं कुत्तपका
 लिनी नृनीया लभ्यते। तदा पिपरैश्च प्राप्तं तया चेत्तं। चतुर्थी संयुक्ताका
 रिः

६. यस्मिन्नासाममवलभा नृतीया सर्वलोकेषु सा चेद्गोहिरी संयुतेति । यत्र चोभय
 दिनेषु परमवृद्धिवशात् नृतीया कुतपकालव्यापिती रोहिणी रहिता लभ्यते ।
 तत्रापि परदिना गते वग्रा ह्यः । तदेवोक्तं । गोरी विमायुकी यत्र जायते उपना
 म्भुज । किनापि रोहिणी योगात् कोटिकोटिफलं प्रदेति । यदा तु पूर्वा नृती
 या द्रुमाद्वकालं व्याप्नोति । तत्रापि स्वर्वाडुमरेव । वैशाखस्य नृतीयां
 वै पूर्वा विद्मं करोति यः । हव्यं देवान् गृह्णति कव्यं नैव पिता महाः । शतिवच
 नान् । तस्याः । युगादयो मे नृत्ताश्च पर्वणि गिरौ नृत्तवानि च । अनन्तफल
 दायनि कर्तव्या न्यपरे हन्तीति । यदा च पूर्वदिने द्वितीया कुतपाद्वर्गि
 ना स्थिता । नृतीया च कुतपं व्याप्य परदिने उदयान्त्सप्तमं हन्ति नैव रो
 हिणी । कुचयुक्ता भवेत् । अपरदिने च नृत्तार्थं च वृद्धे । तत्र नृतीयमानच
 नृत्तार्थं विद्मन्त्सप्तमानयेनेन । नृतीया याम्नापि वृद्धिर्भवत्येव । तस्याः
 वृद्ध्या प्रवेश्यमानया यदि नृतीया कुतपे लभ्यते । नदापि द्वितीयेव ।
 कार्या । त्रिप्यादौ नृत्तं भवेद्यावान् ह्नासो वृद्धिर्परे हन्ति । न चान्न ग्राह्यः
 स सर्वे चरदृष्टेः पिस्वकर्मणाति । तस्याः । वर्द्धमानस्य पक्षस्य उदयात् सृज्यते
 निधिः । यदा पक्षतयं यानि नदास्या दपराद्विकेति । एवं मन्यापि वाक्पा
 निव्यवस्थितं निविल्लरभूयात्तात्र लिप्यते । वाक्पाविरोधे व्यक्ता पुक्ते च ।
 प्रतिवैद्यं नृत्तस्यात्तत्र धर्मा विभो स्मृतौ । स्मृतिवैद्ये नृत्तं लिप्यते यः कल्प

नीयः पृथक् पृथक्। इत्युक्तत्वात्। यानि च द्वितीया घटिका मात्रा
नृनीयामेव दूषयेत्। दशमी घटिका द्वितीयं दूषयन्त्युत्तरांतिथिः सं
देपि। प्रतिपत्तिसा द्वितीया स्याद्वितीया स्याद्वितीया प्रतिपद्युक्ताः।
कार्या नृनीयया सा द्वितीया कटुत्वेनेति। इत्यादीनि द्वितीया
यावेधे नृनीया निषेधपरायि। वाक्यान्कपलभ्येने। नानि सर्वा
णि उपवासनदंगदनादिविषया रांतिविरोधः। यतः। भविष्योत्त
रे। अक्षय नृनीया दावपियुगादिषु पि उपवासानिर्व्रतानि हरि
हरादिदेवतानां प्रीतये काम्यानि श्रूयन्ते। नप्याच। युधिष्ठिर उवा
च। पुनर्मे ब्रूहि देवेश त्वद्भक्त्या भावितान्मतनः कथ्यमानमिहि श्रु
मिषमंधर्मपदमस्तु। यत्राप्येव पितरेर्दत्तं जप्तं वा सप्तमहद्भवेत्। श्रीकृ
ष्ण उवाच। शृणु पांडव त्वेवस्मिन् रहस्यं देवनिर्मितं। यन्मया कस्य
चिन्नोत्कंसा प्रियं स्यादपि भारत। वैशाखमासस्य नृनीयानव
म्यसौ कार्त्तिकशुक्लपक्षे नभस्य मासस्य कृष्णपक्षे त्रयोदशी पंचदशी
च माघे। वैशाखस्य नृनीया या समाहृत्य युगे गतः। नवमी कार्त्तिके
या नृनेत्रा युगमावसा। त्रयोदशी नभस्ये नृदापरे रासमागता।
माघे पंचदशी राजन कलिका लादिरुच्यते। एतां श्रुत्वा राजेन्द्र युगा
नां प्रमथाव्ययं युगादयश्च कथ्यन्ते ते तेनाः श्वस्तरिभिः। उपवासस्तथा

निः दानं जय होमः क्रियास्तथा। युगासु क्रियते किंचित्कोटिः कोटिगुणां भवेत्।

६१ वैशाखवत्पत्नीयायां श्री। साभेनो ज्ञेयं। आरायरां पूजयेत्थाः पुष्पधूप।
विलेपनेः। वस्त्रलंकारसंभारेनैवेद्यं विविधैस्तथा। लवणास्त्याटका मां
तुधेनुरग्रां तैचतः शोतेः। कार्या कुरु कुलश्रेष्ठ चतुर्भागेन वत्सकः। अवि
चर्मोपरि स्थाप्य कल्पनीयत्वा विधानतः। शास्त्रोक्तक्रमयोगेन ब्राह्मण
पपादयेत्। श्रीधरः श्रीपतिः श्रीमान् श्रीशोमे प्रीयतामिति। अनेता वि
धिना दत्ताद्येन विप्राय भारतः। गोसहस्रगुरां प्राप्नोतीह न संशयः। तेष्वे
व कार्तिके मासिन वम्यां नक्त मुक्तावरः। स्नानादीन् तद्भागेषु वाप्याकृ
ष्ये वा पुनः। उमासहायं वरदं नीलकण्ठमिहा च येन। पुष्पधूपानि
तैवेद्यैरनंत्यै शंकरं शिवं। धेनुं तिलप्रयीद्व्यान् पुराणोक्तविधान
तः। अष्टमूर्तिर्नीलकण्ठ प्रीयतामिति कीर्तयेत्। यदत्र प्राप्यते पुण्यं

न पार्य न नक्तैव रार्यते। दत्त्वा तिलधेनुं शिवलोकमवाप्नुयात्। त्रयोदशं मंथी
शीतभस्येया कुरुमानस्यां समर्चयेत्। पितृन् याय सदा तेन मधुना
चक्षुते न च। भोजयेद्ब्राह्मणान् वरभक्ष्या वेदवेदांगपारणान्। पितृभुवि
शयदानव्यास वत्सकांस्त्यदो हर्त्तुं। प्रन्यत्ता गोमहाराजत्तरुणा सुपय
स्वनी। पिता पितामहश्चैव नैव प्रपितामहाः। प्रीयतां गोप्रदातेन इति
दत्त्वा विसर्जयेत्। कनो नूतैव राजेन्द्र तत्फलं प्राप्यते नृभिः। तत्त्वेन वारि

तुंयानिर्वर्षकोटिशतैरपि पुत्रान्पौत्रान्प्रपौत्राश्च धनं समहदीप्ति
नं। इहवाप्नोति पुरुषः परत्र च भूमा गानि। पंचदश्यां समाधेः स्वर्ग
यित्वा पितामहं सायित्रा सहितं देवैर्वेदे वेदांस्तु भूयितं। नवनील
मयं धेनुं फलेनाना विधेयुतां सहिरायां स्वस्त्यं च त्रासरागायति
वेदयेत्। कीर्तयेत्प्रीयतामत्र पयस्योनिः पितामहं यत्स्वर्ग्येयं
पानालेयं च मर्त्ये स दुर्लभं। न दवाप्नोति संदेहं यस्मै योनिप्रसादतः।
यानि चात्यानि दातानि दत्तानि सवहृत्यापि। युगादि समहाराज
मस्तयानि भवन्ति हि। अल्पमल्पहियः कश्चित्प्रदद्यात्त्रिंशोऽपि स
न। न दत्तयं न वेत्त सर्वं युगादिभुतं संशयः। पितामहं सांस्वस्त्यात्वा पित
वान्याप्येवो विवाहं नृसारं रागवित्तस्य भ्रशा व्येत समाधिना। भू
हिरायं गृह्णासः शयनान्यासना निच। सुत्रोयान हयुगमानि प्रदे
यानि युगादिभु। पृथ्वदत्वाय या शक्त्यं पूजयित्वा क्षिप्तानपि। पश्चाद्भु
जीतसमतावाग्यतः स्वर्गैः समं। यत्किंचित्मातसंपापं वा विवं कायकं
न प्या। न त्सर्वं नाशमायानि युगादिति विष्णुवत्। उपगीयमातो गं
धर्वैस्तु यमानः सरासं रैः। रमन्ते चाक्षयं स्थानं स्वर्गलोके न संशयः। यद्दी
यते कर्म फिकोटिगता न दाहुः स्तानं जयोनियममस्तयमेति सर्वं स्थाद
नया युगपूर्वनिष्पीषु सज्जन्त्या सादयो मुनिवराः समदाहन्ति॥॥

नि. ॥ इति भविष्योत्तरपुर्वादिनिश्चितमुक्तं ॥ तद्विषये घटिकेकादि
६२ पराणि विनीयायास्तृतीयाविषये वेदिन्यानीत्यनवद्यं ॥ मंग
लमस्तु शुभं भवतु ॥ ४ ॥ श्री ॥ समाप्नोयं ग्रन्थः ॥ श्री कृष्णार्पणम्
नरमेकाहुतिः कालेकाकालेकोटिसंमिता । स्वकालेयांतिदात्तारंभं क
यः फितरः सुराः । तत्रादत्तं विराणास्ते शापं दत्वा ब्रजंति हि । अतीता
नागते काले होमदानादियत्कृतं । त्रयरेवापि नवी जंतु इव त्विति ।
अफलापि नृदेवमनुष्याणां यः कालः कथितं प्रकृतैः । तत्कालव्या
पिनी ग्राह्यातिथिकर्मसिद्धये । दशाचपौराणि मासिष्वैव साग्निकेऽपूर्व
संयुतां कर्तव्या । नाग्निहीनैस्तु मनुष्याः प्रजापतिः । पौराणि मासीदये प्राप्तेरा
काकार्या निरग्नि केच वैशाखी नृविशेषे सा भूद्रादीनां प्रशास्यते ।
क्षयाहेतु पुनः प्राप्तेन कालव्यापिनी तिथिः । प्राद्वत्तत्र कर्तव्यं ह्य
सवृद्धी नकाररां । मासि भाद्रपदे शुक्ला दूर्वा संज्ञानया दृष्टी । सिंह ।
स्थे सा च कर्तव्या त कन्या स्थे कदाचन । सिंह स्थे सोममास्ये नृदि
ते मुनिस्तमे । दूर्वा नृत्रे व कर्तव्या मास्योद्योत विद्यते । विभस्य व्यति
रेके राग प्रवृत्ती यान्ते पूजयेत् । तत्रार्घ्यानां हिते तस्यां कावधाय
जायते । आधिकं चैव वर्षे विषं पूराः सविधीयन्ते । सन्यकाराण्यन्ते
वी व्यासस्य क्वचनं यथा । दिव्युवाच भगवन्त्यायुर्दिनेनात्त पूजयेत् ॥

रामरं। वैधव्यं पुत्रशोकं च दशजन्मनि पंचच। अगस्तायुदिते जन्मस्त्री
 स्नानसमाचरेत्। नार्घ्यं प्रदापयेत्तस्या दूर्वा चैव तश्च जयेत्। कत्या गतिं ते
 सवितरि श्रजयेदमृतोद्भवा। विषकत्या भवेत्सा वसप्रजन्मनि पंचच।
 प्रावरागशुक्लपक्षे यश्च जयेदज्जामरं। अष्टवर्षकृतं पापं ददुष्ये कापि वा
 शुभं। अग्निमासे न संप्राप्ते न मस्य उदये रुधेः। अर्चयित्वा प्रकर्तव्या
 बुधेः चैव हि सर्वदा। प्रावरागो चैव मासेऽपि अगस्त्योर्दयेद्यदि। अर्चयेत्
 वायुदिवा रुधेः दूर्वा चैव न कारयेत्। उत्तमा शुक्लपक्षे न रुधेः चैव न
 मध्यमा। नक्षत्रमानेन कार्यान्तित्रा दोषपना विद्यते॥ १॥
 स्वास्ति। संवत् १५७४ वर्ष चैत्रशुदि १० रवे। अर्घ्यं श्रीवृद्धनागरे वोरु
 आमत्रि श्रीचन्द्रभुजेश्वरैः तगो विदेत अन्तर्भट निबंध श्रीकृष्ण
 परागदस्तालिखित दत्ता॥
 पित्रोस्तु जीवतोः पुत्रस्तपि त्रोरपि जीवतोः॥ अमाताभ्युदयश्राद्धं मान्दपूजैव
 केवलं॥ २

नं. १३०

इतिनिधितिरायः संस्तराभिः समाप्तः
~~हं २२२२ पत्रे ६३ नं. २५१८~~

असिल प्रस्तावकी नक्षत्र — ट - २००५ को समाप्त हुई।

पत्र ६३

०/१० १३०

